Bizim Avrupamız

Çözülüyor mu, Yoksa Başkalaşıma mı Uğruyor?

EDGAR MORIN • MAURO CERUTI

ÇEVİREN:
ŞİRİN TEKELİ

iletişim

EDGAR MORIN - MAURO CERUTI

Bizim Avrupamız

EDGAR MORIN Dünyaca ünlü filozof ve sosyolog 1921'de Paris'te Edirne kökenli Sefarad bir ailede dünyaya geldi. 1989'a kadar Fransa Bilimsel Araştırma Kurumu'nda çalıştı. 1950'lerde *Arguments*, daha sonra *Commentaire* dergilerini yayımladı. Bilim dalları arasında alışverişi savunan, karmaşıklığı inceleyen yöntem çalışmaları yürüttü. Fransızca yayınlanmış ve birçok dile çevrilmiş uzun eser listesi arasında Türkçeye çevrilmiş olanlar: *Kaybolmuş Paradigma: İnsan Doğası* (Birey ve Toplum, 1981), *Aşk, Şiir, Bilgelik* (Om, 1999), *Geleceğin Eğitimi için Gerekli Yedi Bilgi* (İBÜY, 2003), *Bir Uygarlık Siyaseti* (Om, 2000), *Dünya Vatan* (İletişim, 2001).

MAURO CERUTI 1953'de Cremona'da (İtalya) doğumlu, epistemoloji ve bilim felefesi profesörü. Jean Piaget'nin genetik epistemoloji kuramı üzerine doktorasını yaptı. Palermo, Milano Bicocca, Bergamo üniversitelerinden sonra, şimdi Milano IULM üniversitesinde çalışıyor. 2008-2013 yılları arasında İtalya Senatosu'nda Demokrat Parti listesinden senatör olarak görev yaptı. İtalyanca yayınlanmış birçok kitabının yanında, İngilizceye çevrilmiş iki kitabı var: *Contraints and Possibilities* (Gordon and Breach, 1996) ve *Evolution without Foundations* (Hampton Press, 2008).

La Nostra Europa
© 2013 Raffaello Cortina Editore

İletişim Yayınları 2073 • Bugünün Kitapları 173
ISBN-13: 978-975-05-1662-7
© 2014 İletişim Yayıncılık A. Ş.
1. BASKI 2014, İstanbul

EDİTÖR Ahmet İnsel
KAPAK Suat Aysu
KAPAK RESMİ Paul Klee, "Kırmızı Balon", 1922 (detay)
UYGULAMA Hüsnü Abbas
DÜZELTİ Remzi Abbas
BASKI ve CİLT Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064
Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11
Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 38 46

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721
Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

EDGAR MORIN - MAURO CERUTI

Bizim Avrupamız

Çözülüyor mu, Yoksa Başkalaşıma mı Uğruyor?

La Nostra Europa

Notre Europe
Décomposition ou métamorphose?

FRANSIZCADAN ÇEVİREN *Şirin Tekeli*

iletişim

İÇİNDEKİLER

Kısa Önsöz 9

Avrupa'nın Küçüklüğü, Tarihî Büyüklüğünün Sonucudur 11

Coğrafi Avrupa Tektir ve Çoktur 13

Kültürel Avrupa Tektir ve Çoktur 15

Avrupa Tarihi, Bir Başkalaşımlar (Metamorfozlar) Tarihidir 18

Modern Avrupa Dünyayı Birleştirmiştir 20

Avrupa'nın Dünyasallaşması Sürecinde Uygarlık ve Barbarlık El Ele Yürüdü 22

Ulusal Devletler Bir Avrupa İcadıdır 24

Modern Avrupa'nın Tarihi, Ulusal Devletlerin Tarihidir 26

İspanya'da 1492'de Dinî Hoşgörü Çiğnendi 28

Avrupa, Hıristiyanlar Arası Din Savaşlarının Sahnesi Oldu 30

Modern Avrupa'da Kader Ortaklığı Yoktur 32

İlk Ulusötesi Metamorfozunun Gerçekleşmesi İçin Modern Avrupa'nın Ölmesi Gerekti 34

1950'lerin Altılar Avrupası, Yeni Bir Paradigmadan Doğmuştur 36

Artık Bir Halklar Avrupası da Gündeme Geldi 38

Ulusüstü Avrupa'da Yerel Kimlikler Canlanıyor 40

Doğu ve Orta Avrupa Ulusları, Hızlı, Çalkantılı, Şiddete Dayalı ve Çelişkili Biçimde Oluştular 42

"Etnik Temizlik", Farklı Şekillerde Uygulanır 44

Doğu ve Orta Avrupa'da, 20. Yüzyılın Tamamına Etnik Temizlikler Damgasını Vurmuştur 46

Avrupa'nın Yeni Başkalaşımı, 1989'da Başladı 48

Birçok Doğu ve Orta Avrupa Ülkesi, Avrupa Birliği'ne Katılma Yolunu Seçti 50

Avrupa'yı Bekleyen Tehlike: Kötürümleşme ve Dağılma 52

Avrupa'yı Bekleyen Tehlike: Milliyetçilikler ve Yerelcilikler Avrupa'yı Tehdit Ediyor 54

Avrupa'nın Yeni Bir Başkalaşıma Olan İhtiyacı, Hayatidir 57

Avrupa'nın "Avrupalı" Bir Siyasi Projeye İhtiyacı Var 59

Bütün Avrupa Ulusları, Çokkültürlü Oldular 63

Küreselleşme, Yeni Avrupa Kimlikleri Yaratıyor 65

Avrupa Kimliği Tektir ve Çoktur 67

Avrupa, Akdeniz'e Açılmalıdır 69

Akdeniz, Açıkseçik Ama Kaçınılmaz Olarak Gizemli Bir Kavramdır! 71

Akdeniz'in Tarihi, Bir Karşıtlıklar Tarihidir 73

Akdeniz, Karşılaşmalar, Değiştokuşlar ve Melezleşmelerle Oluşmuştur 75

Evrensellikler Akdeniz'de Doğdu 77

Avrupa, Ortak Bir Akdeniz Siyaseti Üretmedi 79

Akdeniz, Bugün Büyük Bir Deprem Fay Hattının Merkezidir 81

Demokrasinin Sınırları: Ucu Açık Bir Soru 83

Yeni Bir Enerji Paradigması, Avrupa'yı Akdeniz'e Açabilir 86

Avrupa'nın, Kuzey Afrika'nın ve Ortadoğu'nun Enerji Yönünden Bütünleşmesi Yeni Bir Paradigmadan Doğabilir 88

Akdeniz, Avrupa'yı Sorunsallaştırmaktadır 91

Küresel Dönemin Demir Çağını Yaşıyoruz 94

Bugün Yaşadığımız Kriz, Bir Uygarlıkla, Onun Değerleriyle ve İnançlarıyla İlgili Bir Krizdir 97

Ekonomi Biliminde Bir Kriz Var 100

Kalkınmada Bir Kriz Yaşanıyor 102

Dünyada Teknik-Ekonomik Birleşmenin Yol Açtığı Bir Kriz Var 104

Dünysallaşmış İnsanlığın Bütün Krizleri Küçümsenmiş, Yetersiz ve Birbirinden Kopuk Şekilde Ele Alınmıştır 106

Avrupa, Sorunsallaştırmayı Yeniden Canlandırmalıdır 109

Üniversiteyi Sorunsallaştırmalıyız 111

Düşünceyi Sorunsallaştırmalıyız 114

Aklı Sorunsallaştırmalıyız 117

Doğa ile Olan İlişkimizi Sorunsallaştırmalıyız 119

Evrenle Olan İlişkimizi Sorunsallaştırmalıyız 122

Bilimi Sorunsallaştırmalıyız 124

Hümanizmayı Sorunsallaştırmalıyız 127

İnsanlık, Olası Olmayanın Çocuğudur 130

İnsanlık Tektir 132

Çeşitlilik, İnsan Birliğinin Hazinesidir 134

Birlik, İnsan Çeşitliliğinin Hazinesidir 136
İnsan "Yaratıcıdır" (Jenerik), İnsanlık Tamamlanmamıştır 138
Bütün İnsan Varlıkları, Hayat ve Ölüm Karşısında Aynı Temel Sorunları Paylaşır 140
İnsanlık, Bir Kader Ortaklığıdır 143
Yerküre Yurdu Somuttur 145
Avrupa Kimliği ile Yerküre Kimliği Bütünleşmelidir 147
Avrupa'nın Geçmişi, Bir Ulusun Geçmişi Değildir 149
Ulusötesi Avrupa, Barbarlığa Direniş ve Demokrasiyi Koruma Çabasının Ürünüdür 151
Olası Olmayanın Çocuğu Avrupa 154
Avrupa Ya Olası Olmayanın Çocuğu Olacaktır. Ya da Varolmayacaktır 157

Kısa Önsöz

Bir bakıma bu kitap benim *Avrupa'yı Düşünmek** ve *Barbarlık ve Avrupa kültürü* adlı kitaplarımın devamında yer almakta ve onları güncelleştirmektedir. Ama asıl derdi, günümüzün birbirine eklemlenen iki büyük krizi, Avrupa'nın çokboyutlu krizi ile bir türlü kendini insanlık olarak oluşturamayan büyük insanlık krizi bağlamında "Avrupa'yı yeniden düşünmek"tir.

Bu yeniden düşünme süreci iki kardeş düşünürün, benim ve Mauro Ceruti'ni ortak çabasının ürünüdür. Ben nasıl kendimi onda buluyorsam, o da kendini bende buluyor. Böylece düşünce ortaklığımız, hem düşünen hem de eylemci/militan olan bu eserde somutlaştı.

E.M.

(*) Bu kitap ilk kez 1988'de, ikinci kez 1995'te Afa Yayıncılık tarafından basılmıştı. Türkçeye Şirin Tekeli tarafından çevrilmişti. Elinizdeki kitabın ilk biçimini okuyup eleştiren ve önerilerde bulunan Muammer Özdemir'e teşekkürüm sonsuzdur – Ş.T.

Avrupa'nın Küçüklüğü, Tarihî Büyüklüğünün Sonucudur

Küresel çağ 1492'de, Avrupalı halklar Amerika kıtalarını fethetmeye ve yerkürenin çevresini dolaşmaya başladıkları zaman Avrupa'dan hareketle açıldı. Küresel çağ aynı anda hem Batılılaşma hem de dünyalaşma süreci oldu.

Ama günümüzde Avrupa küçüldü.

Bugün artık Batı'nın bir parçasından başka bir şey değildir. Oysa dörtyüz yıl önce Avrupa'nın bir parçası olan Batı idi. Artık dünyanın merkezinde olmaktan çıkıp, tarihin kıyısına itilmiştir.

Küresel çağın devasa aktörlerine kıyasla taşralaştı. Demografik ağırlığı, askeri gücü, enerji ve maden kaynakları bakımından dünyanın giderek önemsizleşen bir yöresi oldu.

Bu yeni, dünyanın önemsizleşen bir yöresi olma durumu, Avrupa'yı, her biri mutlak bir egemenliğe sahip devletlere bölünmüşlüğünü aşma zorunluluğu ile karşı karşıya getirdi.

Avrupa'nın görünüşte birbirleriyle çelişen ama aslında birbirlerini tamamlayan iki dönüşüm gerçekleştirmesi gerekiyor: Bir yandan ulusun ötesine giderken bir yandan da dünyanın bir taşrasından başka bir şey olmadığını kabullen-

mek. Biz Avrupalılar, bu iki eylemi tek bir süreç içinde birleştirebilmeliyiz. Ancak bunu yapabilirsek, küresel kaderimizi üstlenebilir ve düşüncesini bizim kültürümüzün ürettiği evrenseli yeni ve somut biçimde canlandırabiliriz.

Avrupa dünyanın bir taşrası olduğu kadar ulusötesi de olmalıdır. Ancak bu iki metamorfoz, ona küreselleşme süreçlerini etkilemede bir rol oynama imkânı verebilir. Tarihinin özgüllüğü ve çoğulcu kimliği nedeniyle bu rol hem bilinçli hem de yaratıcı olacaktır.

Dünyanın merkezi olmaktan mecburen vazgeçmek, Avrupa'nın kurtuluş yolunu açabilir.

Coğrafi Avrupa Tektir ve Çoktur

Coğrafi Avrupa'nın sabit bir merkezi yoktur. Tarihi boyunca bu merkezler yer değiştirmiş ve yeni merkezler ortaya çıkmıştır.

Ortaçağ Avrupa'sında, binlerce yıl daha güneyde –Akdeniz yarımadalarında– yer almış olan merkez kuzeye, Cermen dünyasına doğru kayar.

Modern Avrupa'da yaşanan ekonomik dinamizme bir dizi, merkezden kaçma ve yeni merkezler oluşturma süreci eşlik eder. Venedik, Anvers, Cenova, Amsterdam ve Londra, giderek yaygınlaşan ve yoğunlaşan ekonomik ağların, biri diğerinin yerini alan odaklarıdır.

Avrupa'nın sınırları açıktır ve kaymalar, kopmalar ve dönüşümler geçiren, değişken bir geometriye sahiptir.

Avrupa'nın başka hiçbir kıtada benzeri bulunmayan uzun bir "serbest" deniz sınırı vardır.

Kıyılarda yaşayan pek çok halk için bu sınırlar dışa açılmayı, orada uzantı edinmeyi sağlar ve besleyici bir plasenta yaratır.

Avrupa katı bir coğrafi kutuplaşmadan uzaktır. Ne Do-

ğu'ya karşı çıkan bir Batı, ne de Güney'e karşı çıkan bir Kuzey'den söz edilebilir.

Avrupa'nın onu Asya'dan ayıran bir sınırı yoktur. O, çok daha geniş bir kıta olan Avrasya'nın, ufak ama çok etkili bir "yarımadası"dır. Bu kıtanın genel tarihi Avrupa'nın ve bütün bölgelerinin tarihini etkilemiştir. Volga nehrinin ve Uralların altında ve ötesindeki geniş toprak parçasında yaşayan Rus halkının yaşadığı kaygılar, Avrasya'yı boydan boya aşan sayısız halkın yaşadıkları kaygıların sadece son halkasıdır. Türk halkı da buna paralel kaygılar yaşamıştır; ama o bugün artık, Avrupa ile Asya'nın buluşma noktasındaki yerleşik Akdeniz halklarıyla, göçebe Orta Asya halklarının mirasçısıdır.

Avrupa'yı Afrika'dan ayıran bir sınırdan da sözedilemez. Akdeniz, Roma İmparatorluğu zamanında Avrupa'nın bir iç gölü olmuştu ve bu durum yüzyıllarca sürdü. İslâm'ın ortaya çıkışı bile, Avrupa ülkeleriyle bir dizi çatışma yaşamasına ve onun önüne engeller dikmesine rağmen, Akdeniz çevresinde kurulan iletişim ağlarını ortadan kaldırmamıştı ve kıyılardaki hayat tarzlarını farklı açılardan yeniden biçimlendirdi. Akdeniz, Arap kültürünün önemli bir bölümünün Ortaçağ Avrupası'na taşınmasını sağlayan "sıvı çeper"dir. Sonradan Ceneviz, Venedik ve Katalan deniz imparatorluklarının temelini oluşturdu.

Avrupa'nın Amerika kıtalarıyla bir sınıra sahip olduğu da söylenemez. Modern dönemde Atlantik Okyanusu, ticaretini geliştirdiği yer oldu. Amerika topraklarında Avrupalı halklar ve gruplar farklı şekillerde birbirine karıştılar ve "yeni Avrupalar" yarattılar.

"Yeni Avrupalar" Avrupa'nın coğrafi olarak çok uzağındaki Avustralya ve Yeni Zelanda'da da ortaya çıkmıştır.

Avrupa her zaman, birbirine indirgenemeyecek, hatta zaman zaman ötekilerine karşı çıkan yerel kültürlerin yan yana yaşadıkları bir yer oldu. Buna rağmen, farklı kültürlerin sonunda birbirleriyle diyalog kurmalarına imkân veren bir uygarlık, Avrupa topraklarında daima yeniden canlandı.

Üniversiteler Avrupa'nın bünyesinde kuruldu. Bu büyük hafıza, bilgi, düşünce ve tartışma merkezleri, Ortaçağ'da, o sırada kültürel planda kabul gören tek dil olan Latinceyi bilen kâtipler bir araya gelince oluştu. Böylece sonradan her biri bir kültür diline dönüşecek olan ulusal dillerin geliştiği dönemde de varlığını koruyan ve derinleştiren çok merkezli bir kültür Avrupa'sı doğdu. Modernlik çağlarında iki dillilik, çok dillilik ve çeviriler aldı başını gitti. Don Kişot, Hamlet ve Faust bütün dil sınırlarını aştılar.

Modern kültürel Avrupa aynı zamanda köklerindeki farklılığın olumlu yönde yeniden yorumlanmasının meyvesidir. Yahudi, Hıristiyan, Grek ve Latin kurumları arasındaki başat çatışmaların aşılması ve aralarında yeni bir diya-

lojik* oluşmasının meyvesidir bu Avrupa. Rönesans, köklerin bu kültürel katkıları arasındaki karşıtlıklar ortadan kalkmasa da, süren alışverişlerin ve karşılıklı özümsemelerin kesintisiz tarihini başlattı. Avrupa'nın özgünlüğü, Grek, Roma, Yahudi ve Hıristiyan miraslarının bir yandan çatışsalar da bir yandan birbirlerini tamamlayıcı olmalarından kaynaklanır.

Rönesans'tan başlayarak ve Rönesans sayesinde Avrupa kültürü, düşünceler, teoriler, özlemler, düşler ve sürekli birleşen ve ayrışan biçimler üreten kesintisiz bir diyalojik kaynama içinde doğdu.

Bu kaynama sayesinde teknik, bilim, akılcılık, Aydmlanmacılık ve romantizm ortaya çıktı ve geliştiler.

Gene bu kaynama sayesinde hem çatışmacı hem de bölünemez nitelikte, aynı zamanda da hem ulusları içine alan hem de onları aşan bir kültür alanı oluştu. Bunun ortak paydasını felsefe, bilimler, siyasi düşünceler, edebiyat, şiir, roman, sanat ve müzik oluşturmaktadır. Bu, Montaigne, Kopernik, Kepler, Galile, Bacon, Descartes, Pascal, Spinoza, Leibniz ve Newton'un Avrupa'sıdır.

Molière, Diderot, Rousseau, Goethe, Marx, Nietzsche, Kafka, Freud, Shelley, T. S. Eliot, Dickens, Dostoyevski, Tolstoy, Puşkin, Proust, Mozart, Beethoven, Debussy, Mahler, Rembrandt ve Michel-Ange bütün Avrupalılara aittir. Ve hayalgücümüz 20. yüzyılın büyük sineması, Fritz Lang, Pabst, Eisenstein, Tarkovski, Carné, Rosselini ve Fellini sayesinde zenginleşti.

İşte Avrupa kültürü bu kültürel alan içinde onu biricik ya-

(*) Diyalojik, Morin'in, diyalog ve diyalektik kavramlarından tatmin olmaması nedeniyle geliştirdiği bir kavramdır. Diyalojik ilke ya da çokmantıklılık ilkesi, iki veya daha çok sayıda "mantığın" aynı birlik içinde karmaşık (tamamlayıcı, rekabet ya da aykırılık durumunda) biçimde birbirlerine bağlı oldukları ama, birlik içinde ikiliğin yitirilmediği bir durumu anlatır. Bkz. *Avrupa'yı Düşünmek*, s. 30.

pan biçimini kazanır; dünyaya yayılması ve orada takdir kazanması da bu sayede mümkün olmuştur. Zira Avrupa kültürü kendini sürekli sorgulayan ve doğa, insan, akıl, hatta imanı sorunsallaştıran bir kültürdür. Sorulara verilen yanıtlar çoğalmış, birbirleriyle çatışmış, ama ne mutlu bize ki, büyük sorular hiçbir zaman cevaplandırılamamıştır.

Avrupa düşüncesinin bir özelliği de, çatışmalarına rağmen birbirlerinden kopamayan iki düşünce tarzı, iman ve akıl ile şüphe ve din arasındaki diyalojikte aranmalıdır. Avrupa'nın Montaigne gibi şüphe düşünürleri ve Descartes gibi akıl düşünürleri vardır. Pascal şüphe ile mistik inancı birleştirmiştir ve aklın silahlarını, aklın sınırlarını göstermek için kullanır.

Avrupa üniversitesi kurumlaşmış iktidarlardan ve kiliselerden özerkliğini kazandı. Bu nedenle de, Avrupa kültürünü niteleyen iç çatışmalar ve ikircikler sürse de, sorunsallaştırmayı gerçekleştirebilen ayrıcalıklı yer oldu. 17. ve 18. yüzyıllarda bilimsel gelişmeler, katı ve kalıpçı bir muhafazakârlığın kemikleştirdiği üniversitelerin dışında gerçekleşti. Ancak, 19. yüzyılın başında Humboldt'un Berlin'de gerçekleştirdiği reform, bilimleri kesin biçimde üniversiteye yerleştirdi ve onu modern Avrupa kültürünün dayanaklarından biri yaptı.

Avrupa Tarihi, Bir Başkalaşımlar (Metamorfozlar) Tarihidir

Avrupa'nın tek bir kurucu ilkesi yoktur. Grek ilke ve Latin ilke kıyısından gelirler ve ondan eskiye giderler. Hıristiyan ilke Asya'dan geldi ve Avrupa'da yayılması tarihinin ilk bininci yılının başında gerçekleşti.

Avrupa'yı, sadece dinsel ya da sadece laik, tümüyle muhafazakâr ya da tümüyle devrimci, salt bilimsel aklın ışıklarının yön verdiği ya da salt geleneklere dayalı ve nihayet birleşik bir bütün ya da bölünmüş bir bütün olarak görmeye çalışmak boşunadır; çünkü o, her tür basitleştirici perspektifin dışında kalır.

Avrupa'nın kurucu ve özgün bir niteliğini teşhis ettiğimizi düşündüğümüz anda, aynı derecede Avrupalı olan tersi bir niteliğini ihmal etmiş oluruz.

Avrupa hukuktur, ama aynı zamanda keyfiliktir.

Avrupa demokrasidir, ama aynı zamanda baskıdır.

Avrupa insan onurudur, ama aynı zamanda ırkçılıktır.

Avrupa maneviyattır, ama aynı zamanda maddiyattır.

Avrupa ölçüdür, ama aynı zamanda aşırılıktır.

Avrupa akıldır, ama aynı zamanda düş ve mitostur.

Açıkseçik, kendi içinde ahenkli ve başkalarından farklı bir Avrupa yoktur.

Avrupa'ya özgü denebilecek temel bir özden söz edilemez.

Çatışmalardan önce var olduğu söylenebilecek bir Avrupa gerçekliği yoktur.

Uygarlık ve barbarlık Avrupa tarihi boyunca daima el ele yürümüşlerdir.

Avrupa bütün yüceltmelerin ve abartılı küçümsemelerin ötesindedir.

Laik düşünceyi, insanların haklarım, özgürlük ve demokrasi düşüncelerini Avrupa oluşturmuş, uygulamaya koymuş ve geliştirmiştir.

Ama, Avrupa aynı zamanda, dünyanın her yanında yüzyıllarca kitleleri köleleştirmiştir. Sömürgecilik yoluyla sayısız halkı ezmiş ve bağımsızlaşmalarını engellemiştir. Kendi siyasal ve entelektüel icatlarını sık sık çarpıtılmış, basitleştirilmiş biçimlere indirgeyerek başka halkların kültürlerine dayatmıştır. Avrupa vizyonu genellikle başka kültürler üzerinde egemen olmuş; dünya çapında, hata, önyargı ve boş inanç yığını olarak gördüğü, onun için de tek, "gerçek" uygarlık önünde tasfiye edilmelerini öngördüğü binlerce yıllık geleneklerin yok olup gitmesine izin vermiş, bunu bilfiil kendisi gerçekleştirmiştir.

Gene de, Avrupa uygarlığının başka halkların kültürleriyle verimli bir etkileşime girip, değerlerini takdir ettiği ve onlara yeni gelişme olanakları tanıma yetisini gösterdiği durumlar da vardır.

Modern Avrupa Dünyayı Birleştirmiştir

1492 yılıyla başlayan çağda Avrupalı halklar Amerika kıtalarını fethettiler ve dünyanın çevresinde deniz yolculuklarına çıktılar. O zamana dek birbirinden kopuk olan kıtalararası değiştokuş ağları hızla, tek bir küresel ekonomi oluşturmak üzere birbirlerine bağlandı. Halkların maddi hayat biçimleri birbirleriyle bütünleşme yoluna girdi. Daha da önemlisi, dünyasallaşmanın ilerlemesi tarım ve kültürler arasındaki engellerin aşılmasına, Yerkürenin antropolojik, biyolojik, ekolojik çeşitliliğinin keşfedilmesine, bütün kıtaların birbirlerine bağlanmasına ve sonunda dünyanın, Avrupalı güçlerin doğrudan ya da dolaylı egemenliği altında Batılılaşmasına yol açtı.

Tek bir dünya çağma geçilmesi, mikropların her yana dağılmasıyla ve tarımın dünya çapında türdeşleşmesiyle başladı. Eski Dünya'dan taşman bakteriler ve virüsler Yeni Dünya'ya frengi, kızıl, grip ve verem hastalıklarını taşıdılar; Avrupa mikroplarına karşı bağışıklık geliştiremeyen yerli halk yığınlarının ölümüne neden oldular.

Eski Dünya uygarlıklarını binlerce yıl kasıp kavurmuş

olan bulaşıcı hastalıklar aslında yerleşik ve tarıma dayalı hayat tarzlarının zehirli bir meyvesiydi. Ölümcül mikroplar genellikle insanlara evcilleştirilmiş hayvanların mikroplarının biçim değiştirmesiyle aktarılmıştı. Ardından Avrasya'da yaşayan nüfusun yoğunluğu sonucu çok geniş bölgelere kolayca yayıldılar.

O sırada Yeni Dünya bu tür bulaşıcı hastalıkları tanımıyordu, çünkü hayvan besleyiciliği hemen hemen hiç bilinmediği gibi, burada yaşayan nüfusun yoğunluğu çok daha azdı. Eski Dünya'da salgın hastalıkların sıkça görülmesi, Avrupalı halkların en ağır mikrobik hastalıklara karşı göreli bir bağışıklık kazanmalarını sağlamıştı. Oysa Amerika yerlileri için bu söz konusu değildi.

O döneme kadar dünya birbirinden çok farklı tarım sistemlerine bölünmüştü. Her birinin temelinde değişik tarım ve hayvancılık tipleri yatıyordu. Bütün tarım sistemleri hayvanların evcilleştirilmesi konusunda aynı derecede başarılı olamamışlardı. Her ne kadar bazı bitki türlerinin yetiştirilmesi ve belli hayvanların beslenmesi, sonradan ilk uygulandıkları yörelerin dışına doğru yayılmış ve farklı tarım sistemlerini birbirine bağlamışsa da, genel olarak tarım sistemleri birbirinden kopuktu.

Ama, 1492'den sonra kopukluk aniden birleşmeye dönüştü. Avrupalıların beslenmeleri, hatta sosyal hayatları, mısır, patates, yer elması, fasulye, domates, kabak, biber, kakao ve tütün gibi ürünlerle tanışmalarıyla birlikte hızla değişti. Brezilya'da yetişen bir bitki olan manyoka, Afrika ve Asya'nın tropik iklimlerinde yetişir oldu. Buna karşılık, Eski Dünya'nm tropik iklimlerinde pirinç, kahve, şeker kamışı, muz ve pamuk gibi bitkilerin yetiştirilmeye başlanmasıyla birlikte, Yeni Dünya'nın tropikal ekonomisi ve ekolojisi değişti. Avrupalılar Amerika kıtalarına at, sığır, koyun ve keçi, buğday, üzüm bağı, zeytin gibi ürünleri de taşıdılar.

Avrupa'nın Dünyasallaşması Sürecinde Uygarlık ve Barbarlık El Ele Yürüdü

Atlantik Okyanusu'na kıyısı olan küçük Avrupa ülkelerinin yayılmacılığı birkaç on yıl içinde Avrupa ve Amerika kıtaları, Avrupa ve Afrika, Afrika ve Amerika kıtaları, Asya ve Amerika kıtaları arasındaki ticari sınırları ortadan kaldırdı. Küresel ticaret ilişkileri hızla arttı. Güney Amerika'nın gümüş madenleri, Batı Afrika'nın şeker kamışı tarlaları, Çin'in ipeği, Endonezya ve Yeni Gine arasında yer alan "baharat adaları"nda üretilen tarçın, karanfil gibi ürünler, önceleri İspanyol ve Portekiz krallıklarının, daha sonra da İngiliz, Fransız, Hollanda şirketlerinin denetledikleri okyanuslar ötesi deniz yolları ağından oluşan tek bir sistem içinde birleştiler.

Bazen rastlantıların bazen de hırs ve şiddetin yol açtığı karşılaşmalar, Amerika kıtalarının geniş alanlarında melezleşen halklar ortaya çıkardı. Avrupalıların hastalıklarının ve acımasız sömürge yönetiminin kurbanı olarak kıyıma uğrayan yerli halkların eksikliğini kapatmak üzere Afrika'dan kitleler halinde ele geçirilen Siyahlar getirildi. Aynı zamanda Avrupalılar da, Amerika'da, Avustralya'da, Yeni Zelanda'da,

Güney Afrika'da ve yerkürenin başka birçok yerinde yerleşerek, Avrupa uygarlığım silahları, teknikleri ve dünya görüşleriyle yerleştirmeye koyuldular.

Bütün modern dönem boyunca Avrupa'nın dünyaya yayılışına, bugün de sürmekte olan, aralarında çatışan yaratıcılık ve yıkıcılık karışımı bir çelişki damgasını vurdu. Avrupalılar dünyanın her yanında emperyalizmleri, sömürgecilikleri, uyguladıkları şiddet ve yerli halkları acımasız biçimde sömürerek ilerlediler. Gene de karşımıza her zaman kültürlerin yok edilişi çıkmaz. Kültürler arası buluşmalar boyun eğmelere, tektipleşmelere, yok oluşlara yol açtıkları kadar, tektipleşmeye karşı yeni direniş biçimleri, yeni kültürel deneyimler, yeni kaynaşmalar ve yeni melezleşmeler de yaratır.

Avrupa'nın dünya üzerinde kurduğu hegemonya aynı zamanda Avrupa kültürünün içinde çok yerinde bir sorgulama başlattı. Avrupa'nın dünyanın geri kalanı üzerinde kurduğu egemenliğin dini ve kültürel temellerinin tartışılmasına yol açtı.

Yahudi kökenden gelen İspanyol rahip Bartolomé de Las Casas, Katolik din adamlarını, İsa Amerika kıtalarına adımını atmamış olsa da, Amerikalı yerlilerin bir ruhu bulunduğuna ikna etti. Montaigne, bizim uygarlığımızın mutlaka başka, hatta Amerika'da yenik düşen uygarlıklardan üstün olmadığını vurguladı. Özeleştiriyi, Fransa'ya "Acem" kökenli bir etnografın bakışıyla bakan Montesquieu sürdürdü.

Dışarıda da Avrupa hegemonyacılığı dünyanın pek çok yerindeki yerli kültürlerin kendine özgü ve özgün yanlarını diriltmeyi amaçlayan haklı bir tepki yarattı.

Batı'da ve Batı için geliştirilen bağımsızlıktan yana düşünceler, dünyanın her bir yanına dağıldı; bağımlıların, sömürülenlerin, sömürgeleştirilmişlerin kurtuluşunu savundu.

Ulusal Devletler Bir Avrupa İcadıdır

Ulusal devletler modernlik çağı Avrupa'sının bir icadıdır. Sonradan, 19. ve 20. yüzyıllarda bu icat dünyasallaştı.

Tarihleri uzundur, çelişkilidir ve birçok açıdan dramatiktir.

Ulusal devletler hem birleştiricidir hem de yıkıcıdır.

Avrupalıların etnik ve dinî özlemlerini billurlaştıran siyasal biçimdirler.

Hem modern hem de arkaik bir içerikleri vardır. Yurt düşüncesi ve duygusunu ifade eden son derece "sıcak" bir mitos yanının bulunduğu da söylenebilir.

"Yurt" hem babanın hem de annenin özlerini içeren iki cinsli bir sözcüktür. Babayı anaçlaştırır ve ona annelik vasfını ekler. Böylece "anayurt" olur. Toprağa ve yuvaya bağlı bir sevgiyle anne kucağının koruyucu otoritesini dile getirir. Ama aynı zamanda koşulsuz bir itaat ve saygı bekleyen devletin kimliğinde babanın koruyuculuğunu da ifade eder.

Bir yurda aidiyet, "yurdun evlatları" arasında kardeşliğe dayalı bir topluluk yaratır. Fransız milli marşı olan *Marsellaise*, ki Fransız Devrimi'nin ideallerini benimsemiş pek çok Avrupalı halkı derinden etkilemiştir, yurt içinde kardeşlik

düşüncesini çok iyi dile getiren şu mısra ile başlar: "Haydi yurdun evlatları"...

Yurdun mitsel kardeşliği, aralarında hiçbir akrabalık bağı bulunmayan milyonlarca insanı bir araya getirir.

Ulus, modernliğin dev adımlarla ilerleyişi karşısında çözülen aile ya da klan ve aşiret bağlarının sıcaklığını modern bir biçimde kurar. Çocukların koruyucu aile içindeki arkaik ilişkisini yetişkinler için yeniden kurgular.

Ama aynı zamanda devlet, güç, silahlar, otorite ve savunma demektir.

Bu durum, kriz yaşanan bugünlerde ve geleceğin belirsizleştiği dönemlerde, her zamandan çok gereksinim duyulan güveni ve topluluk duygusunu bulmak için yüzlerin neden ulus-devlete döndüğünü anlamayı kolaylaştırmaktadır.

Modern Avrupa'nın Tarihi, Ulusal Devletlerin Tarihidir

Modern Avrupa, başlıca aktörleri Atlantik kıyısındaki Avrupa devletleri olan ilk küreselleşmenin sonuçlarından birisidir. İlk dünya çapında ekonomik ağları oluşturan bu kurucular geniş iç pazarlar oluşturmuş ve yeni tüketici sınıfları yaratmışlardır. Bu amaca ulusların dikeyine birleşmeleri, yani o sırada hayatlarını yerel boyutta sürdürmekte olan ve henüz yurttaş olmayan halkların dar sınırlarını aşan geniş ulusal toplulukların kurulmasıyla ulaşıldı.

Ulusal topluluklar, yeni kimliklerin kurulması ve gelişmesi, etnik grup, servet ve sınıf farklarından bağımsız olarak bütün yurttaşların paylaştığı yeni geleneklerin oluşması sayesinde kendilerini ortaya koydular ve iç bütünlükleri güçlendi. Bir ulusa bağlı köylüler ile soylular aniden, giderek daha fazla paylaşılan bir dünyada yaşamaya başladılar.

Simgelerin, anıtların, anlatıların ve geleneklerin paylaşılması yöneticilerin ele geçirdikleri ve siyasal tercihlerini belirleyen çok güçlü araçlardır. Batı Avrupa'da ulusal dillerin oluşması ve yayılması, milyonlarca yurttaşın birbirleriy-

le doğrudan temasa geçmelerine ve hayli zengin bir kültürel mirasa ulaşmalarına olanak verir.

Avrupalı ulusal devletler kültürel bir türdeşleşmeyi harekete geçiren siyasal bir türdeşleşme sürecine girdiler; kültürel türdeşleşme de siyasal türdeşleşmenin derinleşmesinin temelini oluşturdu. Bu süreç özellikle Batı Avrupalı uluslar arasında oldukça iyi işlemiştir. Böylece birbirlerinden çok farklı kökenlerden gelen bireyler ve topluluklar, geniş ve sağlam yeni topluluklar içinde bütünleştiler.

Ancak Batı Avrupa'da ulusal devletlerin kurulmasının karanlık bir veçhesi de var: Çok sayıda yerel topluluğun kapsayıcı ve iç tutarlılığı olan ulusal topluluklar içinde erimesi, çoğu zaman türdeşleşmeye, dolayısıyla etnik ve dinî kimliklerin "temizlenmesine" yol açtı.

Ulusal devletlerin iki hastalığı ortaya çıktı: Bunlar, içeride bütünleşmeye yönelik "temizlikler", dışarıda da sınırların kutsallaştırılması.

İspanya'da 1492'de Dinî Hoşgörü Çiğnendi

Ortaçağ İspanya'sı hoşgörülü ve çok kültürlüdür.

O dönemde İber yarımadası ikiye bölünmüştü: Güneyde Müslümanların yaşadığı bir bölge, kuzeyde de Hıristiyanların yaşadığı bir bölge vardı. Müslüman bölge, Hıristiyanlara ve Yahudilere karşı çok hoşgörülüydü; Hıristiyan bölge de Müslümanlara ve Yahudilere karşı çok hoşgörülüydü.

Bu karşılıklı hoşgörü 1492'de ayaklar altına alındı.

1492 sadece, Christoph Colomb'un İspanya'dan demir alıp Amerika'ya ayak bastığı ve Yeni Dünya'nın Avrupalılarca fethinin yolunu açtığı yıl değildir. Bu aynı zamanda, Katolik Kralların ulusal birliği tamamladıkları yıldır: O yıl İber yarımadasındaki son Müslüman kalesi olan Granada krallığı düştü. Bu, Müslümanların zorla din değiştirmeleri sürecinin başlangıcıdır.

1492 aynı zamanda, Aragonlu Ferdinand ile Kastilyalı İsabelle'in Yahudileri üç ay içerisinde din değiştirmek ya da sürgünü seçmek zorunda bırakan, karşı çıkanların ölüm cezasına çarptırılmasını öngören bir kararname yayınladıkları yıldır. İspanya'yı terk etmeyi seçenler, yanlarında götüre-

meyecekleri bütün mal varlıklarını satmak zorunda bırakıldı. Diasporayı seçen Yahudiler, onlara kucak açan çok az sayıda yöneticinin bulunduğu ülkelere yerleştiler: Felemenk, Polonya, Litvanya ve Kuzey Afrika bu topraklardan bazılarıdır. Ama asıl, onları kendi topraklarında yerleşmeye davet eden Osmanlı padişahının, Balkanlar ve Ortadoğu'daki topraklarına göç ettiler.

İzleyen yıllarda Yahudiler Marsilya'dan, Sicilya'dan, Portekiz'den, Navarre'dan, Nuremberg'den, Napoli'den, Provence'tan kovulacaklardı. İspanya'da dinî temizlik yoğunlaştı.

Birkaç yıl sonra kabul edilen bir kararname krallıkta yaşayan Müslümanları da din değiştirmeye zorladı. "Yeni Hıristiyanlar" –ki onlara *moriscolar* denmektedir– çoğunlukla özel hayatlarında geleneksel dinlerine ve âdetlerine bağlılığı sürdürdü. Birkaç on yıl süren göreli bir hoşgörünün ardından onlardan duyulan endişe arttı. 17. yüzyılın başında III. Philippe, özellikle Aragon'daki Valence, Estremadura ve Andaluzya bölgelerinde yaşayan bu halkların sürgüne gönderilmesine karar verdi. Onların ayrılmasından sonra İspanya'nın birçok kırsal yöresinde nüfus azalmıştı.

Avrupa, Hıristiyanlar Arası Din Savaşlarının Sahnesi Oldu

Katolikler ve Protestanlar arasındaki savaşlar 16. ve 17. yüzyıllarda patlak verdi.

Uluslararası savaşlara dönüşmeden önce bunlar, ulusların içinde meydana gelen iç savaşlardır.

1648'de imzalanan Vestfalya antlaşmasıyla birlikte Katolikler ve Protestanlar *cuius regio, eius religio** ilkesi temelinde bir uzlaşma yolu buldular. Buna göre, din konusunda her hükümdar kendi ülkesinde egemendir. Prensin dini devletin dini oldu. Hoşgörüden keyfi olarak geri adım atabilirdi. Her ulusun içinde dinî temizlik isteği hiç de bitmiş değildi, tersine daha da güçlendi. O sırada çok sayıda prensliğe bölünmüş olan Almanya'da din temelinde oluşan fiefler özellikle dikkat çekicidir. Aynı dönemde İngiltere'de Anglikan kilisesi Katolik kilisesine karşı çıkarak oluştu ve çok sayıda Katolik kıtaya göç etmek zorunda kaldı.

Fransa, kayda değer bir istisna olsa da, bu sadece bir yüzyıl sürdü. IV. Henri'nin 1598'de kabul ettiği Nantes karar-

(*) İnsanların genellikle yaşadıkları ülkede yaygın olan dine mensup olduklarını anlatan Latince bir deyiş.

namesi, çoğunluğu Katolik olan bir ülkede yaşayan Protestanlara önemli haklar tanımıştı. Ama, zaman içinde bu haklar kısıtlanmaya yüz tuttu. XIV. Louis Protestanlar üzerinde büyük baskılar uyguladı ve en sonunda 1685'te, mezhep çeşitliliğinin devlet için "tehdit" kaynağı olduğu gerekçesiyle Nantes kararnamesini ilga etti. Protestanların kitlesel biçimde din değiştirmeleri gerekmekteydi, hatta onlara göç etmek de yasaklanmıştı. Gene de binlercesi egemen devletin baskısından kaçmayı başardı ve İsviçre, Hollanda ve Brandenburg gibi Alman devletlerine sığındılar.

Kendini devletle özdeşleştiren mutlak kral, tebasının mezhep tercihine kararnameler yoluyla müdahale etti. Artık, din üzerindeki devlet kontrolünün aşırılaşmasına kapı aralanmıştır. Bundan böyle, yeni bir dine dönüşen ve çoğu zaman çok hoşgörüsüz olan devlet dininden söz etmek gerekecektir.

Modern Avrupa'da Kader Ortaklığı Yoktur

Modern Avrupa'nın tarihi 20. yüzyılın iki dünya çapındaki intihar savaşında zirveye varan, çatışma halindeki ulus-devletlerin tarihidir.

Ulusal kültürler birbirlerine karşı çıkmaktadır. Her devletin toprakları aşılamaz kutsal sınırlarla çevrilmiştir. Ancak bu karşıtlıkların ve sınırların yetersiz, çelişkili ve bitmeyen çatışmalara gebe oldukları görülür. Zira birçok sınır bölgesi, çok kültürlüdür ve geçirgendir. Sınır bölgeleri, ortadan kalkması mümkün olmayan diller, kültürler ve belirgin hayat tarzları arasındaki çatışmaları barındıran yerlerdir.

Ulusal devletin iç birliğini destekleyen her şey, onu başka devletlerle karşı karşıya getirir. Ulus, yabancıya, giderek düşmana karşı oluşmuş bir kimlik topluluğu, davranış topluluğu olma yönünde ilerler. Ortak bir ulusa aidiyet duygusu sık sık, hiç bitmeyen, birbirini izleyen bir "Avrupa iç savaşları" dizisini tetikleyen aşırı milliyetçilik şeklini alır. Ve bu savaşlar her ulusun iç bütünlüğünü pekiştirdiği ölçüde, "babadan kalma" denilen düşmanlar yaratılmasına yol açar.

20. yüzyıl başında Avrupa tarihine büyük Batılı ulusların

kendi içlerinde yaşadıkları çok yoğun sosyal ve sınıfsal çatışmaların yanı sıra, dış düşmana karşı oluşturulan muazzam bir dayanışma damgasını vurdu. 1914'ten önce ağır bastığı görülen iç çatışmalar, işçi partilerini, devrimcileri ve enternasyonalistleri, milliyetçi ve gelenekçi burjuva partileriyle karşı karşıya getirdi. Fakat Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi, aniden, her ulusun içindeki enternasyonalistleri dış düşmana karşı sınıf düşmanlarıyla "kutsal birlik" içinde ortak politikalar izlemeye itti.

İlk Ulusötesi Metamorfozunun Gerçekleşmesi İçin Modern Avrupa'nın Ölmesi Gerekti

1945'te, yenilmiş ulusların harabeleri altında ezilirken ya da geçen zaman içinde iki dünya çapında süpergüce dönüşmüş olan ülkelerin orduları tarafından kurtarılırken, Avrupa ölmüştü.

İşte Avrupa düşüncesi sürgün edildiği sisler dünyasından çıkarak ilk kısmi, sınırlı, tereddüt içindeki yeni biçimini bu şartlarda almaya çalıştı.

Bu ulusötesi ilk biçimin itici gücü, eski ve yeni tehditlerin şeytanlarını savuşturabilmek için sergilenen hayati bir iradedir. Böylece, totalitarizmleri, İkinci Dünya Savaşı'nı, Avrupa'yı uçurumun kıyısına getiren ulusal ve milliyetçi çatışmaları yaşamış olan siyaset adamlarının kafasında bir Avrupa projesi oluştu.

Öncelikli hedefler açıktır: Avrupa halklarına barış güvencesini vermek, bir dizi karşılıklı talep ve hınçtan oluşan devreyi kırmak, dünya genelinde barış koşullarına kavuşulamamış olmasının yol açtığı ortamın tehdit ettiği henüz güçsüz demokrasileri sağlamlaştırmak. Bu hedeflere ulaşabilmek için, ulusal devletleri mutlak egemenler haline getiren

aşırı güçlenmenin yarattığı yıkıcı etkileri görebilmek gerekmektedir.

Avrupa'nın kuruluşu yeni bir perspektife dayalıdır. Türdeşleşme yerine farklılıklara değer vermek gerekmektedir. Egemen çoğunlukların dayattıkları basitleştirmeler yerine etnik, dilsel, kültürel ve dinî karışımların ve mozaiklerin karmaşıklığına saygı göstermek gerekmektedir. Bireylerin ve toplulukların farklı kimliklerini baskılamak yerine, onları tanımak ve gelişmeleri için elden gelen her şeyi yapmak gerekmektedir.

1950'lerin Altılar Avrupası, Yeni Bir Paradigmadan Doğmuştur

İlk topluluk kurumu olan Avrupa Kömür ve Çelik Birliği (CECA), 1950'li yıllarda, o zamana kadar daima *dışlayıcı* biçimde ele alınmış olan bir sorunu ilk kez *kapsayıcı* şekilde ele almaya karar veren yöneticilerin, bu adımıyla kuruldu. Alsace, Lorraine, Sarre, Belçika, Lüksemburg, Renanya ve Ruhr bölgelerinin maden kaynaklarına başkalarını dışlayıcı biçimde el koymaya çalışan, ama bunu hiçbir zaman dengeli ve istikrarlı bir düzene koyamayan özellikle Fransa ve Almanya'nın kaynaklarını paylaşmak, ortaya çıkan ilk seçenekti. Bu sınır bölgeleri çevresindeki rekabet öylesine sertleşmişti ki, Fransa ve Almanya birbirlerini karşılıklı olarak tarihi düşman, hatta "babadan kalma" düşman ilan etmişlerdi.

Savaş sonrasının ilk birkaç on yılında Batı Avrupa'daki sınır çatışmaları tamamen bitti. Fransız-Alman uzlaşması bir olgu haline geldi. Ulusal devletler arasındaki kavga gerekçeleri yeniden ifade edildi. Böylece her devletin Avrupalı komşuları, bir diğeri için hayati bir tehdit olmaktan çıktı ve günümüzde artık toprak konusunda hiçbir rekabet kalmadı.

Avrupa Birliği, başından beri kendisini bir toprak olarak değil, bir proje olarak tanımlamaktadır. Kendini coğrafi bir bütünden çok, siyasi bir bütün olarak görmektedir. Birliğe dahil olmak isteyen adaylarla sınırlarını onlarla müzakere ederek oluşturmakta; Avrupa uygarlığının nihai sınırlarıyla ilgili ilkeler ortaya atmaktan kaçınmaktadır.

Avrupa Birliği, modern Avrupa'nın iki tarihsel hastalığı olan, etnik temizlik ve devlet sınırlarının kutsallığı meselelerinin köklerine saldırmaktan kaçınmamaktadır.

Avrupa Birliği sınırları ortadan kaldırmıyor, ama onları yeniden yorumlayarak eskiden taşıdıkları dramatik ögelerden arındırıyor. Böylece kapalı sınırlar açık sınırlara dönüşüyor. Açık sınırlar ise çok yönlü, yoğun ve sürekli hareketlerin geçiş yeri oluyor. Sınırlar bir yandan yurttaşların siyasi ve kültürel kimliklerini koruma altına alırken, bir yandan da ilgili bölgelerin ekonomik gelişmelerine destek veriyor.

Avrupa Birliği, büyük ya da küçük bütün ulusların ulusal kimliklerini savunabilmeleri ve değerlendirmeleri için gerekli koşulları yaratmaya çalışmakta ve bu sayede, geniş işbirliği ve bütünleşme alanlarına dahil olarak ulusal izolasyondan çıkmalarına yardım etmektedir.

Avrupa Birliği aynı zamanda ulusların çoklukimliklerinin korunmasını amaçlamakta ve her yerde azınlıkların haklarını savunmaktadır.

Artık Bir Halklar Avrupası da Gündeme Geldi

Avrupa Birliği'nin siyasi anlamda kuruluşu malların, insanların, bilgilerin ve düşüncelerin her geçen gün daha serbestçe dolaşımına olanak veriyor. Ulusötesi akımların giderek yoğunlaşması, bugün henüz yetersiz olan siyasi kuruluşun derinleşmesini gerektiriyor.

Malların, insanların, bilgilerin ve düşüncelerin Avrupa çapında dolaşması farklı biçimler altında gerçekleşiyor. İş adamları ticari ilişkileri ve pazarları ile ilgili olarak Avrupa'nın farklı bölgeleri arasındaki geleneksel yakınlaşma ve uzaklaşma ilişkilerini yeniden tanımladıklarından, bu biçimlerden biri ekonomiktir. Avrupa kentleri arasında kurulan ikizleşme ilişkileri, bir kentten diğerine gezen sergiler ve kongreler nedeniyle kültürel bir biçim alıyor. Milyonlarca gencin Avrupa'yı her yönde katetmeleri, böylece siyasi tercihlerin öncüleri olmaları sonucunda, turistik bir biçim taşıyor. Hayal gücümüzü derinden etkileyen olayların yol açtığı düzenli ve gezici rock konserleri, caz ve sinema festivalleri, buluşmalar ve spor şampiyonaları gibi etkinlikler etrafında oluşan mitsel biçimler de çok önemli.

İşleri gereği seyahat eden, kongrelere, sempozyumlara, stajlara katılan yöneticiler, iş adamları, şirket yöneticileri, mühendisler ve öğretim üyeleri, Avrupalılar arası bir yakınlaşma oluşturmakta ve Aydınlanma çağının felsefi ve bilimsel kozmopolitizmini çağrıştıran bir yeni-kozmopolitizm yaratmaktalar.

Yabancı ülkelere yaptıkları eğitim gezileri sırasında üniversite öğrencileri, geçici olarak da olsa, onları misafir eden ülkelerin günlük hayatına katılmakta ve onlara dışarıdan bakmalarına rağmen onları içeriden keşfetme olanağını bulmaktalar.

Avrupa Birliği'ne üye ülkeler arasındaki sınırlar da geçişlerin ve bir arada yaşama deneyimlerinin arttığı yerlere dönüşmekte. Bir ülkede yaşayıp, bir başkasında çalışma gibi nedenlerle iki ülke arasında gidip gelmeler, iki ülkenin hizmetlerinden yararlanma, kültürel paylaşım, ekolojik çevreyi birlikte koruma gibi alışkanlıklar doğuruyor.

Ulusüstü Avrupa'da Yerel Kimlikler Canlanıyor

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'da yerel dillere, müziklere, mutfaklara yönelik büyük bir duyarlılık patlaması gerçekleşti. Ulusal birleşmeler içinde yokolma tehdidiyle karşı karşıya gelen yerel kültürel geleneklerin yeniden canlandıkları görüldü.

Eski yerel kimlikler, tam da yokolma aşamasına geldiklerinde, tepki olarak güçlü bir kendini koruma içgüdüsü geliştirirler. Geçmişte, Batı Avrupa'nın değişik yörelerinde yerel kültürlerle ulusal kültürler arasında genellikle barışçıl ilişkiler kurulmuştu. Ancak, kırdan kente göç, zorunlu sanayileşme, kentlerin yayılması, insani ve doğal peyzajın altüst olması gibi süreçler yerel kültürlerin yaşamını tehdit etmeye başladı. İşte o zaman, yaşlılardan ziyade gençler, yokolan kültürleri korumak ve yeniden canlandırmak üzere harekete geçtiler.

Yerel kültürlerin direnişi farklı, çoğu zaman siyasi biçimler aldı. Özellikle geçmişte egemen bir devlete sahip olmuş ya da gerçek ulusal kimliklere dönüşmeyi önleyen tarihi koşullarla karşılaşmış yörelerde yerel kimlikler, deyim yerin-

deyse, tam bir karşı-saldırıya geçtiler. Brötanya, Alsace, Korsika, Felemenk, Valonya, Galler ülkesi, İskoçya, Bask bölgesi ve de Katalonya, kendi ulusal devletleri üzerinde, daha geniş bir siyasi özerklik, ama daha da önemlisi dil ve eğitim özerkliği elde etmek için baskı uyguladılar.

Avrupalı ulus-devletler artık, ulusaltmdan gelen bu talepler ve ulusüstü bağların artması sonucu güçlerini yitirmeye başlamalarına yol açan bir kıskaç içerisindeler. Bu iki perspektif, özellikle siyasi bölgecilerin vizyonunda üstüste biniyor.

Yerel Avrupa kültürlerinin kaderi bugün henüz belirsiz. Zira iki riskle karşı karşıyalar: Bu risklerden biri yerel kültürlerin arkaik ve teknoloji karşıtı olana doğru gerilemesi, diğeri de, bir tür "folklorlaşma" ya da ruhsuz bir müzeleşme sürecine girilmesi. Ancak yerel kültürlerin yaşam için verdikleri kavga önemli. Çünkü Avrupa'daki kültürel çoğulculuğun kaderi de bu alanda belirleniyor.

Kültürel bozulma, gerileme ve çözülme süreçleri daima işlemektedir. Bu sonu belirsiz kavgayı izlemek, kültürel Avrupa'nın özellikle, tam da onun zenginliğini oluşturan noktada, bir tehlikeyle karşı karşıya olduğunu kavramamızı sağlıyor. Bu hayati nokta, onun çeşitliliğidir.

Doğu ve Orta Avrupa Ulusları, Hızlı, Çalkantılı, Şiddete Dayalı ve Çelişkili Biçimde Oluştular

Doğu ve Orta Avrupa uluslarının oluşumu Batı Avrupa uluslarınınkinden çok farklı biçimde oldu.

Doğu ve Orta Avrupa uluslarının başlangıçta çok çeşitli olan etnik grupları birleştirebilmeleri yüzyıllar aldı.

19. yüzyılda Doğu ve Orta Avrupa, Osmanlı İmparatorluğu, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve 20. yüzyılda Sovyetler Birliği şeklinde dirilecek olan Çarlık İmparatorluğu'nun egemenliği altında bulunmakta ve her birinde çok sayıda etnik grup iç içe geçmiş şekilde yaşamaktaydı. Bu imparatorlukların çözülmesi sürecinde ulus düşüncesi bağımsızlaştırıcı bir rol oynadı. Çünkü bir yandan farklı etnik grupların geçmişte kalmış kimliklerini ve kültürlerini tazelemelerine, bir yandan da, modern kurumlara ve tekniklere, özellikle askerî tekniklere sahip bir devlet kurmalarına olanak verdi.

Ulusal devlet, geçmişle bağları kurma, bugüne ayak uydurma ve gelecekle başa çıkmayı vaat ediyordu.

Ancak, etnik bir grup uluslaşınca, eskiden açık olan idari sınırları geçit vermez bir hal alır.

İşte o zaman, Doğu ve Orta Avrupa'da tek etnili ulus-devletlerin oluşumuna tanık olundu. Bu devletlerin, aniden kendi topraklarında "yabancıya" dönüşen ve "azınlık" adı verilen bireyleri ve toplulukları temizlemeleri gündeme geldi.

"Etnik Temizlik", Farklı Şekillerde Uygulanır

Yenilmişlerin kaderi daima göçmek olmuştur.

Göç, çoğu zaman yeni kurulan siyasi sistemlerden korkan göçmenlerin kendi tercihleri sonucu gerçekleşir. Baskılanan ve ayrıcalıksız etnik gruplar için göç, tehdit altındaki kimliklerini korumak ya da kaybedilmiş bir kimliği yeniden kazanmak için tek çare olur. Fakat göçler, yeni kurulmuş bir devletin çoğunluk grubu ya da işgalci bir yabancı gücün egemen gruplarının dayatmasıyla da gerçekleşebilir. Hatta göçler, yeni,"temizlenmiş" sistemlerin eskilerden daha istikrarlı olacakları inancı –ya da gerekçesiyle– barış antlaşmalarında öngörülmüş ve planlanmış da olabilir.

Ancak daha ileri giden etnik temizlik olaylarıyla da karşılaşıldı. Bunlarda etnik ya da dinî gerekçelerle bütün bir halkın, ya da büyük bir bölümünün soykırıma varan biçimde fiziki olarak ortadan kaldırılması, yok edilmesi mümkündür.

Çok yakın bir dönemde, 20. yüzyılın sonunda Doğu ve Orta Avrupa nüfusu, kendine özgü nitelikleri ve kimlikleri olan sınır bölgelerine, engellere ve bunların üstüste binmesine tanık oldu. Bu bölgelerde, dillerin, etnik grupların, kül-

türlerin, beslenme alışkanlıklarının ve farklı hayat tarzlarının yan yana bulunması olağan durumdu. Gene de, bütün bu çeşitlilikler aralarındaki bitmeyen gerilimlere ve sık sık başgösteren sürtüşmelere rağmen, karmaşık bir bütün oluşturabilmekte; çoğu zaman yırtılmış ama canlılığını koruyan bireysel ve topluluksal kimliklere fırsat vermekteydi. Bunu sağlayan da köklerin çoğulluğu idi.

Ne var ki, "geçmişe ait bu dünyalar", 20. yüzyılın tarihi kasırgasına kapıldılar. Bitmek bilmez etnik ve ulusal türdeşleştirme süreçlerine maruz kaldılar, altüst oldular, yoksullaştılar.

Dalmaçya, Bosna, Litvanya, Batı ve Doğu Prusya, Galiçya, Bukovin, Transilvanya, Slovakya ve Makedonya bu kaderi paylaşan yörelerdi. Sefarad Yahudilerin Balkanlar'daki diasporası, Polonya diasporası, Ukrayna ve Litvanyalı Eskenaz Yahudilerin diasporası ve Karadeniz kıyılarına dağılmış Grek diasporası hep aynı kaderi paylaştılar.

Bu bölgeler, eski sakinlerinin pek çoğunu kaybetti ve yerlerine, bu toprakların hafızasına ve coğrafyasına yabancı, büyük ve küçük güçlerin planladıkları etnik geometrilere uygun olarak gelen yeni insanlar yerleşti.

Karşı konulması olanaksız tarihi güçlerce haritadan silinen "geçmişe ait bu dünyalar"m öyküleri şairlerin ve romancıların destanlarında anlatıldı ve yitik yurtların birlikte yaşama ve çatışma deneyimleri Avrupa'nın hafızasına kazındı.

Doğu ve Orta Avrupa'da, 20. Yüzyılın Tamamına Etnik Temizlikler Damgasını Vurmuştur

Doğu ve Orta Avrupa'da zorunlu göçler ve etnik kıyımlar 19. yüzyıl sonundaki Balkan Savaşları ve 20. yüzyıl ile başladı ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa toprağından tamamen silinmesi sonucunu doğurdu. Birinci Dünya Savaşı'nı izleyen Türk-Yunan savaşıyla ve Birinci Dünya Savaşı sonrasında imzalanan –savaşın ürünü olan– barış antlaşmalarıyla devam etti. Bu antlaşmalar, çokuluslu imparatorlukların dağılmasının ardından kurulan bir dizi küçük devletler mozaiğinden oluşan Doğu ve Orta Avrupa'nın haritasını yeniden çizdi. Bu küçük devletler aralarında sürekli didiştiler ve yönetimlerindeki çoğunluklar, azınlıklara karşı bitmeyen bir ayırımcılık uyguladılar. İşi, azınlıkları sınır dışına atma ve sürgüne mahkûm etme noktasına kadar götürdüler.

Bu trajik çağ, zirvesine, Nazilerin Yahudilere ve Çingenelere uyguladıkları soykırım temizliği ile vardı. Aynı dönemde Stalin de "cezalandırılan halklar" adı verilen etnik grupları kitleler halinde sürgüne yollamaktaydı.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra imzalanan barış antlaşmaları Yugoslavya ve Çekoslovakya gibi çoketnili uluslar da

kurmuştu. Ancak ne birinin ne de öbürünün ömürleri, farklı etnik grupları birleştirebilecek kadar uzun oldu. Tersine, egemen etnik grupların, Yugoslavya'da Sırpların, Çekolovakya'da Çeklerin etnik temizlik niyetlerinin anlaşılması, derhal diğer etnik grupların birliği dağıtma yönündeki tepkilerini tetikledi. Yugoslavya'da Hırvatlar, Çekoslovakya'da Slovaklar, Macarlar ve Sudet Almanları, yeni ulusları içinde yaşamış oldukları siyasi acılardan kendilerini kurtarabilmek için Nazi yayılmacılığının kollarına atıldılar. Çekoslovakya 1939'da, Yugoslavya 1941'de Alman işgalcileri ve öç alma peşinde koşan küçük uluslar arasında bölündü.

Sovyet İmparatorluğu'nun çökmesi ve bunu izleyen 1980'li yılların sonunda Avrupa'yı etkileyen buzların çözülmesi döneminde Yugoslavya ve Çekoslovakya'nın dağılma süreçleri tekrarlandı. Soğuk Savaş yılları boyunca devam eden, Doğu ve Orta Avrupa'yı yeni ve daha adil bir temelde yeniden oluşturma çabalarında karşılaşılan güçlükler, blokların ortadan kalkmasından sonra bile sürmüştür.

Avrupa'nın Yeni Başkalaşımı, 1989'da Başladı

"Reel sosyalizm"in çökmesi, ikircikli de olsa yeni ufuklar açtı.

Sovyet totalitarizminin dağılması eski imparatorluğun bütün ülkelerinde üç farklı krize (siyasal, ekonomik ve ulusal) yol açtı. Yeni rejimlerde siyasal kriz, devrilen rejimlerle devamlılığı sağlayan bürokrasiler ve mafyaların yol açtığı demokrasi eksikliğiyle ilişkilidir. Ekonomik kriz, nefret edilen ama her şeye rağmen asgari bir güvenlik ve geçim düzeyi sağlayan eski düzenden, günün koşullarına ayak uyduramayan, belirsizlik, düzensizlik ve yoksullaşmanın damgasını vurduğu yeni rejime geçiş döneminin sıkıntılarına bağlıdır. Ulusal kriz ise, çözülmemiş azınlık ve sınır sorunlarının hortlattığı, bazıları yüzlerce yıl eskiden kalmış etnik grup merkezciliklerinin ve nefretlerin yeniden su yüzüne çıkmasıyla birlikte oldukça sert bir biçim aldı.

Avrupa Birliği, bu üçlü krize, karşıt milliyetçilikler arasında çatışma çıkmasını önlemeye yönelik bir cevap aranan yer oldu.

Avrupa Birliği, Doğu ve Orta Avrupa uluslarının içinde yeniden dirildikleri çerçeveyi oluşturur.

Zira, 1989'dan sonra Doğu ve Orta Avrupa halkları ve devletleri kendilerini iki seçenek arasında bir tercih yapmak zorunda buldular. Bu seçeneklerden birisi, çözülmemiş ulusal rekabetlerin yeniden ortaya çıkması nedeniyle bölünmek, diğeri de Avrupa Birliği'nin önerdiği uzlaşma modelini benimsemektir. Birinci şıkta, sınırlar ayrılma ve bölünme yerleri olacak, aynı zamanda başkalarını suçlama, gerekçeler bulma, rövanş alma ve başkalarının ihtiraslarına karşı koyma şeklini alan bitmek bilmeyen bir süreç başlayacaktır. İkinci şıkta ise, bu devletler ve halklar, Batı Avrupa'nın 1945'ten sonra yaşadığı deneyimi paylaşma şansını bulabileceklerdir. Böylece kendisi de daha geniş küresel bağlamlarda bütünleşmenin bir vektörü olan kıta çapında bir işbirliği çerçevesinde ulusal kimliklerini canlandırabilecek ve devletlerin egemenliğini ortaya koyabileceklerdi.

On yıl boyunca "kardeşi kardeşe" kırdıran korkunç çatışmalar, eski Yugoslavya'ya bağlı etnik gruplar ve cumhuriyetler üzerinde milliyetçi seçeneklerin son derece çekici bir etkiye sahip olduğunu gösterdi.

Birçok Doğu ve Orta Avrupa Ülkesi, Avrupa Birliği'ne Katılma Yolunu Seçti

1945'ten sonra Avrupa Birliği, Fransa-Almanya uzlaşmasıyla doğdu.

1989'dan sonra Avrupa Birliği, Almanya-Polonya uzlaşmasıyla ikinci kez doğdu.

Bu durumda da kimin haklı, kimin haksız olduğu konusundaki suçlamalar zincirini kırmak zordu. Bir taraf diğerini 1939'daki Alman saldırısı ve Polonya'nın İkinci Dünya Savaşı'ndaki işgali sırasında yakılıp yıkılmasıyla suçluyordu. Diğer taraf ise Kızıl Ordu'nun Polonya'nın batı topraklarında ilerlemesi karşısında milyonlarca Alman'ın kaçması ve yenilmiş Almanya'nın yüzyıllarca etnik açıdan Alman olmuş olan topraklardan kesin olarak vazgeçmesini bir suçlama gerekçesi yapmıştı. Savaş sonrasındaki birkaç on yıl boyunca Doğu Alman Cumhuriyeti ve Polonya'nın aynı pakta, Varşova Paktı'na dahil olmaları, iki ülke arasındaki sınırın Oder nehri üzerinde kesin olarak kapatılmasını önleyemedi. Bu sınır ancak, her iki ülkenin Avrupa Birliği'ne üye olmaları perspektifi ortaya çıkınca açılacaktı. Tıpkı, daha önce Alsace ve Lorraine'de olduğu gibi...

Bugün biraz gecikmeyle de olsa, bu perspektif, katılaşmış ve birbirine karşı çıkan etnik kimliklerin yıkıcı etkilerinden nasibini almış Balkanlar'ın batısındaki ülkeler için gündeme geldi. Bu bakımdan, Hırvatistan'ın Avrupa Birliği'ne katılmasının tekil bir olay olarak kalmayacağını, tersine yeni bir genişleme sürecini başlatacağını umabiliriz.

Doğu ve Orta Avrupalı uluslar, komşu ülkelerle ilişkilerini, köklü çatışmaları yatıştırmak için yeni bir yaklaşım, bir uzlaşma siyaseti benimseyerek aşabildilerse, bu sadece ve sadece Avrupa Birliği sayesinde mümkün olmuştur.

Balkan halkları arasındaki parçalanmayı aşma imkânını sadece ve sadece Avrupa Birliği'nin çoklu birliğine dahil olmaları sağlamıştır.

Doğu ve Orta Avrupa ulusları ve bölgelerinin çoklu geçmişleri ve bugünleri, aniden Avrupa'nın ortak bilincine yerleşti ve Avrupa ile bugünkü ulus-devletlerin köklerinin, zoraki bir birleşme ideolojisinin kabul ettirmeye çalıştığı resmî tarihlerin önerdiklerinden çok daha zengin ve çeşitli olduğu ortaya çıktı.

Avrupa'yı Bekleyen Tehlike: Kötürümleşme ve Dağılma

Son birkaç on yılın başarılarına rağmen Avrupa kabuğuna çekilme ve çözülme riskiyle karşı karşıya.

Kriz karşısında merkezkaç güçler artmakta.

Kriz karşısında siyasi Avrupa henüz zayıf ve kırılgan.

Avrupa Birliği'nin henüz ne dış politikası ne de ortak savunma politikası var.

Avrupa Birliği ekonomik gelişmesinin gerektirdiği gerçek bir ulusüstü otoriteye sahip değil.

Avrupa Birliği sürekli siyasi kötürümleşme riskiyle karşı karşıya, çünkü en önemli kararları oy birliği ile almak zorunda. Ne var ki, siyasal kötürümleşme durumunda kurallarını dayatanlar daima teknokratlar olur.

Avrupa Birliği bugün ciddi bir demokrasi eksikliğiyle karşı karşıya. Siyasi kurumları, ekonomik birleşmenin peşinden giderek kuruldu ve hiçbir zaman iktidarlar ile halk egemenliği arasında denge kuracak biçimde tasarlanmadı. Yurttaşların oylarıyla seçilen Avrupa Parlamentosu, Avrupa Komisyonu ve Avrupa Konseyi'nin iktidarlarına kıyasla marjinal bir rol oynayabilmekte.

Avrupa Birliği, üye devletlerin iç gelişmeleri üzerinde eskiden olduğu gibi, bugün de etkin bir denetim kurabilmiş değil. Baskıcı olmadan müdahale etmek için daha zaman varken ne Yunanistan ne de başka devletlerin bütçelerindeki dengesizlikler üzerinde etkin bir denetim kurabilmiş durumda. Macaristan gibi, popülist güçlerin her iktidara gelişinde ortaya çıkan demokrasi karşıtı gerilemeler üzerinde etkin bir denetim uygulayamamakta.

Avrupa Birliği sosyal hedefleri ihmal etmekte ve sadece mali hedeflere öncelik vermektedir.

Avrupa Birliği popülerliğinin ve çekiciliğinin bir bölümünü kaybetmektedir. Kriz çok farklı nitelikte popülizmler, milliyetçilikler, otoriterlikler, yerelcilikler ve ırkçılıklar tarafından araçsallaştırılıyor. Hepsinin ortak sloganı Avrupa karşıtlığı. Avrupa bürokrasisinin aşırılıkları karşısında gelişen uzaklaşma, dışlanma duyguları, demokratik inançların harekete geçirdikleri de dahil olmak üzere Avrupa yurttaşları arasında hızla yayılıyor.

Yıkıcı güçlere karşı bağışıklık kazanmak için Avrupa, kurumlarını demokratikleştirmelidir.

Avrupa'yı Bekleyen Tehlike: Milliyetçilikler ve Yerelcilikler Avrupa'yı Tehdit Ediyor

Avrupa Birliği, her üye ülkede bugün de etkisini sürdüren milliyetçilikler ve farklı biçimler alan yabancı düşmanlığıyla başetmek zorundadır. Şimdi yaşadığımız türden bir ekonomik kriz durumunda eski ve kapalı milliyetçilik biçimleri, Avrupa ve küreselleşme karşıtlığı çığırtkanlığı yapan yeni popülizmlerle ittifak yapabilirler. Ancak bir paradoks gibi görünse de, böyle bir strateji milliyetçilerin ve yabancı düşmanlarının savunduklarını ileri sürdükleri ulusal kimliklerin olumlu yanlarını gizlemeye yarar.

Hiç durmadan günah keçileri arama ve bulma yolunda bir eğilimden söz etmeliyiz. İslâm, özellikle Doğu Avrupa'da Çingeneler ve bir ölçüde Yahudiler bu günah keçilerinin başında geliyor.

Yabancı düşmanlığı, köklü bir siyasi demokrasi ve kültürel hoşgörü geleneği olan Hollanda ile İskandinav ülkelerini bile etkisine almış durumda.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra maruz kaldığı aşağılanmaların öcünü almak üzere "Büyük Macaristan" düşünü canlandıran Macaristan'ı komşularıyla karşı karşıya getiren eski sınır kavgaları yeniden gündeme gelebilir.

Batı Avrupa'daki, birlikte yaşama ve dışarıdan gelenlere kucak açma geleneği olan yerlerde bile, ulusların geçmişte katlanmak zorunda kaldıkları yaralar yeniden açılabilir. Katalonya, Barselona'nın İspanyol milliyetçi güçlerince 11 Eylül 1714'te kanlı şekilde ele geçirilişini unutmadığı gibi, İskoçya da, 18. yüzyılda boyun eğmek zorunda kaldığı İngiliz baskısını unutmamıştır.

Buna karşılık, ekonomik krizin ağırlığı karşısında bazı hükümetler zorunlu merkezileştirme kartına oynamaya başlamışlar ve farklı uluslar içerisinde bölgesel ve kültürel çeşitliliklerin nice güçlüklerle kazandıkları özerkliği etkisizleştirmeye çalışmaktadırlar.

Bu bağlamda İspanya'da, Madrid'deki merkezî hükümet ile, Katalonya, Bask bölgesi ve Andaluzya arasında bitmeyen bir gerginlik ortaya çıkmıştır.

İskoçya'nın özerkleşme isteği nedeniyle aynı krizle karşı karşıya kalan İngiltere ise, yalnız bir küresel güç rolü oynamayı seçmiş ve kendisinin de Avrupa Birliği'nden çıkacağını ilan etmiştir. Bu durumda, İngilizler ve Amerikalılar arasında kurulmuş okyanus aşırı eski ilişkiler ve İngiltere'nin Commonwealth (Britanya imparatorluğunun eski kolonileriyle oluşturduğu topluluk) ülkelerinden pek çoğuyla sürdürdüğü ayrıcalıklı bağlar, kısa bir süre önce Avrupa ülkeleriyle kurduğu ilişkilerin yerini alacak gibi görünmektedir.

Avrupa iki ulusal hastalığın üstesinden çok zor gelebildi. Bunlar, etnik temizlik ve sınırların mutlaklaşmasıdır. Ama bu hastalıklara karşı henüz tam bir bağışıklık kazanabilmiş değil. Yeni etnik ya da etnik-dinî temizlik hayaletleri bugün, özellikle Orta Avrupa'da tehdit altında olan göçmenlere ve acımasızca sınır kapılarına itilen insanlara karşı yeniden dirilebilir. Oturma izni olmayan göçmenlerin Batı Avrupa'nın kamplarında yaşadıkları ağır şartlar, özellikle Doğu ve Orta

Avrupa'da Çingenelerin maruz kaldıkları aşağılanmaları akla getiriyor.

Avrupa'nın atlattığını sandığımız iki hastalığın yeniden ortaya çıkması riskiyle karşı karşıyayız.

Modern dönemde hoşgörüsüz Avrupa'nın yaşadığı en kötü durumlarla yeniden karşılaşmamız mümkün.

Avrupa'nın düşmanı yer değiştirdi, dönüştü, çözülür gibi göründü. Artık düşman her devletin sınırları dışında değil, devletin sınırları içinde. Bunun yanı sıra Avrupa'nın dışında yeni küresel, ideolojik ve imparatorluk biçimi alan düşmanlar belirdi.

Hepimiz hep birlikte yok olabiliriz. Ama, hepimiz hep birlikte kurtulabiliriz de.

Avrupa'nın Yeni Bir Başkalaşıma Olan İhtiyacı, Hayatidir

Avrupa Birliği'nin şimdi yapması gereken, çok uzun zamandır belirsizliğini korumuş olan siyasi bütünleşme sürecini sonuçlandırmaktır. Kendini tamamen yepyeni ve başka bir örneği bulunmayan bir ulusal devletler federasyonu içinde yenilemelidir.

Bu başkalaşım olanaksızmış gibi görünebilir. Ama Avrupa önemini hepten yitirmek istemiyorsa, bu adımı atması zorunludur.

Bu başkalaşımı yalnız ekonomik kriz dayatmıyor, aynı zamanda ve asıl, küreselleşme süreci dayatıyor. Avrupa'nın bütünü için bu iki olay nihai bir yenilgi, dünyayı denetleme ihtirasının mutlak yenilgisi anlamına geliyor. Her bir Avrupa ulusal devleti açısından da bu süreçler, geleneksel sınırların hepsini aşan çeşitli küresel etkiler nedeniyle ulusal toplumu yönetmenin her geçen gün daha zorlaşması anlamını taşıyor.

Avrupa Birliği'ni bugün şu paradoks kötürümleştiriyor: Bir yandan hayat seviyelerini koruyabilmek ve giderek daha güçlenen ve denetlenmesi zor bir hal alan yıkıcı eğilimle-

rin galip gelmesini engellemek için Avrupa ulusal devletlerinin egemenliklerinin bir bölümünü acilen Birliğe devretmeleri gerekiyor. Öte yandan bu aciliyete karşı varolan direniş, bu devletlerin doğasından kaynaklanıyor. Zira ulusal devletler, hiçbir dış ve üst sınır tanımayan bir mutlak egemenlik özlemiyle doğmuş ve gelişmişlerdir. Devletler aynı direnişi egemenliklerinin bir bölümünü yerel kurumlara devretmeleri söz konusu olduğunda da gösteriyorlar.

Bu paradoks, küresel bir paradoksun Avrupa'da aldığı biçimdir.

Küresel paradoks da, birbirleriyle çelişen birleşme ve çözülme süreçlerinin sonucudur.

İçinde bulunduğumuz küresellik çağı, bütün toplumları birbirleriyle bağımlılaştırmıştır. Bütün insanlar aynı hayati sorunlarla, aynı küresel tehditlerle karşı karşıyadırlar. Büyük sorunların hepsi, ulusal devletlerin yetkilerini aşmaktadır.

Oysa, ulusal devletlerin yalnız direnmekle kalmayıp, sayıca arttıkları ve ufalandıkları bir dönemden geçiyoruz.

Ulusötesine gidebilmenin siyaseten zorunlu olması, hem tek tek devletlerin küçüklüğü, hem de Avrupa'nın kıta çapındaki birlikler karşısında küçüklüğünün sonucudur.

Avrupa'nın son birkaç on yılda elde ettiği kazanımlar bugün, ne sağlamdır, ne de artık geriye gidilmesi olanaksız denebilecek türdendir. Çözülmenin damgasını vurduğu bir gelecek mümkün, hatta muhtemeldir. Ancak kesinlikle böyle olacağı da söylenemez.

Hiçbir geleceğin garantisi yoktur. Dolayısıyla biz Avrupalılar kendi kaderimizin efendisi olmayı istemeliyiz.

Avrupa'nın "Avrupalı" Bir Siyasi Projeye İhtiyacı Var

Avrupa'nın, Franklin Delano Roosevelt'in 1933'te uygulamaya koyduğu ekonomik, sosyal ve insana yönelik *New Deal*'inin bir benzerine ihtiyacı var.

Bugün Avrupa'yı sıkıştırdığı görülen sorun, yeni küresel aktörlerin katıldığı çokmerkezli bir dünyada ekonomik rekabetin nasıl yapılacağı meselesidir.

Avrupa'nın yapabileceği en büyük hata, tarihine, geleneklerine ve uygarlık kazanımlarına ters düşen yabancı ekonomik modelleri benimseyerek bu baskıya edilgen biçimde boyun eğmesidir.

Avrupa'nın, refah devleti düşüncesine, yurttaşlarının her birinin maddi ve manevi onurunu koruma amacına, bireysel ve toplumsal yaşam kalitesinin geliştirilip yaygınlaştırılmasına dayalı ekonomik, sivil ve siyasi modelini korumaya, savunmaya, yenilemeye ihtiyacı var.

Avrupa'nın yeni bir sosyal sözleşmeye ihtiyacı var. Avrupa çapında yapılacak böyle bir yeni sözleşme, siyasi birleşme ve ekonominin sağlamlaştırılması kadar öncelikli bir hedeftir. Hedeflerden hiçbirine diğerlerinden bağımsız olarak ulaşılamaz.

Avrupa'nın sosyal bütünlüğü yeniden kurmayı amaçlayan bir siyasete ihtiyacı var. Ortak bir Avrupa siyaseti ancak, işsizlik, yoksulluk, konut eksikliği, gençlerin eğitim yetersizliği gibi sorunları en alt düzeye indirmeyi göze alırsa var olabilir.

Avrupa'nın barışa yönelik tehditlerin geleneksel dış saldırının ötesine giderek kendi toplumlarımızın içinde, terörizm ve bilgisayar savaşları gibi biçimlerde yaygınlaştığı bir tarihi dönemde, ortak bir güvenlik siyasetine ihtiyacı var.

Avrupa'nın fosil enerjilerine bağımlılığı azaltıp, yenilenebilir enerjileri ekonomik anlamda verimli kılarak küresel ısınmayı denetlemek için elzem olan enerji dönüşümünü yönetebilmeye ihtiyacı var.

Avrupa'nın farklı yenilenebilir enerji tiplerini yan yana ve birlikte kullanmanın en iyi yolunu bulmaya ihtiyacı var. Bunlar, su, rüzgâr, güneş, fotovoltaik ve termik enerjilerdir; onlara denizlerin gel-gitleri ve biyoloji temelli enerjiler de eklenmiştir.

Avrupa'nın güneş enerjisini daha iyi kullanabilmek için araştırmaları geliştirmeye ihtiyacı var. Ayrıca, Kuzey Afrika'da büyük bir güneş enerjisi santralleri ağı ve uzayda bu hedefe yönelik bir uydu ağı kurmaya ihtiyacı var.

Avrupa'nın bio-çeşitliliği korumak ve yenilemek için, yeni ormanlar, doğal parklar, yeşil alanlar, bahçeler oluşturmaya ve doğayı olabildiğince kentlerin içine taşımaya ihtiyacı var.

Avrupa'nın anonimleşmiş ve melezleşmiş yerleşimleri yan yana yaşatan kentleri yeniden diriltmeye ihtiyacı var.

Avrupa'nın kentlerde kültüre, karşılaşmalara, birlikte yaşamaya ve kamu hayatına ayrılmış yerleri çoğaltmaya ihtiyacı var.

Avrupa'nın özel arabaya dayalı kent modelini yeniden düşünmeye ve kent içinde ya da bölgeler arasında kamu taşımacılığını geliştirmek için gerekli yatırımları yapmaya ih-

tiyacı var. Zira bunların hava kirliliğini ve küresel ısınmayı azaltmaya, yolda kaybedilen zamanı düşürmeye ve günümüzde oradan oraya giderken sürekli bir stres altında kalan kentlilerin yaşam kalitesini korumaya yönelik stratejik bir işlevi var.

Avrupa'nın kentleşmiş toplumları etkileyen, yitirilmiş eski dayanışmaların yerini idari dayanışmaya bıraktığı atomlaşma sürecine dur demeye ihtiyacı var. Kentli toplumlar, insanlar ve gruplar arasında somut bir dayanışmanın eksikliğinden acı çekmeye devam ediyorlar.

Avrupa'nın yerinden yönetimi destekleyerek küçük merkezleri ve eski kentleri canlandırmaya ihtiyacı var.

Avrupa'nın biyolojik tarım ve hayvancılığı teşvik ederek kırsal alanları canlandırmaya ve buraların çölleşmesine direnmeye ihtiyacı var.

Avrupa'nın malların ve insanların kıta çapında olduğu kadar yerel düzeyde dolaşımını sağlamak için altyapıları geliştirmeye ihtiyacı var.

Avrupa'nın kaçınılmaz ekonomik dönüşümü, bir yandan ileri teknolojiye dayalı işletmeleri, bir yandan yaratıcı küçük ve orta boy işletmeleri destekleyerek sağlamanın ötesinde, kültüre, eğitime, dayanışmaya ve birlikte bir arada yaşama biçimlerine yönelik girişimleri geliştirmeye ihtiyacı var.

Avrupa'nın ilkece zanaatkârların çalışmalarını canlandırmaya ihtiyacı var. Zira rekabet, yalnız giderek artan bir otomasyonun ivmesiyle kıran kırana bir biçim alan rekabete dayalı değildir; tersine, kalite ve özgünlüğe dayalıdır.

Avrupa'nın *New Deal*'ini başlatmak için gerekli yatırımları yapabilmeye yönelik ortak ve adil bir mali siyasete ihtiyacı var. Kamu borçlarını azaltmaya dönük devlet müdahaleleri ancak, ücret ve kârların göreli oranlarını belirlemeye yönelik açık seçik kuralların varlığı, para aklama cennetlerinin denetlenmesi, vergi kaçakçılığının önlenmesi ve ihtiyaç

duyulan kaynakların en yüksek servetlerden alınması durumunda anlamlı olabilir. Burada amaç büyük servetleri cezalandırmak değildir; salt bireyci hedeflerine öncelik verenleri ortak sorumluluğa davet etmektir.

Avrupa'nın her yerde, değerin ve kârın üstünlüğünü gerçekleştirebilmek için hizmet, bağış ve para dışı ilişkileri ortadan kaldırmaya yönelik metalaştırma sürecinin egemenliğini düzene koymaya ihtiyacı var.

Avrupa'nın yapay makine mantığına uygun olarak oluşan ve günlük hayatın her veçhesine sızarak yaşam kalitesini düşüren anonim ve mekanikleşmiş evreni sorgulamaya ihtiyacı var.

Avrupa'nın işsizlik, tekniğin denetimsiz gelişmesi, toplum içinde yaşam ve çevre kalitesinin düşmesiyle ilgili sorunları birlikte ele almaya ihtiyacı var.

Avrupa'nın sadece ekonomik ve sayısal olana hapsolmuş bir siyasi düşünce yerine, toplum sorunlarını cesaretle göğüslemeyi bilen bir siyasi düşünceye ihtiyacı var.

Avrupa'nın dayanışma, yaşam kalitesi ve birlikte bir arada yaşamaya dayalı bir projeye ihtiyacı var.

Avrupa'nın sorunları birbirine bağlayabilen, verileri bağlamları içine yerleştirebilen, parçaların bilgisiyle bütünün bilgisini birleştirebilen bir düşünceye ihtiyacı var.

Avrupa'nın düşünce ve eğitimi yeni baştan ele alan bir projeye ihtiyacı var.

Avrupa'nın çoklu kimliğini değerlendiren bir uygarlık siyasetine ihtiyacı var.

Bütün Avrupa Ulusları, Çokkültürlü Oldular

Eski sömürgelerinden gelen göçmenleri kabul eden –Fransa, İngiltere ve Hollanda– ya da sanayilerinin gelişmesine bağlı ekonomik göçlere kucak açanlar –Almanya gibi– ilk çokkültürlüleşen uluslardır. Ama bugün, İtalya gibi, başka Avrupa ülkeleri de çokkültürlüleşmişlerdir. Büyük metropollerin yanı sıra daha küçük merkezler, hatta kırsal yöreler bu süreçten derinliğine etkilenmiştir. Her ülkenin geleneksel olarak sahip olduğu etnik, bölgesel ve yerel çeşitliliklerine yeni çeşitlilikler eklenmiştir.

Bugün artık bir cumhuriyetin bölünmez bir bütün olduğunu söylemek yeterli değil. Bunun yanı sıra, çok kültürlü olduğu da söylenmelidir.

Birlik, bölünmezlik ve çokkültürlülüğü birlikte düşünmek, kültürlerin kendi içine kapanmalarına karşı çıkmak, bütün kültürlerin verimli bir çeşitlilik taşıdığını kabul etmek demektir.

Ama bu durumda da çok katı ikilemleri tartışma konusu yapmalıyız. Avrupa uluslarının son iki yüzyıl boyunca egemen siyaseti olan çeşitlilikleri görmezden gelme seçeneği

ile, kültürleri basit bir yan yana bulunma hali olarak gören çokkültürlülük anlayışının ötesine gitmek gerekiyor.

Toplumlarımızm çözülmesini önlemek için ötekinin bizden olan farkı kadar bizimle olan benzerliğini tanımaya ihtiyacımız var. Giderek çoğalan ve yayılan iç çeşitlilikler bir ulus için engel değil, tersine zenginliktir. Avrupa'nın daha kapsamlı yeniden doğuş sürecinde Avrupalı ulusların yeniden doğuşunu anlayabilmek için bu, çok temel bir bilinçlenmedir.

Simgeler önemlidir. Çözülme ve çatışma belirtilerine karşı, ulusal devletlerin farklı kökenlerden gelenlerin kurdukları yeni kurucu meclislere ihtiyacı var. Bir bakıma, Fransa'da 14 Temmuz 1790'da gerçekleşen olayın yeni bir biçimini üretmek gerekiyor. O tarihte, ülkenin her biri ayrı bir etnik kimliğe sahip bölgelerinden gelen temsilciler toplanarak, "Hepimiz, Büyük Ulusun parçası olmak istiyoruz" diye haykırmışlardı.

Bir ulusu nesnel temellere bakarak tanımlayamazsmız. O her zaman, ortak bir iradenin ürünü olmuştur. Ernest Renan'ın daha 19. yüzyılda kavramış olduğu gibi, "ulus, her gün yapılan bir plebisittir".

Küreselleşme, Yeni Avrupa Kimlikleri Yaratıyor

Avrupalı uluslar, ortak ve her birini aşan sorunları çözmek için egemenliklerinin bir bölümünü Birliğe devretseler de, ortadan kalkmayacaklar. Tersine, onlar için çoğu zaman bir yıkım kaynağı olmuş olan milliyetçi ihtiraslardan korunmuş olacaklar.

Biz Avrupalılar, dışlayıcı değil, tersine kapsayıcı bir yeni yurtseverlik hayal edebiliriz. Bu sayede ulusların her biri kendi kültürel birikimini ötekilere paralel ve paylaşılan biçimde değerlendirebilecektir. 18. yüzyılın sonu ile 19. yüzyılın başında farklı Avrupalı etnik grupların geleneksel şiirlerinin yeniden keşfedilmesi ve halk kültürlerinin değer kazanması, kökenlerin keşfine yol açmış –masallar, eski diller vb.– ve ortak Avrupa kültürünü zenginleştirmişti. Kuşkusuz sonradan, sekter ve şiddete dayalı milliyetçilikler kendi uluslarının geleneklerini dar bir çerçevede yorumladı. İşte bu nedenle bugün milliyetçiliklerin dirilişiyle mücadele etmemiz gerekiyor.

Avrupalı uluslar ancak, ötekinin daha iyi anlaşılmasına, ötekinin daha iyi anlaşılmasının da her birinin değerini art-

tırmaya yardım ettiği sağlıklı bir görelileşme döngüsü içinde yeniden doğabilir.

Uluslar kimliklerini ve tarihi zenginliklerini geliştirebilirler ve geliştirmelidirler. Fakat gelecekte uluslar mutlak egemenliğin taşıyıcısı olamayacaklardır. Bugün için Avrupa'nın eğitim misyonu, bu yeni durumu ender bulunur bir fırsat olarak değerlendiren yurttaşlar yetiştirmektir.

Avrupa Birliği de her gün yapılan bir plebisittir. Bu plebisit, Avrupalıların ortak çıkarlarını savunabilen Avrupa çapında örgütlenmiş siyasi partiler ve sendikaların yaratılmasıyla hayata geçirilebilecektir. Bunun için, bugün farklı uluslar hakkında fıkra türü bilgiler üretmekle yetinen medyanın üretilmesi gereken bilgi konusunda yeniden düşünmesi, eğitim sistemlerinin güçlendirilmesi, Avrupalı siyasetçilerin vizyonunu teşvik eden, destekleyen, cesaretlendiren Avrupa yanlısı yurttaşların oluşturdukları toplumsal hareketlerin devreye girmesi gerekiyor.

Yeni bir ulusal yurttaşlığın oluşması, yeni bir Avrupa yurttaşlığının oluşmasının zorunlu bir aşamasıdır. Tıpkı, yeni bir Avrupa yurttaşlığının oluşmasının, yeni bir ulusal yurttaşlığın oluşmasının zorunlu bir aşaması olması gibi...

Avrupa Kimliği Tektir ve Çoktur

Bugün hâlâ kendimizi kimliğin tek ve bölünemez olduğu aldatmacasından kurtaramadık. Oysa kimlik daima bir *unitas multiplex* (çoğulcu birlik) olmuştur.

Her birimiz birden çok kimliği olan varlıklarız. Hepimiz bir aile kimliği, bir yerel kimlik, bir ulusal kimlik, büyük bir dil ve kültür kimliğine aidiyetten kaynaklanan –Slav, Cermen, Latin vb.– ulusüstü kimlik ve olası bir inanç ya da doktrin kimliğini yan yana taşıyoruz.

Kimlik çatışmalarının trajik sonuçları oldu. 20. yüzyılın ilk yarısında Alman bir baba ve Fransız bir anneye –ya da tersi– sahip olmanın ne anlama geldiğini düşünmek, bu durumu anlamak için yeterlidir!

Ancak kendinde iki kimliğin zenginliğini birleştirmenin olumlu sonuçları da olur. Avrupa dışından Avrupa ülkelerine gelen göçmenlerin, ilk bakışta kaçınılmaz olarak karşıtlık gibi görünen bu buluşmayı karmaşıklığa (birliğe varan kesişmeler) dönüştürebilmeleri buna verilebilecek iyi bir örnektir.

Günümüzde bir Avrupalı yurttaşın ulusal kimliği ile Av-

rupalı kimliği arasında karşıtlık kalmamıştır. Ancak, Avrupalı kimliğin Avrupa'daki kader topluluğunun gerçek düzeyine göre az gelişmişliği, sorun olmakta devam etmektedir.

Avrupa kimliğini yürekten hissedebilmek için Avrupa'dan yoksun kalmak yetmektedir. 1968'den sonra New York'a göçmüş Çek entelektüellerinin tatil için Fransa'ya ya da İtalya'ya gittiklerinde "şimdi yurda dönüyoruz..." duygusunu dile getirmeleri, bunun iyi bir örneğidir.

Bugün artık kendimizi sadece bir Avrupa devletinin yurttaşı gibi değil, Avrupalı hissediyoruz. Dünyanın Asya, Afrika ya da Amerika gibi başka yörelerini gezerken de bu duyguyu taşıyoruz. Uzaktan bakmak, biz Avrupalıları birleştiren şeyleri görmemize ve anlamamıza yardım ediyor.

Avrupa'ya, onun içinden bakarak açılmamız işte bu nedenle gerekmekte. Böylece Avrupa'yı da açabiliriz.

Avrupa, Akdeniz'e Açılmalıdır

Avrupa'nın sınırlarında, Akdeniz'de tehlikeler artıyor.

Tehlike çanlarını çalmanın vakti geldi. Ancak Avrupa Akdeniz'e sırtını çevirme eğiliminde.

Oysa risk çok somut. Kopmalar, gerilemeler, içine kapanmalar her yerden fazla Akdeniz'i parçalamakta.

Bir zamanlar iletişim denizi olmuş Akdeniz, ayrışmaların denizi olmakta.

Melezleşmelerin denizi, temizliklerin denizi olmakta.

Akdeniz kültürünün beşiği olmuş büyük kozmopolit kentler, gerçek anlamda "dünya-kent" olan kentler peş peşe sönmekteler. Selanik, İstanbul, İskenderiye, Beyrut, Saraybosna. Bir yüzyıl süren çatışma ve dramlar, Balkan savaşları, dünya savaşları, büyük imparatorlukların dağılması, sömürgecilik ve sömürgecilik sonrası, Soğuk Savaş ve Soğuk Savaş'ın bitmesi, her zaman çok sesli ve çok kimlikli olmuş olan Akdeniz kültürlerinin içinde oluştuğu çok renkli dokuyu yokolmaya mahkûm etti.

Soğuk Savaş yıllarında Avrupa, Akdeniz çevresinde patlak veren çatışmaları iki süper güç arasındaki küresel çatışma-

mn basit uzantıları gibi gördü. Ancak Soğuk Savaş'ın bitmesi Avrupa'nın Akdenizli kaderiyle buluşması sonucunu doğurmadı.

Tersine, 1989'dan sonra Batı Avrupa, yeni açılmakta olan Doğu'ya yöneldi, onu hayati biçimde ilgilendiren Akdeniz'in temel sorunlarını göz ardı etti.

Avrupa ekonomisi daha uzaklara, dev Çin pazarına gözünü dikmeden önce, Doğu Avrupa'nın potansiyel pazarına açılmayı hedefledi.

Akdeniz her geçen gün daha fazla ihmal edildi.

Avrupalı güçler, bitmek bilmeyen ve yeniden canlanan İsrail-Filistin çatışması karşısında aciz kaldılar; Lübnan'daki birlikte yaşama alanının parçalanması karşısında, eski Yugoslavya'yı kasıp kavuran savaşlar karşısında, Cezayir trajedisi karşısında aciz kaldılar.

Avrupalı güçler bugün de, Suriye'de sürüp giden çatışma ve katliamlar karşısında olduğu gibi, İslâm'ın köktencilik hastalığının Akdeniz kıyılarında hızla çoğalan ve Mali, Nijerya, Somali gibi art bölgelerde kök saldığı anlaşılan odakları karşısında aynı derecede aciz kalmaktadır.

Bütün Akdeniz bölgesinde çatışmalar bugün korkunç dinî, etnik ve ulusal ayırımcılıklar biçimini almıştır.

Kapalı etnik grup ve ulus kavramlarını altetmenin tek çaresi ortaklaşma ilkesidir.

Avrupa'nın kaderine şu ikilem yön verecek: Ortaklaşma ya da barbarlaşma. Ama bu sadece Avrupa'nın kaderi değildir, Akdeniz'in de kaderidir.

Akdeniz, Açıkseçik Ama Kaçınılmaz Olarak Gizemli Bir Kavramdır!

Akdeniz hem coğrafya hem de jeoloji açısından son derece eskidir.

Antik çağda Anadolu'dan Cebelitarık'a uzanan yörede çok farklı, hepsi topraklarla çevrili denizler vardı.

Bugün Akdeniz diye adlandırdığımız denizin ilk bütünleşmesi Roma İmparatorluğu'nun merkezinde yer aldığı zaman gerçekleşti. O zaman *mare nostrum*, "bizim denizimiz" oldu.

Oysa "Akdeniz" adı çok daha yakın tarihlidir; 18. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Asya ve Afrika ile yakından ilişkili bir kıta uygarlığından gelmektedir.

Akdeniz, birliği içinde akılalmaz çeşitlilikler barındıran bir denizdir:

Verimlilik ve çoraklığın uç noktalara vardığı bir denizdir.

Merkezi, çemberi tarafından belirlenen bir denizdir.

Çelişkilerin ve tamamlayıcılıkların denizidir.

Ölçü ve ölçüsüzlük arasındaki çatışmalı tamamlayıcılığın denizidir.

Bütün açılma, değiştokuş ve macera kültürlerinin beşiğidir.

En kutsal ve en dünyevi dünya görüşlerinin matrisidir.

Çok tanrılı ve tek tanrılı dinlerin matrisidir.

Ölümden sonra dirilmeyi vaat eden inançların ve ölümün kaçınılmazlığını kabullenmeyi öneren bilgeliklerin matrisidir.

Felsefenin, dinî düşüncenin, güzel yemek bilgisiyle şarapçılık bilgisinin matrisidir.

Akılcılığın, laikliğin ve hümanist kültürün matrisidir.

Rönesans'ın ve Avrupa düşüncesinin modernliğinin matrisidir.

Düşüncelerin iletilmesini ve bilgilerin buluşmasını sağlayan bir denizdir. Aristoteles'i Paris'teki Sorbonne'a getirmeden önce Bağdat'tan Fas'a götüren denizdir.

Doğu ile Batı, Güney ile Kuzey arasındaki trajik kopuşlar olmadan önce üç kıta arasında verimli buluşmalar gerçekleştiren denizdir.

Bu, Dünya olmuş bir denizdir ve biz Akdenizliler için *bizim* dünyamız olmayı sürdürmektedir.

Akdeniz'in Tarihi, Bir Karşıtlıklar Tarihidir

Grek-Latin imgesi uyum, iletişim ve kaçınılmaz olarak Grek ve Latin kabul edilen uygarlığın kaynağı, mutluluğun yaşandığı yer olarak tanımlanan Akdeniz'den, bunlara ters düşen her şeyi dışlamıştır.

Ancak bu tek taraflı görüş, pek çok felaketin, yıkımın, hoşgörüsüzlüğün kaynağının da Akdeniz olduğu gerçeğini göz ardı eder.

Eski Yunan'ın ve Roma'nın mermer kapılarındaki uyum ve ihtişamı gözümüzün önüne getirirsek, hem Yunanistan'ın hem de, özellikle Roma'nm başlattığı acımasız savaşları unutabiliriz.Yunanistan'ın Roma tarafından fethi sırasında yaşanan vahşeti, Romalıların Kartaca'yı fethetmeleri ve yakıp yıkmaları sırasında yaşanan vahşet izledi. *Mare nostrum*'un güney kıyıları unutuldu, doğu kıyıları unutuldu.

Tarihi boyunca Akdeniz, olağanüstü yaratıcılıkların merkezi olduğu kadar, çatışma, yıkım ve trajedi bölgesi oldu

Akdeniz sıradışı şahsiyetlerin yaşadıkları yerdir: Denizciler, ticaret kentleri, denizci cumhuriyetler orada birbirleriyle rekabet etmiş ve işbirliği yapmışlardır. Düşünceler, din-

ler, dünya görüşleri birbirleriyle orada karşılaşmış ve çatışmışlardır.

Akdeniz, antik Mısır uygarlığı ve antik Grek ve Roma uygarlıkları gibi, zengin çoktanrılı dinlerin ortaya çıktığı yerdir.

Akdeniz aynı zamanda tektanrılı dinin –daha doğrusu aynı tektanrıcılığın farklı görünümleri olan tek tanrıcılıklarm– kendini dayattığı yerdir. Bu da, aralarında anlaşmalarını ve işbirliğine gitmelerini sağlayacak yerde, günümüzde bile çok şiddetli cereyan eden çatışmalara kapı açmıştır.

Akdeniz aynı zamanda mitolojilerden kurtulunan yerdir. Tam bir sayıklama ve delilik yeri olmakta devam ettiği halde, aklın ve akılcılığın ortaya çıktığı yerdir. Akdeniz, kuşkuculuğun geliştiği yerdir. Burası aynı zamanda en çılgın inançların oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Akdeniz, bir anlamda, sadece *Homo sapiens* (insan) olmayıp aynı zamanda *Homo sapiens* ve *demens* (akıllı olduğu kadar çılgın) olan insanın yaratabileceği her şeyin ipucunu veren bir mikrokozmostur.

Akdeniz'de sadece uyum ve bilgelik yoktur. Orada kaos da vardır.

Akdeniz, Karşılaşmalar, Değiştokuşlar ve Melezleşmelerle Oluşmuştur

Akdeniz, bugün de çok önemli ve verimli bir olgu olmayı sürdüren, belki de Akdeniz'in güneyi kadar kuzeyi için de elzem olan göçlerle oluşmuştur.

Fernand Braudel Akdeniz'in Yeryüzünde varolan en olağanüstü ırk, din, örf ve uygarlıklar karışımı olduğunu söyler.

Akdeniz'in kaosu karmaşıklığın ta kendisidir. "Karmaşıklık" (*complexus*) sözcüğü hem birbirine karışma hem de bir bütün olma anlamına gelir. Son derece farklı ama birbirleriyle ilintili ögelerin oluşturduğu bir bütünden söz ediyoruz. Zira karşıtlık aralarında çatışan ögeleri bir araya getirir. Bu kaos, yıkıcı olduğu kadar yaratıcı da olmuştur.

Sokrates öncesi bir filozof olan Herakleitos,"birbirleriyle uyuşmayan ile uyuşanın" birleştirilmesini önermişti.

Akdeniz, birbirleriyle uyuşan ile uyuşmayanın bir arada bulunduğu bir yerdir.

Akdeniz geçmişte verimli, üretken olmuş, çeşitlilik yaratmış, doğurgan bir yerdir.

Şunu da eklemeliyiz: Akdeniz'de çatışma, demokrasi düşüncesi içerisinde uygarca özümsenmiştir. Çünkü demokra-

si ancak ve ancak, karşıt düşüncelerin belli kurallar dahilinde barışçıl şekilde çatışmaları halinde yaşayabilir ve yaşanılır olur. Demokratik kurallar çatışmanın sert ve şiddete dayalı bir biçim almasını önler. Demokrasi, tarafların birbirlerini fiziki olarak ortadan kaldırmaksızın birbirlerine düşünceleriyle karşı çıktıkları bir düzendir. Zaten demokrasi ve felsefe, az çok aynı tarihlerde, Atina'da ortaya çıkmışlardır.

Akdeniz aynı zamanda şaşırtıcı bir olgunun meydana geldiği bir yerdir: Orada yenenleri uygarlaştıranlar yenik düşenlerdir. Ünlü atasözünde söylendiği gibi, yenilmiş Yunanistan, acımasız düşmanını yenmiştir. Korint kuşatmasıyla Yunanistan'ı dize getirdikten sonra Romalılar ülkelerine, arabalarına Grek düşünürlerini ve Grek metinlerini yükleyerek dönmüşlerdir. Öyle ki, birkaç yüzyıl sonra tüm Roma İmparatorluğu "Grekçe konuşmaya" başlar, Roma sanatı ve düşüncesi Yunanistan tarafından etkilenir.

Ancak, yenilenlerin yenenleri uygarlaştırabilmeleri için, hayatta kalmayı başarmış olmaları gerekir. Ne yazık ki, Kartaca'da yenenler yenilenleri hepten ortadan kaldırmıştır...

Evrensellikler Akdeniz'de Doğdu

İlk evrensellik eski Mısır'da, firavun Akhenaton'un (IV. Amenhotep) Güneş'e tapınmaya dayalı Aton kültünü evrensel din olarak tanımasıyla ortaya çıktı.

Evrensel Tanrı daha sonra, Tevrat ve İncil öğretisiyle birlikte ortaya çıktı ve çoktanrılı dinlerin tanrılarını reddetti.

Tarsuslu Pavlus'dan itibaren bütün insanlara seslenen bir dinin yayıldığı görüldü. Pavlus "Artık ne Yahudi vardır ne de kâfir..." demişti. Bu biçimiyle din somut bir evrensellik içerir ki, sonradan aynı eğilim İslâm'da da görülecek, daha sonra laiklik ortaya çıktığı zaman Avrupa hümanizmasında karşımıza çıkacaktır.

Helen mirasında bir evrensellik kaynağı bulunur. Her insan varlığı akıllıdır; bu da Site siyaseti üzerinde yetkili olmasına izin verir. Atina kentini yöneten Athena değildir, tanrıça sadece kenti korumaktadır. Kenti yöneten yurttaşların oluşturdukları meclistir. Demokraside tartışma merkezî bir rol oynar; gerçeğe ulaşmanın yolu buradan geçer. Gene bir Grek mirası olan felsefe de, yalnız bir bilgelik arayışı olarak tanımlanmaz, her şeyden çok, her konuda düşünme isteği olarak anlaşılmalıdır.

Roma İmparatorluğu'nda Caracalla'nın kabul ettiği kararname ile yeni bir evrensellik kaynağı ortaya çıkar. İmparator, Roma yurttaşlarının haklarını imparatorluğun her yanında yaşayan, etnik kökeni ne olursa olsun bütün halklar için yaygınlaştırır.

Gene Avrupa'da ve Akdeniz'de hümanizma ve Rönesans, evrensellik kaynağıdırlar. Bunlar sayesinde sorunsallaştırma, büyük sorunları gündeme getirme kapasitesi yeniden canlanır: Dünya nedir? İnsan nedir? Doğa nedir? Tanrı nedir? bu sorulardan bazılarıdır.

Hümanizmanın ve Rönesans'ın okumuşları için Avrupa uygarlığının dört temel direği vardır. Daha eski üç büyük tek tanrılı din geleneğine dördüncü direk olarak Eskilerin bilgeliği eklenir. Bunda, o dönemde yeniden keşfedilen Latin ve Grek uygarlığının rolü vardır. Bu keşif, Avrupa'nın ve Akdeniz'in başka kültürlerinin devreye girmeleri sayesinde gerçekleşir. Kelt keşişliği, halifeliğin parlak yüzyıllarında gelişen Arap kültürü, Ortaçağ İspanya'sında farklı kültürlerin melezlenmesi bunların başlıcalarıdır.

Dört direk imgesi, çeşitlilik içinde birlik ve birlik içinde çeşitlilik imgesidir. Birbirlerini tamamlamaları ve etkileşimleri sayesinde bu dört gelenek, binanın tamamının sağlamlığına ve iç dengesine katkıda bulunur. Ve Akdeniz kimliği ile Avrupa kimliğinin kendine özgü özellikleri, dört direğin ötesine giden çeşitliliklerde aranmalıdır. Maddi kültürlerin, dillerin, doğa ve insan manzaralarının, iklimlerin, geleneklerin, ulusların, kentlerin ve bölgelerin çeşitliliğinden söz ediyoruz...

Akdeniz, çeşitliliği yaratan bir matris anlamında doğurgan bir dehadır.

Paul Valery orada "uygarlık yaratan bir makine" gördü.

Avrupa, Ortak Bir Akdeniz Siyaseti Üretmedi

Kuşkusuz Avrupa'da İslâm'ı kendine dahil etme süreci başlamıştır. Bu, *Maure* geçmişini kimliğine dahil eden İspanya'daki gibi eski ya da Mağripli ve Türk göçmenleri içine alan Fransa ve Almanya'da olduğu gibi modern biçimler alabilir. Aynı süreç Pakistanlı, Bengalli, Mısırlı ve pek çok Afrikalı göçmeni kabul eden İngiltere'de ve Endonezya ile olan geleneksel ilişkileri nedeniyle Hollanda'da da işlemektedir.

Ancak, bu açık Avrupa'nın yeniden, redçi Avrupa'ya dönüştüğü görülmekte. Eski Avrupa şeytanı geri döndü: İslâm'ı tanımama, dışlama şeytanından söz ediyoruz. "Avrupa kalesi" geri geldi.

Bosna-Hersek hem laik hem de *çok dinli* olmasıyla, özlemini çektiğimiz Avrupa'nın bir öncüsü değil miydi?

Bosna-Hersek'in katledilmesi ve çok etnili zenginliğinin yok edilmesi, Avrupamıza, Avrupamızm varolabilirliğine yönelik ölümcül bir tehdit idi.

Bosna'ya yönelik Sırp saldırısı tekil bir olay değildi. Balkanlar'dan pek çok İslâm halkını söküp atan yeniden fethin devamı olmayı amaçlıyordu. Bosna-Hersek'in çok etnili, ço-

ğulcu özelliğinin yok edilmesine izin verdik. Daha sonra da yaralanmışlık ve Müslümanlığın son kalesi olmanın ötesinde bir anlam taşımayan bölünmüşlük durumunda, Müslüman bir devletle karşı karşıya kaldığımızı düşünüp korktuk.

Hemen her yerde zorunlu olarak işbirliği yapılması gereken taraf, potansiyel bir rakip olarak görülmeye başladı. Ve bütün bunlar Akdeniz'in dört bir köşesinde, kuzeyde, güneyde, doğuda ve batıda tekrarlandı.

Akdeniz ortak payda olarak yok olmakta.

Akdeniz, Bugün Büyük Bir Deprem Fay Hattının Merkezidir

Bu fay hattı, Akdeniz'in kıyıları boyunca ve onu çevreleyen topraklarda her yöne doğru yayılıyor. Balkanlar'da, Kafkasya'da, Orta Asya'da, Güney Asya'da, Arap yarımadasında, Afrika burnunda, Sahra'da, Sahel'de ve bütün Batı Afrika'da fay hattının etkileri görülüyor.

Bu fay hattının ilk nedeni, büyük çokuluslu imparatorlukların çökmeleridir. Osmanlı İmparatorluğu ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda çöktüler. Rus İmparatorluğu 1917'de, İngiliz ve Fransız sömürge imparatorlukları İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ve nihayet, Sovyet İmparatorluğu 1991'de çöktü.

Bu, neredeyse yüzyıllık jeopolitik deprem, bazıları çok eskiye giden, çoğu zaman çözümlenmemiş, hatta ciddi şekilde yatıştırılmamış gerilimleri ve çatışmaları gün yüzüne çıkardı.

Akdeniz, Doğu-Batı, Kuzey-Güney, zenginlik-yoksulluk, yaşlılık-gençlik, laiklik-din, İslâm-Hıristiyanlık-Yahudilik... arasındaki karşıtlıkların müzminleştiği ve ölümcül olduğu bir fay hattıdır.

Onlarca yıldır, Ortadoğu'da, özellikle Filistinlilerin tam bağımsızlıklarını kazanmalarına dayalı, daha barışçıl bir yeni düzenin kurulması umudunu taşıyoruz. Ancak en mantıklı umutlarımız bile boşa çıkıyor. Karşıt görüşler konusunda İsrail'in katılaşması, olası gevşeme adımlarının hepsine baskın çıkıyor.

Mağrip'te 1990'lı yıllarda yaşanan Cezayir iç savaşı, blokların aniden ve iyi yönetilmeden dağılmalarının yol açabileceği tüm tehlikeleri ve trajedileri gün ışığına çıkardı.

Hoşgörüsüz, aşırı tutucu, Kuzey Afrika ve genellikle Afrika İslâmı'na temelden ters düşen, Vehhabî ve selefî İslâm'ın Suudi Arabistan tarafından ABD'nin onayını alarak, ya da en azından onların çıkarına olacak şekilde yayıldığına tanık olundu. Zira, o zamanlar, Sovyet düşmanı durdurabilmek için her yola başvurulması mübahtı. Aynı olgu, başka ve daha yakıcı bir cephede de ortaya çıktı: Afganistan.

Ne var ki, bu hoşgörüsüz ve aşırı tutucu İslâm, Cezayir'in ekonomik ve kimliksel sorunlarına bir çözüm olarak ilan edildi. Onun siyasi ifadesi olan FIS, neredeyse demokratik yoldan iktidara geliyordu. Bu seçim sonuçlarının laik yerleşik çevreler tarafından tanınmaması, ülkede ancak yavaş yavaş aşılabilen derin yaralar açan trajik bir iç savaşa yol açtı.

Demokrasinin Sınırları: Ucu Açık Bir Soru

Bu, demokrasiyi ortadan kaldırmayı öneren güçlerin iktidara demokratik yoldan geldikleri durumlarda ucu açık bir soru olarak kalır.

Eski "kara kutular"m kapağı hiç kapanmaz ve her an beklenmedik şekilde yenilerinin ortaya çıkma tehlikesi vardır.

En kötüsü de, bu çalkantılı onyıllarda, en açık düşmanların, demokrasi ve barışı baltalamak için işbirliği yapmalarıdır. Tıpkı, Weimar Cumhuriyeti döneminde Nazilerin ve komünistlerin ya da İtalya'daki "kurşun yılları" boyunca kızıl ve siyah teröristlerin yaptıkları gibi... İsrail-Filistin çatışmasında, iki tarafın fanatikleri ve aşırıları da, barışı engellemek için fiilen ortak bir cephe kurmaktalar. Cezayir'de aşırı dincilerin saldırılarının yol açtığı terör ile hükümet baskısının yol açtığı terör, uzun süre, her tür uzlaşmayı engellemeye yönelik bir kısır döngü oluşturdu. Farklı nefretler, her yerde aynı ortak düşmanlara sahiptir: Anlaşma, uzlaşma, acıma, affetme.

Akdeniz dünyasında "Arap Baharı" sonrasında demokrasinin kurulması ve korunması yeniden zorlaştı.

Büyük demokratikleşme dalgası, ilgili ülkelerde, Akdeniz'in her yanında, Avrupa'da ve dünyanın geri kalanında muazzam bir umut yarattı.

Ancak bir diktatörlüğü devirmek, demokrasiyi inşa etmek anlamına gelmez. Diktatörlük devrildikten sonra, despotizmin ürettiği ve var gücüyle desteklediği kurum, yapı, düşünce ve fikirlerin yokluğu tüm ağırlığıyla etkili olmayı sürdürür. Buna bir de, genelleşmiş ekonomik krizi ve gençliğin yaşadığı kitlesel bunalımı eklersek, bugün gördüğümüz kırılganlıklar tablosuyla karşı karşıya kalırız. Bu fırtınalı süreci kendilerine yontmak için demokrasi karşıtı güçler, kaçınılmaz kırılma noktalarının hepsine sızmışlardır. Burada karşımıza bir yandan devrik rejimlerin eski yöneticileri, bir yandan da, hoşgörüsüz bir İslâm'ın savunucuları çıkar.

Fakat, bu oyun halen oynanıp bitmediği için, Avrupa'nın Arap demokratik macerasına vereceği koşulsuz destek, ne kitlesel göç korkusu ne de İslâmcı bir karşı tepki korkusu tarafından engellenmemelidir.

"Arap Baharı", canlılığını yitirmiş Avrupa demokrasilerinin gerileme tehlikesiyle karşı karşıya geldikleri bir dönemde patlak verdi.

"Avrupa Baharı"nı gecikmeli olarak selamlayan bölünmüş Avrupa, durumun gerektirdiği cevvalliği gösteremedi. Demokrasinin başarılı olamayabileceği korkusu onu, demokrasinin başarısızlığım önlemek için harekete geçmek yerine, kötürümleştirdi.

Ancak, destekleme eylemi, hiçbir zaman ekonomik sömürgeleştirme anlamına gelemez.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ABD, kendi varoluşunu garanti altına alabilmek için Avrupa'nın ekonomik ve sosyal dokusunu yeniden inşa etmenin önemini kavramıştı. Savaş sonrası dönemde Avrupa ülkelerinin eriştiği refahın te-

mellerini atan "Marshall Planı" işte bu bilinçlenmenin ürünüdür.

Bugün Arap dünyasının ve Akdeniz'in yeniden inşasının kendi varoluşu için elzem olduğunu kavramak, Avrupa için de aynı derecede önemlidir. Avrupa da yeni bir "Marshall Planı"nm temellerini atmalıdır.

Avrupa'nın kendini kurtarabilmek için Akdeniz'i kurtarmaya katkıda bulunması elzemdir.

Yeni Bir Enerji Paradigması, Avrupa'yı Akdeniz'e Açabilir

Bugün artık, dar anlamda ulusal bir enerji politikası olanaksızdır. Bugünün ve yarının meydan okumalarıyla ancak uluslararası bir işbirliğiyle başedilebilir. Bu durum, fosil enerjisi kaynaklarının kıtlığından ötürü, Avrupa için daha da geçerlidir.

Öte yandan, herkesi ilgilendiren enerji politikasını yeniden düşünme zorunluluğu Avrupa için bir fırsattır. Avrupa kendini yalnız enerji sorununa yeni çözümler üreten bir odak olarak değil, ama aynı zamanda çevresindeki bölgelerin, özellikle Akdeniz'in güney ve doğu kıyılarının siyasal, ekonomik ve sosyal huzuru için güvenilir bir ortak gibi düşünebilmelidir.

Enerji alanında Avrupa, henüz yalpalasa da, köklü bazı dönüşümleri gerçekleştirme yolunda adımlar atmıştır. Yenilenemez enerjilerden yenilenebilir enerjilere, çevreyi kirleten enerjilerden temiz enerjilere, fosil ya da nükleer enerjiye dayalı kaynaklardan çoğulcu bir enerji anlayışına, başka bir deyişle, çok ve çeşitli enerji kaynaklarının araştırılması ve uygulanmasına geçiş, bu dönüşümün örnekleridir. Böy-

lece, güneş, rüzgâr, bio ürünler, su ve termik enerji kaynaklarının değerlendirilmesi gündeme gelmiştir.

Avrupa Birliği'nin ortak bir enerji politikası uygulaması, yenilenebilir enerjilerin ekonomik açıdan rantabl olması için gerekli teknolojik yenilenmeleri gerçekleştirebilmek amacıyla yapılması gereken yatırımlar için de elzemdir.

Bu özellikle, bugün varolan çeşitli tekil enerji kaynaklarının farklı bölgelerde paylaşılabilmesi için gerekli ağların oluşturulması açısından elzemdir.

Yenilenebilir enerjilerin üretimi ve işletilmesi karmaşık uygulamalar gerektirmektedir. Zira her ulus, dünyanın her bölgesi, öncelikli hedeflerinin, tarihi ve coğrafi koşullarının farklılığı nedeniyle değişik bir enerji kaynakları karışımına (*mix*) ihtiyaç duymaktadır. Sahara'da, Kuzey Afrika kıyıları ve Ortadoğu'da güneş enerjisi, Kuzey Denizi kıyılarında rüzgâr enerjisi, İzlanda'da jeotermik enerji, İskandinavya'da su enerjisi, Orta Avrupa'da bio ürünlere dayalı enerji öncelik kazanmaktadır. Dünyamızın bu köşesinde enerji-kaynaklarınm zamanın ve yörenin ihtiyaçlarına uygun olarak değerlendirilebilmesi, bütün bu farklı enerji kaynaklarının değiştokuşunu sağlayan çok kutuplu ağların oluşturulmasını gerektiriyor.

Paradigmayı değiştirmek için, enerji kaynaklarının tek bir yörenin ihtiyaçlarını karşılamak üzere kullanılmasından vazgeçmek, paylaşımı hedeflemek gerekmekte. Böyle bir paradigma değişimi, Akdeniz'in her yanında karşımıza çıkan çatışmaları yatıştırabilir; zira enerji kaynaklarının denetimi bu çatışmaların pek çoğunu başlatan faktörlerden biridir.

Avrupa'nın, Kuzey Afrika'nın ve Ortadoğu'nun Enerji Yönünden Bütünleşmesi Yeni Bir Paradigmadan Doğabilir

Avrupa'nın yakın komşusu olan Kuzey Afrika ve Ortadoğu ülkelerinin geniş topraklarında güneş hem çok güçlüdür hem de bütün yıl boyunca vardır. Dolayısıyla bu bölgelerdeki ülkeler, özellikle Tunus, Fas, Mısır ve Ürdün gibi fosil enerji kaynakları zengin olmayan ülkeler, giderek güneş enerjisini değerlendirme yoluna gitmekteler. Böylece, yenilenemez enerji kaynakları yönünden "fakir akraba" konumundan çıkmaya çalışmaktalar. Ancak Körfez ülkeleri, Katar, Arap Emirlikleri, Bahreyn, Kuveyt, Suudi Arabistan gibi muazzam fosil enerjisine sahip olan ülkeler de, geleneksel enerji kaynaklarının ileride tükenmesi ihtimaline karşı öngörülü davranarak güneş enerjisini değerlendirme yoluna gidiyorlar, hatta yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı yönünden dünya lideri olmayı hedefliyorlar.

Avrupa bu ülkelere teknolojiler, yenilikler ve beceriler aktarabilir; bunu yaparken kendi kültürünü ve proje üretme konusundaki birikimini de devredebilir. Avrupa ayrıca, kendi sahip olduğu başka yenilenebilir enerji kaynaklarını da ortak ağlara katabilir. Karşılığında da Avrupa, bu ülkeler-

den güneşten elde edilen enerjileri ithal edebilir. Böylece orta ve uzun vadede, yenilenemeyen enerji kaynaklarına olan bağımlılığını azaltmaya yönelik koşulları yaratabilir.

Afrika'nın ve Arap ülkelerinin güneş enerjisi Avrupa'ya taşınırken, Avrupa'da üretilen başka yenilenebilir enerjiler de Avrupa'dan Afrika'ya ve Arap ülkelerine taşınabilecektir. Bu rol paylaşımı, halen Akdeniz'in kuzeyi ile güneyi arasında varolan siyasi, ekonomik ve sosyal farklılıklarla mücadele etmeye önemli bir katkıda bulunacaktır.

Avrupa Birliği Akdeniz'in güney kıyısında yer alan ülkelere, Kuzey Afrika'daki yenilenebilir enerjileri üretmek ve işletmek amacıyla bir "AB-Güney Akdeniz enerji ortaklığı" kurmayı önerdi. Böylece, varolan yenilenebilir enerjilerin, ortaklığın tüm üyeleri tarafından kullanılabilir olması hedeflenmekteydi.

Bu proje Avrupa'ya, birkaç on yıl içerisinde fosil enerjilerin yol açtığı zararlı gazları ciddi ölçüde azaltma imkânı verecektir. Böylece küresel ısınmanın yavaşlatılmasına katkıda bulunulacaktır. Aynı zamanda bu proje, Avrupa Birliği'nin küresel vizyonunu dengeleyecek ve Akdeniz'i sürekli olarak bir engel gibi görme eğilimine son verilecektir. Enerji açısından bakıldığında Akdeniz'i çevresinde yaşayan ülkelerin yararına işleyen bir değiştokuşun ve kültürel-ticari ağların merkezine koyma zamanı artık gelmiştir.

Kuşkusuz, Avrupa'nın ve yakın sınırlarında yer alan ülkelerin enerji düzenini dönüştürmek için çok büyük yatırımlar gerekmektedir. Bu yatırımlar, enerjinin üretilmesi, soğutulması, elektriğin taşınması vb. için gereklidir, ama bu verimli yatırımlar aynı zamanda erdemli bir döngü yaratmakta da etkili olacaklardır. Böylece, ekonomik açıdan enerji maliyetleri düşürülebilecek, siyasi, sosyal ve kültürel açıdan da, günümüzde ağır gerilim ve yoksunluklara konu olan Akde-

niz havzasının her yanında insanların gelişmesine daha elverişli koşullar yaratılacaktır.

Avrupa ile Akdeniz arasındaki kader ortaklığını tanıyan "yeni Marshall planı"nın en önemli veçhelerinden biri budur.

Akdeniz, Avrupa'yı Sorunsallaştırmaktadır

Dünyanın güneyi, kuzeyini sorunsallaştırıyor.

Soğuk Savaş sırasında dünyadaki en temel karşıtlık, kapitalist Batı ile komünist Doğu'yu karşı karşıya getiriyordu. Üçüncü Dünya ise, iki hasım tarafın ele geçirmeye çalıştıkları bir fetih alanı olarak ortada bulunuyordu.

Bugün temel karşıtlık dünyanın kuzeyi ile güneyi arasındadır. Bu nedenle Üçüncü Dünya terimi anlamını yitirdi.

Gene bu nedenle, Akdeniz yeniden Avrupa'nın merkezlerinden biri oldu.

Kuşkusuz, Kuzey ve Güney göreceli kavramlardır. Güneyin Kuzeye göre tanımlandığı açıktır. Fakat, Mağrip ülkelerinin Avrupa'ya göre konumunda olduğu gibi, belirli bir Güney, Afrika'nın geri kalanı için bir Kuzey'dir. İtalya bir Güney Avrupa ülkesidir, ama onun da Milano, Lombardiya gibi bir Kuzey'i vardır. Bir Kuzey ülkesi olan Fransa'nın Provence, Languedoc gibi kendi Güney'i bulunmaktadır. O yüzden "Güney" sözcüğünü bir "öz" olarak algılamaktan uzak durmalıyız. Kuzey de coğrafi bir birim gibi algılanamaz. Kültürel açıdan Rusya, Avrupa'nın Güney'ine, Anglo-sakson Kuzey'den daha yakındır.

Derinde yatan mesele, Kuzey'in Güney üzerinde kurduğu hegemonyadır. Bu, tekniğe, ekonomiye, hesaplamaya, akıl yürütmeye, verimliliğe ve etkinliğe dayalı bir hegemonyadır.

Dünyanın "Güneyleri", Kuzey'den gelen, gerilik, geri kalmışlık eleştirisi, kalkınma ve modernleşme dayatması gibi unsurlardan oluşan tek bir kavramla boğuşmak zorundadır. Modern Avrupa kültürünün yarattığı Kuzey, Güney'i, indirgemeci bir yaklaşımla bakarak, gecikme, arkaizm ve tembellik yeri olarak görmektedir. Bu bakış açısı, Avrupa'nın dünyanın "Güneyleri"nde varolan ve yalnız korumakla kalmayıp Avrupa'da yayılmasını isteyeceğimiz kalitelerini, erdemlerini, yaşam tarzlarını ve bilgi biçimlerini anlama kapasitesini düşürmektedir.

Güney, Kuzey tarafından talan edilmektedir.

Eski sömürge ülkelerinde söz konusu olan, sadece sömürgecilikten arda kalanlar değildir. Kuzey buralarda, Uluslararası Para Fonu'nun politikalarına uygun olarak, sınırların kendi ürünlerine açılmasını, kamu hizmetlerinin özelleştirilmesini, üretimin ihracata yönelik olmasını dayatmıştır.

Kuzey'in büyük şirketleri, maden ve petrol zenginliği üzerinde denetim kurmuşlardır.

Verimli topraklara sınai ürünler üretimi için el konulmuş, bu da köylülerin gecekondulara sürülmelerine, toprağın kalitesinin düşmesine, besin maddelerinin üretiminde ilaçlama yapılması da geniş tarım alanlarının çölleşmesine yol açmıştır. Öyle ki, artık buralarda hayat tümüyle yokolmaktadır.

Yerli köylülerin ürettikleri tahıl, Kuzey'den ithal edilen ve ekonomik açıdan desteklenen buğday ile rekabet edebilecek durumda değil.

Spekülasyon ve yozlaşmaların baskısıyla yeterli besin maddesi üretilememesi sonucu kıtlıklar başgösteriyor.

Kuzey'in ilaç sanayii, Güney'in bitkilerinden elde edilen tıbbi kaynaklara el koymakta ve bunları kendi çıkarları adına kayda geçirmekte.

Kuzey'in süresi dolmuş ürünleri, sözde hijyenik oldukları gerekçesiyle –gerçekte kazanç hırsıyla– dayatılmakta, örneğin anne sütünün yerini, koyulaştırılmış kutu sütü almaktadır.

İlk motoru Batı Avrupa olan bilim, teknik ve ekonomi 20. yüzyılda bütün insanların paylaştığı ortak bir döngü yarattı.

İnsanlık, küresel yurdunu, Ay'dan gelen, siyah bir gökyüzünde kaybolmuş "Mavi Portakal" imgesini televizyon yayınlarında gördüğünde tamdı.

Fakat, "bir" ve karşılıklı bağımlı olsa da, yerküre büyük sarsıntılara gebeydi, depremlerle sarsılıyordu, parça parça idi.

Eski ırk, etnik aidiyet ve din kavgaları ortadan kalkmamıştı, yılların nefretleri tazeliğini koruyordu. Hepsi, ulus-devletlerden başlayarak modern uygarlığın hücrelerine sızmışlardı. Ulus-devlet biçimi Avrupalı sömürgecilerden alınmıştı ve eski sömürgelerin bağımsızlaşmasına hizmet etti. Ancak artık, 20. yüzyılın başı Avrupa'sının egemen, paranoyak ulus-devletlerine çok benzeyen bir biçimde yaygınlaştı.

Sömürgeleştirilmiş halklar bağımsızlıklarını kazanır kazanmaz yeniden ezilmeye başladılar. Bu kez onları ezenler, kurtuluşlarına rehberlik etmiş olanlardı."Bilimsel sosyalizm"in icazet verdiği "yeryüzü cenneti" vaadi, yeni milliyetçiliklerin yaldızı altından yeniden gün yüzüne çıktı.

Dünyanın Avrupalılaştırılması sürecinde "kültürleri yok eden" şiddet, tepki olarak köktenci bir fanatizme yol açtı.

Milliyetçilikler, köktencilikler, "isyancılıklar", yayılmacılıklar ve hegemonyacılıklar hem birbirlerini destekleyerek hem de birbirleriyle mücadele ederek zincirlerinden boşandılar.

Yerkürenin bugün "küreselleşme" adını verdiğimiz yeni evresi, son birkaç onyılda başladı. Bu küreselleşme de, küresel çağa damgasını vurmuş olan ve birbirini tamamlayan egemenlik ve kurtuluş süreçlerini harekete geçirdi ve ona daha önce bilinmedik özellikler kattı.

Olağanüstü bir kültür çeşitliliğine sahip olmasına rağmen, insanlık artık, bütün bireyler ve topluluklar arasında anında karşılıklı ilişkiler kurmayı mümkün kılan teknik tarafından birleştirilmektedir.

Küreselleşme, Sovyet totalitarizminin çökmesine ve bürokratik devlet ekonomilerinin iflasına tanık olunan 1980'li yılların sonundan itibaren akıl almaz biçimde hızlandı.

İşte o zaman, dünyanın kuzeyinin güneyi üzerinde kurduğu hegemonya daha da güçlendi.

Kapitalizm dünya çapında yayıldı. İletişim ağlarının gelişmesinin de desteğini alan ultra-liberalist ekonominin başını çektiği, tek bir dünya pazarı oluştu. Ultra-liberalist ekonominin özelliği, pazarın kendiliğinden kurduğu regülasyon mekanizmalarının dünyanın bütün büyük sorunlarını çözmeye kadir olduğu yollu bir aldatmacaya dayanıyor. Oysa geleneksel kapitalizmler devletlerin regülasyon için devreye girmelerini gerektirmekteydi.

Küreselleşme çılgın bir tempoda ilerliyor. Pazar ekonomisi, insanları ilgilendiren her alanı, hayatı ve doğayı istila etti. Yerküreyi artık dümensiz biçimde yönlendiren motorlar, bilim, teknik, ekonomi ve kâr oldu.

Yeni çokkültürlü ve çok etnili toplumlar yaratan göçler ve

melezlenmeler, bütün insanların paylaştığı ortak bir yurt yaratmakta. Ancak, halklar arasındaki bu olağanüstü kaynaşma sırasında gündeme gelen eklenmeler ve boyun eğmeler bugün de geçerliliğini koruyor. Dolayısıyla gerçek bütünleşme henüz kurulamadı. Kültürlerin karşılaşmasında karşındakini anlamama eğilimi, anlama eğilimine baskın çıkıyor. Küresel bir düşüncenin ve eylemin çok sayıda embriyonu ortaya çıktı, ama yerelciliklerin ve bölgeciliklerin de artması, bunların olgunlaşmasını geciktiriyor ve önlerine büyük engeller dikiyor.

Bugün Yaşadığımız Kriz, Bir Uygarlıkla, Onun Değerleriyle ve İnançlarıyla İlgili Bir Krizdir

Bugün yaşadığımız kriz, birbirine eklemlenen, iç içe geçen bir dizi krizin sonucudur.

İnsanlar ile doğa arasındaki ilişkilerde bir kriz yaşanıyor. Teknik-sınai gelişmeler kirlenmelere, zararlı gazlara, çevrenin giderek bozulmasına yol açıyor ve biyosferde bizimle birlikte yaşayan hayvan ve bitki türleriyle birlikte, bizi de zehirlenme tehlikesi ile karşı karşıya bırakıyor.

Geleneksel toplumların yaşadıkları, modernlik dinamiklerinin yol açtığı bir çözülme krizinden söz edilebilir.

Yoksul ülkelerin aşırı nüfusa sahip olması, zengin ülkelerin çoğunda nüfusun azalması ve sefaletin yol açtığı göç dalgalarının bir araya gelmesiyle yaşanan bir demografi krizi var.

Sosyal ilişkilerle ilgili de bir kriz var. Eski dayanışma ilişkilerinin gerilemesi ya da kaybolması, benmerkezciliklerin, yaygın ve iyi tanımlanamayan psikolojik rahatsızlıkların artmasına ve insanların yalnızlaşmasına yol açtı.

Bir ahlâk krizi var. Kişisel başarı peşinde koşmanın yarattığı bireycilik kolayca, ortak çıkar kavramının yitirilmesine,

benmerkezciliğin ve kâr peşinde koşma saplantısının abartılmasına yol açıyor.

Bir iletişim krizi var. Toplumda öyle bir örgütlenme ve zihinlerin çalışma biçimi ortaya çıkmıştır ki, uzmanlaşma giderek bireyleri birbirinden yalıtmakta ve kişisel sorumluluğu asgari düzeye düşürmekte. Bütünü, küreseli, dayanışmayı gözden kaçırmakta, bireyleri ve toplulukları birbirine bağlayan her şeyi yitirmekteyiz.

Bir bilgi krizi var. İnsanların birbirini anlamasını sağlayan, ne karşılıklı bağımlılık ne de teknik-ticari ilişkilerdir. Aynı şekilde, bilgiyi yaratan enformasyon birikimi değildir.

Bir modernlik krizi var. Avrupa ve yeni Avrupa olan Amerika Birleşik Devletleri gibi modernliğin en ileri boyutta gerçekleştiği yerlerde bile modernlik, daha iyi, daha ahenkli ve daha özgür bir hayat vaadini tutamadı. Maddi başarılar, yeni uygarlık sıkıntılarına yol açtı.

Bir ilerleme krizi var. İlerlemenin insanlık tarihinin kaçınılmaz bir yasası olduğu yolundaki aldatmaca, dünya savaşları, Hiroşima'ya atılan bomba, Doğu blokunun yaşadığı felaketler, Batı blokunun krizleri ve dünyanın "Güney"inin uğrağı başarısızlık gibi trajediler sonucunda kayboldu. Tarih varılması gereken yere varamadı. Aydınlık bir gelecek yolunda kararlı adımlarla yüründüğünden söz edilemez. İlerleme, belirsiz bir macerada savulup gitti.

Bir gelecek krizi var. Geleceği bugünün egemen eğilimlerinden yola çıkarak tahmin etmek artık mümkün değil. Gelecek bize giderek daha belirsiz görünüyor. Her yandan gelen tehditlerle karşı karşıyayız. İnsanlığın ilerlemesinin ürettiği olgun meyveleri artık toplayamıyoruz.

Bugün bir, bugün krizi var. Bugünün zorluklarının yarattığı kaygı, geleceğe güvenle bakamama ve umutsuzluk hali bizleri hayali kökler aramaya itiyor. Her bireyde ve her toplumda gizil olarak var olan yıkma ve kendini yıkma kapasi-

tesi, içinde yaşadığımız anonim ortamlarda bireylerin yalnızlığını arttırmakta ve ortaya salıverilen şiddet, reddetmenin gündelik ifadesi haline gelmekte.

Ekonomik bir kriz var. Ekonomi, düzenlemelerin ortadan kalkması ve yerel düzenlemelerle ilerlemiş ve bu bağlamda "fazla" üretilen malları yok etmiş, insanları kronik işsizlik ve yeraltında yayılan uyuşturucu ekonomisiyle aşağılamıştır. Ne var ki, ekonomi, spekülasyona dayalı finans sektörünün yıkıcı etkilerini ortadan kaldıramamakta, dünya çapında etkin bir regülasyon mekanizması oluşturamamaktadır.

Avrupa günümüzde, çözmeyi başarabildiğinden daha fazla sorun yaratan bir uygarlık üretmiş ve onu dünyaya yaymıştır.

Biz Avrupalıların dünyanın geri kalanına önermek istediğimiz çözümler, bizim için de sorun yaratmaya başlamıştır.

Ekonomi bilimi, hesaplanabilir olmayan şeyleri ne hayal edebilmekte ne de çözebilmektedir. İnsan deneyiminin ve varoluşunun parçası olan hırslar, duygular, acılar, inançlar, yoksulluklar, korkular ve umutlar ona yabancıdır.

Niteliği nicel içinde eritme eğiliminin ağır basması; insan varlığının çok çeşitli boyutunu birkaç değişkene indirgeme; işletmeleri işçilerin yerine makine koymaya ya da meslek hayatı üzerindeki baskıları arttırmaya yönelten aşırı rekabet; elinden kaçırdığı, anlamadığı her şeyi yok saymaya dönük bir körlük ve dolayısıyla gerçek akılcılığın zıddı olan aklamacılığa kayma, ekonomi biliminin önde gelen özellikleridir.

Akılcılık, bir örgütün veya işletmenin parçası olan herkesin yeteneklerini ve becerilerini en iyi şekilde değerlendirmek demektir. İşlevlerin bağlantılandırılmasını, bilgilerin paylaşılmasını ve farklı becerilerin değerlendirilmesini gerektirir. Aklamacılığa ise, tersine, sınırlı ve dar uzmanlaşma ilkeleri, katı bir hiyerarşi ve aşırı merkeziyetçilik yön verir. Ne var ki, deneyimler bu ilkelere birebir uyulmasının hiç de

akılcı olmadığını göstermiştir. "Ölü zamanları", hoş vakit geçirme zamanlarını yok etmeye yönelik, zamanı en ekonomik şekilde kullanma dürtüsü, yapay makinelerin akılcılığını benimsemek olur. Oysa makineler katı bir determinizm, dar bir çizgisellik, katı bir uzmanlaşma mantığına göre çalışırlar. İnsan varlığı için bu geçerli değildir. İnsanlara uygulandığı zaman bu akılcılık akıldışı olur. Böylece, sendikaların daima karşı çıktıkları ekonomik sömürüye bugün, verimlilik ve etkinlik adına dayatılan yeni bir yabancılaşma eklenmektedir.

Kalkınmada Bir Kriz Yaşanıyor

Kalkınma krizi hem küreselleşmenin hem de Batılılaşmanın yol açtığı bir krizdir.

Bu üç kriz, aynı krizin üç veçhesidir.

Kalkınma, tek yönlü bir teknik-ekonomik bakış açısıyla tanımlanmıştır. Bu açıdan bakıldığında, kalkınma, insanlık durumunun her veçhesini hesaplama iddiasındaki istatistikler kullanılarak büyüme ve gelir göstergeleri temelinde nicel olarak ölçülebilen bir olgu olarak kabul edilmektedir. Bu aşırı nicellik parayla ölçülemeyen, karşılıklı yardımlaşma, ortak malların kullanımı, varoluşun bedavalığı gibi etkinlikleri gözardı eder. Hayatlarımızın asıl dokusunu oluşturan, keyif alma, sevgi, acı çekme, onur gibi şeyleri yok sayar.

Kalkınma, evrensel model olarak "kalkınmış" denilen –özellikle Batılı– ülkeleri almıştır. Dünyanın geri kalan bütün ülkelerinin bu modelden esinlenmeleri beklenmektedir. Buna dayanarak "kalkınmış" dünya, dünyanın geri kalanını "geri kalmış" ya da "kalkınma yolunda" şeklinde tanımlamıştır. Batılı ülkelerin bugün eriştikleri düzey, insanlık tarihinin varış noktası ve nihai hedefi olarak kabul ettirilmiştir.

Küreselleşme ve ondan koparılamayacak Batılılaşma gibi, kalkınma da karmaşık ve çelişkilidir. Olumlu ve olumsuz veçheleri birbirine ekler.

Kuşkusuz, kalkınma refah konusunda yerel pek çok başarı sağlamıştır. Maddi yaşam koşullarını iyileştirmiştir. Dinlenme ve eğlenceye ayrılabilecek zamanın serbest kalmasına katkıda bulunmuştur. Büyük demokratik umutlar yaratmıştır. Dünyanın birçok bölgesinde, hayat seviyesi Batılı toplumlarmkine giderek yaklaşan orta sınıfların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bireylerin özerkliğini güçlendirmiştir. Cinsel özgürlük ve eşin özgürce seçilebilmesi gibi yenilikler getirerek kadınların ve erkeklerin geleneksel aileler içinde karşı karşıya kaldıkları tiranik otoriteyi kırmıştır.

Ama kalkınma bir dizi zehirlenmeye de yol açtı: Tüketicilik tutkusu, kimliğinden tatminsizlik ve istikrarsızlık, abartılı benmerkezcilikler, tek hedefi ortak refahın aksine bireysel zenginleşme olan aşırı rekabetler, bunlardan birkaçı. Dünyaya Batı'nın günahlarını yayarken çoğu zaman erdemlerini aktarmakta yetersiz kaldı. Devlet aygıtlarına ve ekonomik ilişkilere rüşvet gibi yolsuzluklar bulaştırdı. Suçlarda bir patlamaya yol açtı, bu da dev uluslararası mafyaları güçlendirdi.

Bazı eşitsizlikler azaldı, ama pek çoğu da arttı.

Yeni sınıfların refahı sayesinde yoksulluğun bir bölümü ortadan kalktı. Ancak, milyonlarca insanın asgari bir onur düzeyinde yaşamasına izin veren yoksulluğun yerine, bağımlılık ve aşağılanma ile eşanlamlı yeni bir sefalet getirildi. Asya'da, Güney Amerika'da ve Afrika'da çevreleri gecekondularla sarılmış mega-kentlerin yayıldığı görülüyor. Oysa bu gecekondular, içlerine kapanmış, sınai tek ürün üretimi yararına kendi besin ihtiyaçları için üretim yapan küçük çiftçilerin ve zanaatkârın topraklarından kopmasının yol açtığı umutsuzluğu yaşayan dev sefalet yuvalarıdır.

Dünyada Teknik-Ekonomik Birleşmenin Yol Açtığı Bir Kriz Var

Kalkınma krizi, aynı zamanda, dünyanın teknik-ekonomik yönden birleşmesinin neden olduğu bir krizdir.

Ulusların birbirlerine karşılıklı olarak bağımlı hale gelmeleriyle, etnik ve dinî açıdan içlerine kapanmaları eşzamanlı gelişmelerdir. Egemen devletlerin sayısı hızla artıyor. Bu devletlerin içinde merkezkaç güçler etkilidir. Azınlıkta kalan etnik gruplar da kendi uluslarını oluşturmak istiyorlar.

Bu eşzamanlılığı anlamak kolay. Zira, teknik-ekonomik birleşme, sosyo-kültürel bir çözülmeye yol açar. Birleşme, uygarlığın türdeşleşmesine neden olur ve sık sık kültürel, etnik, ulusal özgüllükleri ve bölgecilikleri tehdit eder. Bu da, ulusun, etnik grubun, dinin kendi içine kapanarak tepki vermesini doğurmuştur.

Teknik-ekonomik birleşme sürecinin sosyo-kültürel çözülmeye yol açmasına koşut olarak, tarihsel belirsizlik de, ilerleme inancının, yeni bir dünya kurma umudunun kaybedilmesine ve yerini bugünden duyulan endişeye bırakmasına neden olmuştur. Bütün bunlar, ulusların kendi içine ka-

panmalarını, zihniyet olarak da ulusal, dinsel, etnik geçmişe dönülmesini davet etmiştir.

Aynı dönemde, birbirleriyle çapraz ve çatışmalı ilişkileri olan küresel aktörlerin egemen oldukları bir çokkutuplu dünya da kurulmaktadır. Aralarındaki ilişkilerden giderek çok çeşitli krizler ortaya çıkmakta ve işbirliği ihtiyacı kadar, çatışma riskini de arttırmaktadır.

Öte yandan insanlığı tehdit eden iki felaketin el ele üstümüze doğru geldiklerini görüyoruz:

Bunlardan ilki, çeşitlilikleri yokeden soyut birleşme ve "tektürleşme"dir.

İkincisi de, tekilliklerin kendi içlerine kapanmasıdır ki, kendilerini insanlığın geri kalanından soyutladıkları için, onlar da soyutlaşır.

İşte burada kendimizi, birbirinden farklı iki soyutluğun cenderesi içinde hissediyoruz.

Dünysallaşmış İnsanlığın Bütün Krizleri Küçümsenmiş, Yetersiz ve Birbirinden Kopuk Şekilde Ele Alınmıştır

İnsanlığın bütün krizleri, aynı zamanda, bilmekle ilgilidir ve acilen iki reform yapılmasını gerektirmektedir: Düşünce reformu ve eğitim reformu.

Krizleri anlamanın önündeki engel sadece cehaletimizden kaynaklanmıyor; aynı zamanda ve asıl, bilgimizde yuvalanıyor.

Disiplinler çevresinde uzmanlaşma bize pek çok bilgi kazandırdı. Ancak bu bilgiler, çok boyutlu, temel ve kapsamlı sorunları ele almakta yetersiz kalıyor. Üniversite ve okul bize, kendi ortamlarının nesnelerinin yanı sıra, disiplinleri bağdaştırmayı değil, birbirinden ayırmayı öğretiyor. Birbirleriyle bağlı olması gereken bilgileri, birbirlerinden ayırmayı sürdürüyorlar.

Disiplinlerin birbirinden ayrılması,"birlikte dokunmuş olanı", başka bir deyişle, sözcüğün ilk anlamına göre "karmaşık" (*complexe*) olanı ele almakta yetersiz kılıyor.

Dünyasallaşmış dönemimizin en ağır sorunlarına çözüm bulmak için kullandığımız düşünme tarzının kendisi, üstesinden gelmemiz gereken en zorlu sorunlardan birini oluşturuyor.

Sorunlar ne kadar çok boyutlu olursa, onların çok boyutluluk özelliğini kavramak bir o kadar zorlaşıyor; krizler ilerledikçe, onları düşünmek bir o kadar zorlaşıyor; sorunlar ne kadar kapsamlı olursa, onları algılayabilme yeteneğimiz bir o kadar azalıyor.

Bireylerin ve toplulukların hayatında, uygarlığımız, gerçeğin karmaşık dokusunu parçalayan bir bilgi modelinin bedelini ödemektedir; insanların duygusal gerçekliğini gözardı ederek sadece nicel bir vizyona hapsolan düşüncenin ve bu düşüncenin önerdiği aynı derecede yaralayıcı eylemlerin bedelini ödemektedir.

Bölen ve yalıtan düşünce uzmanlara, bazı dar alanlarda başarılı sonuçlara erişme ve karmaşık olmayan, örneğin yapay makinelerin çalışması gibi alanlarda etkin bir işbirliği geliştirme olanağını sağlamakta. Ne var ki, bu uzmanlar, yapay makineyle ilgili olarak geliştirdikleri insanötesi mekanizmaları ve mantığı, topluma ve insan ilişkilerine de taşıyorlar. Sahip oldukları determinist, mekanik, nicel ve biçimci vizyon, öznel, duygusal, özgür ve yaratıcı olan her şeyi ya gözardı ediyor ya da yokediyor.

Parçalanmış zihinler, döngüsel nedenler ve karşılıklı etkileşimler karşısında kördürler. Çoğu zaman canlılarla ilgili olguları ve sosyal olguları mekanik-determinist ve doğrusal nedensellik çarçevesinde görmekte devam ediyorlar. Oysa bu yaklaşım ancak yapay makineler için geçerlidir.

Sadece ayrıştırabilen zekâ, dünyanın karmaşıklığını birbirinden kopuk bir dizi unsura bölmektedir. Sorunları parçalamakta ve çokboyutluluğu tek bir boyuta indirgemektedir. Bu aynı zamanda miyop, renk körü ve şaşı bir zekâdır ve sonunda çoğu zaman kör olur. Her tür anlama ve düşünme imkânını anında (*in nuce*) yokeder ve düzeltici bir yargıya varma ya da uzun vadeli bir bakış geliştirme olanağını or-

tadan kaldırır. Bağlamı ve "karmaşık" olanı hesaba katmaktan aciz olduğu için, bu kör zekâ, hem bilinçdışma hem de sorumsuzluğa götürür.

Avrupa, Sorunsallaştırmayı Yeniden Canlandırmalıdır

Günümüzün krizleri, dünyaya bakışımızı değiştirmemizi gerektiriyor. Bunun için öncelikle, bakma kapasitemizi geliştirmeliyiz. Zira disiplin modeline uygun şekilde yetiştirildiğimiz için entelektüel bakışımız dünyayı ancak birbirinden kopuk parçalara ayırarak görebilmektedir.

Dünya çapındaki sorunların bilincine, birbirinden ayrı kavramları ve parçalanmış düşünceleri birbirlerine bağlayan bir düşünce geliştirmeden varılamaz.

Avrupa ilk hayati kaynağına geri dönmelidir. Bu da, sorunsallaştırmaktır.

Avrupa işe önce, kendi kendisini sorunsallaştırarak başlamalıdır.

Kendi kendisini, kimliğinin kurucu ilkesini dirilterek sorunsallaştırmalıdır. Bu da, çeşitlilik içinde birlik ve birlik içinde çeşitlilik ilkesidir.

Avrupa Üniversiteyi, bu anlayışla yani çeşitlilik içinde birlik ilkesine uygun olarak kurmuştu. Üniversite, farklı ve çeşitli bilgilerin verimli biçimde çiftleşebildikleri yerdir.

Üniversite de Avrupa'yı yarattı. Avrupa'nın yönetici sınıf-

larım, insan hakları konusundaki zor, ama geri dönülmez bilinçlenmeyi, ekonomik, sosyal, bilimsel ve teknolojik ilerlemeyi Üniversite sağladı.

Çeşitlilik içinde birlik anlayışıyla Avrupa, yurttaşlık haklarının kullanımı, sosyal bir arada yaşama, kalkınma ve yaratıcılık gibi kazanımları aktarabilmek için zorunlu olan okul sistemlerini geliştirdi.

Fakat bugün, ulusal bencilliklerin, tek taraflı yerelciliklerin, kültürel içe kapanmanın, ortak çıkarın anlamını yitirmesine yol açan grup çıkarlarının egemen olmasıyla birlikte, Avrupa yeniden kendi kendini yıkma riskiyle karşı karşıya kaldı.

Üniversite ve okul da, parçalanmaların, kapalı uzmanlaşmaların tuzağına düşerek, diyalog kurmaktan aciz, hataların, aldatmacaların, belirsizliklerin yol açtığı hayati sorunları göğüsleyemeyen bir konuma düştüler. Bu zaaflara, kendini ve başkalarını anlayamama zaafı da eklenmelidir.

Bugün, Avrupa geleneğinin en derinde yatan anlamını yeniden keşfetmek ve uygulamaya koymaktan başka çaremiz yok. Karmaşık, birlik içinde çeşitlilik ve çeşitlilik içinde birlik ilkesi, Avrupa'nın kendisine bir gelecek yaratabilmesi için büyük bir fırsat verdiği gibi, bu geleceği bireylerin ve toplulukların ihtiyacına uygun olarak kurmak da ona düşen temel sorumluluktur.

Üniversite, bilgilerden, düşüncelerden ve değerlerden oluşan kültürel bir mirası korur, hafızaya kaydeder, bütünleştirir ve törenleştirir. Bu mirası, sürekli gözden geçirdiği, güncelleştirdiği ve aktardığı için daima yeniler. Nihayet, bu mirasa eklenen bilgiler, düşünceler ve değerler yaratır.

Üniversitenin doğasında hem koruma, hem canlandırma, hem de yeniden yaratma vardır.

Üniversitenin geçmişten gelip geleceğe uzanan ve bugünden geçen yüzlerce yıllık bir geçmişi, misyonu ve işlevi bulunmaktadır. Çeşitli ve güçlü kültürel çözülme faktörlerinin etkili olduğu bir dönemde, koruma işlevi hayati bir önem taşır. Geleceği, geçmişi korumadan hazırlayamazsınız.

Üniversitenin, modern Avrupa uluslarının milliyetçi içe kapanmalarına rağmen, daima devam eden ulusötesi bir misyonu var.

Avrupa Üniversitesi, daha sonra, kendini Avrupa dışının geçmiş ve bugünkü kültürlerine açarak yüzlerce yıldır süren ve ulusötesi olan misyonunu pekiştirdi.

Üniversite, bilimsel modernliğe ayak uydurur ve onu ta-

mamlar; gençleri yetiştirmekle ilgili temel ihtiyaçları karşılar; meslekleri öğretmek için hocaları yetiştirir; meslek ötesi ve teknik ötesi bir eğitim verir.

Ama sorulması gereken soru şudur: Üniversite mi topluma ayak uydurmalıdır? Yoksa toplum mu Üniversiteye ayak uydurmalıdır?

Bu iki misyon arasında hem tamamlayıcılık, hem de çatışma var. Bir yandan topluma uyum gösterirken, bir yandan da toplumu kendine uyumlu hale getirmelidir. Bu misyonlardan biri ötekine gönderme yapar ve bu, verimli bir döngü içinde oluşmalıdır.

Ancak kültürü modernleştirmek yeterli değildir. Dahası, modernlik için bir kültür yaratılmalıdır.

İşte burada, Üniversitenin yüzlerce yıldır süren misyonuyla karşılaşıyoruz. Bu misyon topluma, derme çatma (*hic et nunc*), geçici, ileride değişecek biçimler almayacak bir kültür aşılar. Bir yandan da bu kültür, yurttaşların kendi, derme çatma (*hic et nunc*) kaderlerini yaşamalarına olanak verir. Bu kültür, siyasal ve sosyal hayatta, bilinç özerkliğini, sorunsallaştırmayı (ki, bu da araştırmanın açık ve çoğulcu olmasını gerektirir) ve gerçeğin faydalılığa üstünlüğünü öngören değerleri savunur, örnekler ve geliştirir.

Bugün, Üniversitenin güncel sosyal ve mesleki taleplere aşırı uyum göstermesi yönünde bir eğilim görüyoruz. Bu eğilim, eğitim ve araştırmayı günün ekonomik, teknik, yönetsel taleplerine bağımlı kılma sonucunu doğuruyor. Böylece Üniversite, eğitimi pazara sunulan son buluşlara uygun hale getirmek, genel eğitimi arka plana atmak ve hümanist kültürü marjinalleştirmek tehlikesiyle karşı karşıya kalıyor.

Ne var ki, tarihte ve hayatta, önceden konulmuş koşullara ayak uydurmak hiçbir zaman hayatiyet belirtisi olmamıştır. Tersine bu, icat ve yaratma kapasitelerinin yokoluşuna bağlı, bir bunama ve ölüm belirtisidir.

Karmaşıklık, Üniversiteyi kendi kendisini sorunsallaştırmak zorunda bırakmaktadır. Bu aynı zamanda, Üniversitelerde oluşan düşünceleri de sorunsallaştırmak demektir.

Üniversitenin amacını en iyi ifade eden özdeyiş, Heidelberg Üniversitesi'nin giriş kapısına yazılmış şu sözcüklerdir: "Canlı zihinlere".

Bağlayan düşünce ayıran düşüncenin yerini almalıdır.

Üniversitede yapılması gereken reform programla ilgili değildir; paradigmayla ilgilidir. Ana konusu bilgiyi örgütleme kapasitemizdir.

Üniversite reformunun hayati bir hedefi var: Zekânın tam kapasite kullanılmasını sağlayan düşünce reformuna izin vermek.

Zorunlu Üniversite reformu, bağlam düşüncesiyle, karmaşık olanın düşüncesini üretebilmelidir.

Bağlam düşüncesi derken kastımız şudur: Bir olgu ile ona özgü bağlam arasındaki birbirinden yalıtılamazlık ve karşılıklı etkileşim ilişkisini kurmak gereklidir; aynı şekilde özgül bağlamı da, parçası olduğu daha geniş bağlamlar ile ilişkilendirmek gerekir.

Böylece, siyaseti, ekonomiyi, demografiyi, ekolojiyi, bölgesel biyolojik, ekolojik ve kültürel hazineleri –örneğin Amazon bölgesindeki yerlilerin kültürlerini ve ormanları–, hayvan ve bitki örtüsünün çeşitliliğini ve binlerce yıldır edinilen ekolojik deneyimlerin ürünü olan kültürel çeşitlilikleri dünya çapında düşünmemiz gerekiyor.

Karmaşıklık düşüncesine gelince, Bir'in tekliğini tanırken, ondan farklı olana saygı gösteren, bölünmüş ve parçalara ayrılmış olanları birleştirebilen ilişkileri ve karşılıklı belirleyicilikleri kavrayabilen bir düşünceye ihtiyacımız var. Bunun anlamı şu: Bu, çok boyutlu bir düşüncedir, bütün ile parçaları arasındaki karşılıklı ilişkileri tasarlayabilen örgütleyici bir düşüncedir. Son zamanlarda ekoloji bilimlerinde ve Yerküre bilimlerinde böyle bir gelişme başladı. Ekolojik bir düşünce, ele alman konuyu yalıtmaktan vazgeçer, tersine onu, kültürel, sosyal, ekonomik, siyasal ve doğal ortamıyla arasında var olan, kendi kendini-eko-örgütleyici ilişkiyle birlikte ele alır: Bu, aynı zamanda, tamamlanmamışlığının farkında ve belirsizlikle, özellikle de, eylem ancak belirsizlik içinde varolabildiğinden eylem alanında pazarlık edebilen bir düşüncedir.

Pascal daha o zaman, *Düşünceler*'inde (no. 206) bugün bütün eğitim biçimlerine dahil etmemiz gereken zorunluluğu şöyle ifade etmişti: "Demek ki, her şeyin bir nedeni olduğu kadar başka şeylere neden olduğu için, yardım aldığı kadar yardım ettiği için, ani olduğu kadar uzun vadeli olduğu için ve her şey en uzaktaki, en farklı olana doğal, başka şeylerden etkilenmeyen bir ilişkiyle bağlandığı için, bütünü bilmeden parçaları bilmenin, tıpkı parçaları bilmeden bütünü bilmek gibi, olanaksız olduğunu düşünüyorum."

Bugüne kadar geliştirilmiş bütün Üniversite reformları, eğitimin derin bir ihtiyacı olan bu "kara kutu"yu ihmal etmişlerdir. Reforma uğratılması gereken zekâ biçimini veri aldıklarından hiçbiri, yapılması gerekeni yapamadı.

Dünyamızın sorunlarındaki karmaşıklığın bizi çaresiz bıraktığı doğru.

Ama tam da bu nedenle, kendimizi entelektüel açıdan, karmaşıklığı düşünmeyi mümkün kılan silahlarla donatmamız gerekiyor.

Düşünce ve eğitim reformu, çağımız için çok önemli bir antropolojik ve tarihi sorundur.

Aklı Sorunsallaştırmalıyız

Artık aklın, gerçeğin çok boyutluluğunu derinden kavramaya yetmediğini kabul etmemiz gerekiyor.

Kapasitesinin sınırlarını kabul eden, evrenin gizemine saygı gösteren, akıl dışı ve akıl dışılaşma ihtimali olanla diyalog kurmayı bilen, açık bir akıldan yana olmalıyız.

Her şeyden önemlisi de, kendi içimizde akıl ile mitsel yanımız arasında bir diyalog oluşturabilmeliyiz. Mitsel doku, akli varlığımızın parçasıdır; tıpkı derimizin fiziki varlığımızın parçası olması gibi... Akıl, hayatımızın anlamının akılcılığın dışına çıktığı ve hayatımızın bir bölümünün ona yabancı olduğu bilincine sahiptir. Duygular, değerler ve mitler olmaksızın yaşayamayız. Akıl bize hiçbir zaman duygusal, mitsel ve dinsel yanlarımızı yoksaymayı dayatmaz. Bizden sadece onları anlamamızı ve bu amaçla yeni bir diyalojik oluşturmamızı ister.

Aklın dejenere olduğu durumları, inatçı ve katı bir mantığa dayalı akılcılığı, buz gibi bir hesap akılcılığını, insanların yol açabileceği delilik ve vahşetin hizmetindeki araçsallaştırılmış akılcılığı sorgulayabilmek için, bu bilince sahip olmalıyız.

Ama aynı zamanda, aklın erdemini de diriltebilmeliyiz: Teorileştirme kapasitesini, eleştirme kapasitesini, dogmalara karşı çıkma, afaroz etmeye direnme kapasitesini ve asıl, kendi kültürümüz ile kendi öz kimliğimizi akıl yoluyla inceleme yolunda, henüz çok az gelişmiş olan kapasitemizi aklın erdemlerine borçluyuz.

Doğa ile Olan İlişkimizi Sorunsallaştırmalıyız

Bizler, canlı olanın ve hayvanlar âleminin çocuklarıyız.

Bütün mitlerimiz, başka canlı varlıklarla olan akrabalığımızın ve yakınlığımızın izlerini taşır.

Ancak, hayvansal kimliğimiz, uzun süre, hayvanları birer makine, daha da kötüsü, istenen şekilde oyuncak edilebilir nesneler olarak görmüş olan Avrupa uygarlığı ve onu izleyen modern Batı uygarlığı tarafından görmezden gelindi. Bitkisel ve hayvansal doğayı kendimize köle yaptık. Kendimizi Yerküre'nin efendisi ve sahibi, hatta, kozmosun "fatihi" ilan etmeyi düşündük.

Biyosfer ile aramızda varolan ve onsuz yaşayamayacağımız doğurgan bağı tanımaya yeni yeni başladık.

Bölen düşünce, insanı doğadan ayırdı. İnsanda doğal olan her şey, üniversitelerin biyoloji bölümlerine havale edildi. İnsan bilimleri ise insanın sadece kültürel yanıyla ilgilenmeye başladılar. İnsani olan her şey doğadan koparıldı. Buna karşılık, bazıları da insanı doğaya, karıncaların ve şempanzelerin davranışına indirgeme eğilimini benimsediler.

Yerküre, fiziki bir dünyaya, önce jeosfer, ardından biyos-

fer, son olarak da insanlığın eklenmesiyle oluşmuş değildir. Yerküre, karmaşık bir fiziki-biyolojik-antropolojik bütündür. Ve insan, Yerküre üzerindeki hayatın tarihinin ürünüdür.

İnsanlık dünyaya ve biyosfere ait bir bütündür. İnsan varlığı, hem doğal hem de doğa-üstüdür; içinden çıktığı canlı ve fiziki dünyadan, kültürü, düşüncesi ve bilinci ile ayrılmıştır.

Bizi Yerküre ile yeniden buluşturan da aklın ta kendisidir. Ozon tabakasındaki delikler, ısınmaya yol açan sera etkisi, ortak oksijenimizi üreten büyük tropik ormanların ağaçsızlaşması, okyanusların, denizlerin ve nehirlerin kısırlaşması, sayısız kirlilikler ve sınırları aşan felaketler... Bütün bunlar bize, Yerküremizin tehlikede olduğunu gösteriyor.

Düşman başka bir dünyadan gelmiyor; içimizde. Yalnız benmerkezciliklerimizde, etnik merkezciliklerimizde değil, aynı zamanda, doğrudan düşünme biçimimizin kendinde bulunuyor.

İnsanı nesneler dünyasında tek özne olarak tanımlayan ideolojiyi, insanı başkalarından yalıtılmış bir birim olarak gören ideolojiyi, onu evrenin içinde kapalı bir monad olarak algılayan ideolojiyi dönüştürmemiz gerekiyor. Bütün bunlara romantizm sadece şiirle karşı çıkabilmiş, buna karşılık insanı "şeye" indirgeyen bilimcilik hiçbir tepki vermemiştir.

Kapitalizm ve Marksizm "insanın doğa üzerindeki zaferi"ni alkışlamayı sürdürmüşlerdir. Sanki, doğayı yok etmek övünülecek bir başarıymış gibi...

Bu "yakılmış toprak" ideolojisi aslında bir tür intihar girişimidir. Doğa yenik düşerse, insan da kendi kendini yok etmiş olacak.

Ekolojik bir bilincin uyanması, çevrenin bir eko-sistem, yani kendi kendini örgütleyen bir canlı varlık olduğunu kavramamıza yardım etmektedir.

Ekolojik bir bilince sahip olmak demek, insani özerkliğimizin aslında bağımlılık olduğunun bilincine varmak demektir. Böyle bir bilinçlenme, biz Avrupalıları ve Batılıları, Avrupalı ya da Batılı olmayan pek çok felsefenin –Asyalıların, Afrikalıların, Amerika yerlilerinin felsefeleri gibi– gerçeğini kavramamıza, onlarla uzlaşmamıza ve gerçek anlamda evrensel bir dünya vizyonuna erişmemize yardımcı olmalıdır. İnsan kendini, güneş sisteminin yıkıcısı olarak değil, canlı hayatın koruyucusu olarak görebilmelidir.

Evrenle Olan İlişkimizi Sorunsallaştırmalıyız

Evrenimiz artık, Güneş'in merkezde yer aldığı ve Yerküre'nin bu merkeze yakın bir yerde konumlandığı, Kopernik'in ve Galile'nin evreni değildir.

Devleşmiş olan evrenimizin artık bir merkezi yoktur. Güneş, kıyıdaki bir galaksinin kıyısında yer alan küçücük bir yıldız olmuştur. Yerküre, milyarlarca yıldızın ve galaksinin doldurduğu kozmosta kaybolmuş küçük bir gezegendir. Çözücü bir ateşin etkilediği birkaç yıldız bir yana bırakılırsa, dondurucu bir soğuğun egemen olduğu uçsuz bucaksız bir uzayda varolan, küçük ve ılık bir gezegendir.

Kıyamet gibi bir altüst oluştan doğmuş bir evrendeyiz. Örgütlenmesi küçük bir arızanm ve madde-karşıtı gazların olağanüstü yıkımının ardından başlamıştır.

Bugünkü bilgilerimizle çözemediğimiz bir olaydan yola çıkarak kendi kendini yaratmış, üretmiş ve örgütlemiş bir evrende bulunuyoruz.

Çözülerek örgütlenen bir evrendeyiz.

Bugün, henüz oluşumu sırasında madde-karşıtı gazların nasıl tamamen yokolduğu ve karşı partiküllerin partiküller

tarafından nasıl yokedildiğiyle ilgili büyük gizemini koruyan bir evrende yaşıyoruz. Kimbilir, belki de evrenimize eşlik eden bir madde-karşıtı evren varlığını sürdürmektedir... Ya da belki de evrenimiz, birden çok biçimli, çoklu bir evrenin parçasıdır...

Galaksilerin çarpışması, yıldızların birbirlerine çarpıp patlaması gibi olaylarla dolu bir evrendeyiz. Yıldızlar, henüz patlamamış hidrojen bombalarıdır.

Düzen ve düzensizliğin yalnız birbirine düşman olmakla kalmayıp, nükleer enerji ve atom yüklü galaksilerin, yıldızların oluşumunda birbirlerine el verdikleri bir evrende yaşıyoruz.

Günümüzde kuşkusuz, pek çok gizem aydınlatılmıştır. Ancak evren bir daha hiçbir zaman eski mekanik basitliğine dönmeyecek, merkezindeki güneşi bir daha hiç bulamayacaktır. İleride, şimdi yavaş yavaş keşfettiğimiz olgulardan çok daha şaşırtıcı başka olgular ortaya çıkacaktır.

Bilimi Sorunsallaştırmalıyız

Bilim ikirciklidir; içinde umutlar ve tehditler taşır.

Modern bilim Avrupa'da 17. ve 18. yüzyıllarda kendini her tür ahlâki ve siyasi denetimden özgürleştirerek oluştu. Böylece araştırma özgürlüğünü ve özerkliğini kazandı.

Geçmişte, bilimin, aklın, adaletin, demokrasinin ve eşitliğin el ele ilerledikleri bir dönem oldu. Ama artık durum böyle değil.

Bilim daha önce görülmedik bir hızla geliştiği için, toplum ona eşlik edebilecek bir düşünce oluşturma fırsatını tanımamaktadır.

Bilim ile teknik arasındaki ilişki öylesine iç içe olmuştur ki, bugün artık "tekno-bilim"den söz etmek gerekiyor. Entrika, artık tekniğin hizmetine girmiştir. Ve bilim de giderek teknik entrikanın hizmetine girmekte...

Bilgi için bilmek ki, bilimin özünü oluşturur, artık tekniğin özünde yatan egemenliğin artışına bağımlı olmuştur.

Teknik, üretimi yaratmak, taşımacılığı, iletişimi geliştirmek üzere ekonominin hizmetine girmiştir. Bilimsel araştırma da, kimya ve genetik gibi sınırdaki alanlarda, kâr arayışına yönelmiştir.

Toplumlarımızın yaşadığı tüm gelişme ve dönüşümlerin nedeni ve sonucu tekno-bilimin gelişmeleridir. Bilim güçlü bir sosyal matris olmuştur.

Görünüşte saf denilen bilimin başarıları –atomun yapısının çözülmesi, genlerin yapısının çözülmesi gibi– yıkıcı ve entrikaya uygun muazzam araçlar yarattı.

Çıkarcı olmayan bir macera olan bilim, ekonomik çıkarların tutsağı yapıldı.

Siyasal olmayan bir macera olan bilim, siyasal güçlerin, en başta da devletlerin tutsağı oldu.

Aslında bilim adamlarının elinde, laboratuvarlarının ürünü olsa da, iktidar yoktur. İktidarlar, işletmelerin ve devlet güçlerinin elinde toplanmıştır. Bir kez üretildikten sonra, atom bombasının denetimi bilim adamlarının elinden çıkmıştır. Soğuk Savaş döneminin yöneticilerinin oyununa gelip bu denetimi kaybetmek, atom bombasının üretimine katılan bilim adamlarının büyük bir sıkıntı ve derin bir pişmanlık yaşamalarına yol açtı.

Daha sonra *big science'ın* (büyük bilim) gelişmesi, insanlık tarihi boyunca bilginin sahip olduğu, bilincin, zihinlerin, insan hayatlarının parçası olma işlevine uymayan, anonim bir bilginin üretilmesine neden oldu. Günümüzde bilimsel bilgi, veri bankalarına konulmak ve iktidarı elinde tutanların kararları doğrultusunda kullanılmak üzere üretilmektedir.

Yurttaşın bilim üzerinde hiçbir denetimi kalmamıştır. Ancak, aşırı derecede uzmanlaşmış uzmanlar da, bu denetimi yapamamaktadırlar, zira, bugün üretilmekte olan bilgilerin bütününü denetlemeleri ve doğrulamaları artık mümkün değildir.

Bilimin bilgi ve etik sorunlarınm böylesine "kilitlenmesi" ve ezoterikleşmesi (kararması) dramatik bir durumdur. Fakat, nasıl "savaş, askerlere bırakılamayacak kadar ciddi bir şeyse", bilim de, sadece bilim adamlarınm eline bırakılama-

yacak kadar ciddi bir iştir. Aynı şekilde, bilim sadece devlet adamlarının eline de bırakılamayacak kadar ciddi bir konudur. Bilim artık yurttaşları ilgilendiren bir sorun, bir sivil toplum sorunu olmuştur.

Hümanizmayı Sorunsallaştırmalıyız

Avrupa geleceği oluşturabilmek için kendi hayati kaynaklarına dönmelidir. Ama bunu yapabilmek için işe tek taraflı Batımerkezciliğinden vazgeçmekle ve insan kültürlerinin çeşitliliğini ve zenginliğini tanımakla başlamalıdır.

Avrupa'ya dünyasallaşma sürecinde el veren "hümanizma"nm iki yüzü vardır.

Bu yüzlerden birini terketmemiz gerekiyor.

Hümanizmanın, insanı doğanın efendisi ve sahibi yapmaya dönük egemen yüzünü terketmeliyiz. Artık, doğaya egemen olma arzusu yalnız onu bozmakla kalmayıp, vazgeçilmez biçimde ona bağlı olan ve doğanın bize bağımlılığından çok, bizim ona bağımlılığımızı öngören insanlığımızın da bozulmasına yol açtı.

Bu küstah hümanizma, aynı zamanda, bütün insanlar için geçerli olan evrenselci bir ilkeyle, Avrupamerkezci, daha sonra Batımerkezci uygulaması arasındaki çelişki nedeniyle de sakatlandı. Hümanizma bu çelişkiyi, modern Avrupa insanını "olgun" ve "yetişkin", "geri kalmış" ve ilkel" kabul edilen diğer uygarlıkların insanını ise, "olgunlaşmamış" ve

"çocuksu" ilan ederek aşmaya çalıştı. Öteki uygarlıkları küçük görme anlamına gelen bu yargı, onların "temizlenmesini" haklı kılmaya hizmet etti.

Biz Avrupalılar, hümanizmanm bu yüzünün kabul edilemez olduğunu görmeli ve kim olursa olsun, nereden gelirse gelsin, her insan varlığının onurunu ve değerini yücelten Avrupa hümanizmasının, bu ikinci yüzünü öne çıkarmalıyız. Bu hümanizmanm dünyasallaşmasını sağlayabilmeliyiz. Başka bir deyişle, insanların haklarını, kadınların haklarını, özgürlük-eşitlik-kardeşliği, demokrasiyi ve dayanışmayı savunan hümanizmayı güçlendirmeliyiz.

Kültürümüzün erdemlerini ve özgürleştirici yeteneklerini gözardı etmemeliyiz, ama, eksiklerini ve hatalarını da görebilmeliyiz.

Geleneksel kültürlerin otoriterlik eğilimlerini ihmal etmeksizin, o kültürlerde bizim modernliğimizin yok ettiği dayanışmaların varlığını ve doğayla daha iyi ilişki kurma becerilerini tanımalıyız. Bütün bu kültürlerde, kozmos ve doğa ile bütünleşmeyi sağlayan mitsel ya da dinsel ögeler vardır. Onlara özgü bu derin gerçeği görebilmeli ve bunu, yeni uyanan ekolojik bilincimizle birleştirebilmeliyiz.

Burada söz konusu olan, yıkmak değil, bütünleşmektir. Madenler, bitkiler ve hayvanlar âlemi ile ilgili elimizde pek çok bilgi birikmiştir ve bugün bu bilgileri değerlendirme zamanı gelmiştir. Burada bize yeniden yol gösterebilecek bir yaşama sanatı var.

Dünyasallaşmış hümanizma, somut bir hümanizmadır. Farklı olanı Bir'e, tekili genele karşı çıkarmayan bu hümanizma, insanların çeşitliliğinin bir bütün oluşturduğunun, çeşitliliklerin insanın birliği içinde bütünleştiğinin farkındadır ve buna dayalıdır. İnsanların birliğini savunmak, insanların çeşitliliğini korumak yolunda ikili bir antropolojik zorunluluk dayatmaktadır. Farklı insan kimliklerinin hem bir

merkez çevresinde, hem de çoğulcu biçimde gelişmesini hedeflemektedir.

İnsanlık, Olası Olmayanın Çocuğudur

İnsan, hayvanlar âlemindeki kendine özgü bir dalın hayatından türemiştir: Afrika'nın tropik ormanlarında, ağaçlarda yaşayan primatlardan söz ediyoruz.

Doğmamız, yeni ve özel koşulların bir araya gelmesini gerektirdi. Bunun için, tropik ormanların gerilemesine ve Afrika'nın güneyi ve doğusunda savanların genişlemesine yol açan bir iklim dönüşümü gerekti. Bu da, Michel Brunet'in keşfettiği gibi, iki ayakları üzerine kalkmış atalarımızın ormanlardan çıkıp koşmalarını, avcılığı, araçları geliştirmelerini tetikledi.

Homo erectus (iki ayağı üzerinde duran insan) ateşi evcilleştirdi. Bundan sonra insanlaşma süreci yeniden hızlandı. Atalarımız, giderek çeşitlenen ve işlevlerine daha uygun aletler yapmaya başladılar; avlanmak için, barınaklar oluşturmak için, giysilerini yapmak için yeni teknikler geliştirdiler; insanlar arası ilişkileri karmaşıklaştırdılar; kadınlar ve erkekler arasındaki aşk ilişkilerini ve ebeveynler ile çocuklar arasındaki duygusal ilişkileri zenginleştirdiler.

Atalarımız böylece, anatomi, beyin, psikoloji, duygu ve

sosyal düzeylerde dönüştüler. Nihayet, konuşma dilinin keşfedilmesi, insan davranışlarının karmaşıklığında yeni bir aşamaya geçilmesini sağladı.

Gene de, bu dönüşümler olurken *Homo*, hayvanlar âleminden kopmuş değildi. İnsan, primat sonrası bir yaratık değil, bir üst-primattır. Yukarı primatlar arasında, velev ki, dağınık, geçici, zaman zaman varolup kaybolan yetenekleri geliştirmeyi, o başardı.

İnsan, memeli sonrası bir yaratık değil, anne-çocuk, kız ve erkek kardeş ilişkilerindeki duygusal sıcaklığı geliştirebilen, bu sıcaklığı yetişkinlikte de koruyabilen, bunları aşk ve dostluk ilişkilerine taşıyabilen bir üst-memelidir.

İnsan, orta boylu bir omurgalıdır. Uçmayı bilmez, derin denizlere dalmayı bilmez, kaplanlardan, atlardan, ceylanlardan daha az hızlı koşabilir. Ancak, yeryüzünde hızla hareket edebilmeyi, denizlerde ve deniz altında dolaşabilmeyi, gökyüzünde uçabilmeyi mümkün kılan teknikler geliştirerek omurgalıların kapasitelerini aşmayı, o başarmıştır.

İnsan, canlı organizmanın olanaklarından pek çoğunu olağanüstü geliştirebilen bir üst-canlıdır.

İnsanların ve halkların genleri, toprakları, toplulukları, ritüelleri, düşünceleri ne kadar farklı olursa olsun, insanlık tektir.

Türün genetik birliği, ait oldukları halklardan bağımsız olarak her erkek ve her kadın arasında çifleşebilme potansiyeli yaratır.

Türün genetik birliği, morfolojik, anatomik, fizyolojik ve beyinsel bir birlik şeklinde devam eder.

İnsanlık psikolojik ve duygusal planda tektir. Kuşkusuz kahkahalar, gözyaşları, gülümsemeler, her kültüre göre farklı biçimlerde sergilenmekte ya da bastırılmaktadır. Fakat, kültürlerin ve kişilik tiplerinin son derece çeşitli olmasına rağmen, kahkahalar, gözyaşları ve gülümsemeler evrenseldir.

İnsan varlıkları, dünyanın her yanındaki yaşanabilir yerlere yerleşen bir diaspora gerçekleştirmişlerdir.

İnsan varlıkları, boy pos, derinin rengi, gözlerin ve burnun biçimi açısından farklı fiziki özellikler taşırlar; biri diğeri için anlaşılmaz hale gelen çeşitli kültürlere ve dillere sa-

hiptirler; ötekiler için anlaşılmaz hale gelen ritüeller ve töreler geliştirmişlerdir; biri diğerine indirgenemeyecek çeşitli inançlar benimsemişlerdir.

Ne var ki, insanlık içinde, her yerde mitos vardır, her yerde akıl vardır; her yerde stratejiler geliştirilir ve icatlar yapılır, her yerde dans, ritm ve müzik vardır; her yerde, zevk, aşk, şefkat, dostluk, öfke ve nefret vardır; hayal gücü her yerde canlıdır.

Ve, formülü ve dozu bir yerden diğerine değişse de, her yerde akıl ile delilik arasında birbirinden ayrılamaz bir karışım vardır.

Çeşitlilik, İnsan Birliğinin Hazinesidir

Her cinselliği bulunan tür, soydan devredilen iki genetik zenginlik arasında meydana gelebilecek sınırsız buluşmalar, embriyonun oluşumu ve daha sonra yeni doğmuş bebeğin gelişmesinde etkili olan besin kaynakları, rastlantısal olaylar ve değişik etkilerin yarattığı çok sayıda değişik koşul nedeniyle farklı bireyler ortaya çıkarır.

Homo sapiens'te bu farklılaşma, çocuklukta ve ergenlik çağında yaşanan ailevi, kültürel ve sosyal etkilere uyum gösterme ya da karşı çıkma gibi olaylar ve kazalar sonucu daha da artar, çeşitlenir ve yoğunlaşır.

Her uygarlıkta, ama özellikle bizimkinde, her birey, içinde bulunulan anın duygusal durumuna ve karşılaştığı, karşı çıktığı ya da boyun eğdiği insanlarla olan ilişkilerine bağlı olarak farklı kişilikler geliştirir. Her birey genellikle sanallık düzeyinde kalan, ama zaman zaman güncellik kazanabilen çok farklı bir kişilikler yelpazesine sahiptir. Bu çeşitlilik, çoğulluk ve karmaşıklık da insanın birliğini yaratır.

Her insan varlığı bir kozmostur. Her birey, sanal kişilikleri çoğaltan bir yaratıktır. Her psişik durum, düşünceleri, fan-

tazmaları, düşleri çeşitlendirir. Doğumundan ölümüne kadar her insan acı, neşe, gülme, ağlama, heyecanlanma, yücelik ve sefaletin birbirini izlediği, derininde ne yattığı bilinemeyen bir trajedi yaşar. Herkesin kendine özgü hazineleri, başarısızlıkları, yenilgileri ve uçurumdan aşağı yuvarlanma halleri vardır. Herkes bünyesinde sevgi ve kendini adama, nefret ve kırılma, öc alma ve affetme olanaklarını taşır.

Bunları bilmek, insan kimliğini de bilmek demektir.

İnsan kimliğinin temel ilkesi, *unitas multiplex*, yani çoğulcu birliktir. Bu, biyolojik, kültürel ve bireysel bir kimlik ilkesidir.

Dillerin, mitlerin ve etnik-merkezci kültürlerin çeşitliliği, ortak biyo-antropolojik kimliğin gizlenmesine yol açmıştır.

Arkaik toplumlarm gözünde yabancı, tanrı ya da şeytan kisvesine bürünür. Tarihin başladığı dönemin düşmanları ya öldürülmüş ya da köleleştirilmiştir.

Şimdiki dünyasallaşmış çağımızda, kendi içine kapanmış her kültürün çevresine koyduğu engeller yoz sonuçlar doğurmaktadır. Günümüzde genellikle karşılıklı iletişim halindeki insanlık parçaları, tam da bu iletişim nedeniyle birbirlerine karşı, tedirgin hatta düşmanca bir tavır takınmaktadırlar. Bugüne kadar bilinmeyen farklılıklar, dışlama ve kötülük şeklinde algılanmış, çatışma ve birbirini anlayamamaya yol açmıştır. Toplumlar birbirlerini hasım türler olarak görmekte ve ötekini öldürmeye kalkışmaktadır. Tek tanrılı dinler çok tanrılı dinleri ortadan kaldırmaya çalışmakta ve her egemen tanrı rakipleriyle, müminlerini katliama ve ölüme göndererek mücadele etmektedir. Ulus ve ideoloji yeni engeller oluşturmuş, yeni nefretler yaratmışlardır. Böylece, İslâmcı, kapitalist, komünist ya da faşist, geri kalan herkesin gözünde insan olmaktan çıkmaktadır.

Bizim için, çeşitliliği içinde ve çeşitliliğinden yola çıkarak türümüzün birliğini, insan kimliğini ve antropolojik evrenselleri tanımak hayati bir önem taşımaktadır.

İnsanın birliğini yeniden yakalamak ve sonuna kadar götürmek elimizdedir. Bunu, kültürleri türdeşleştirerek değil, tersine, kültürlerin çeşitliliğini ve sonuna dek bu yönde gelişmelerini destekleyerek yapabiliriz. Tabii ki bu, birleşme süreçlerinin ve yeni çeşitliliklerin daha üst bir kertede ortaya çıkmasını engellemeyecektir.

İnsan "Yaratıcıdır" (Jenerik), İnsanlık Tamamlanmamıştır

İnsanlık değersizleştirilmiş, katılaşmış, şeyleştirilmiş görünen potansiyel kalitelere sahiptir.

Genç Marx insandan,"jenerik" bir varlık olarak söz eder. Bundan anladığı, insan türünde, uzmanlaşmalardan, içine kapanmalardan, bölünmelerden bağımsız bir yaratıcı ve yeniden yaratıcı tutumun bulunduğudur. Uygarlık içinde bu tutum çoğu zaman körelmeye yüz tutar. Ancak, "eksantrik" denilen, sanatçılar, şairler ve düşünürler arasında en üst kertesine ulaşır.

Rousseau da aynı düşüncededir. Ona göre uygarlık, insan varlığının doğal kapasitelerine kıyasla bir gerileme, bir bozulma anlamına gelebilir. İlerleme de, özellikle sadece maddi ve teknik olduğu zaman, paralel gerilemelerle yaralanır.

Tarihte yeni başlangıçlar mümkündür. Heidegger'in "kökümüz gerimizde değil, önümüzdedir" derken kastettiği budur.

İnsanlığın yaratıcılık ya da yeniden yaratıcılık kapasitesi, ortaya çıkmak için görünürde kaosvari bir durum gerektirir. Paris'te 1789'da ya da Berlin'de 1989'da olduğu gibi...

Günümüzde insanlığın yaratıcı ya da yeniden yaratıcı kapasitelere sahip olduğu doğrudur ve dünya çapındaki krizlerin iç içe geçmesi onları harekete geçirebilir. Yeniden yaratılmayan her şey bozulur, çürür. Eğer günümüzün dünya çapındaki krizleriyle başetmek istiyorsak, ortak yaratıcılık kökümüzü yeniden bulmalıyız.

İnsanlığın evrimi ve tarihinin başat özelliği, tamamlanmamış olmasıdır.

İleride elde edilecek sonuçlar, hiç de insan doğasına atfedilen bir "öz"de yazılı değildir. Türümüzün evrimindeki her aşama, bir yandan eskiden varolan dengelerde bir kopma, bir yandan da, yeni dengelerin yaratılması yönünde sürekli bir gerilim başlatır. Bu kopma ve gerilimler, her toplumda ve her insan deneyiminde vardır ve dünya sahnesinde meydana gelen bütün insan maceralarına damgasını vurmuştur. Türümüzün yaşadığı bütün macera ve deneyimler, zaman içinde en geride kalanlar bile, bugünün sorunlarını dile getirmek, anlamak ve göğüslemek için çok değerlidir.

Tarihte *Homo sapiens*, insan olarak doğmuş değildir; insan olmayı öğrenmiştir.

Binlerce yıl boyunca insanlık başkalaşımdan başkalaşıma geçerek yaşamıştır.

Onbinlerce yıl, insanlık avcı-toplayıcı küçük toplumlardan oluştu. Ardından yerkürenin belirli yörelerinde bu toplumların bazıları aralarında birleşerek, çok daha büyük, yeni tip bir topluma dönüştüler. Tarıma geçildi ve onunla birlikte kentler ve devletler kuruldu. Ve "uygarlık" dediğimiz her şey böyle ortaya çıktı.

Her şey ilerleme yönünde olmadı. İnsan yeteneklerinden pek çoğu arkaik uygarlıklarla birlikte kayboldu. Tarihi uygarlıklar sayısız şiddete ve yıkıma yol açtılar. Ancak, insanlığın tarihi boyunca yaşadığı başkalaşımlar, hem yoğundu hem de köktenciydi.

Bütün İnsan Varlıkları, Hayat ve Ölüm Karşısında Aynı Temel Sorunları Paylaşır

İnsanlığın hayatında, yeni bir ölüm biçimi, türün kendini toptan yoketme olanağı ortaya çıktı.

İki dünya savaşı, cephede, bombalanan kentlerde, Nazi ve Sovyetler'in kurdukları toplama kamplarında onlarca milyon insanın yok olmasına yol açarak, tekniğin dev adımlarla gelişmesinin vaat ettiği ilerlemenin hiç de iddia edildiği gibi otomatik olmadığını gösterdi.

1945'te Hiroşima'ya atılan bombanın ardından bu deneyim daha da dramatikleşti.

Hiroşima'dan sonra dünyasallaşma döneminin demir çağı, sürekli tehlike evresine girdi. Nükleer silah bütün insanların başının üzerine asılmış bir tür Damokles kılıcına dönüştü. Daha önce bilinmeyen bu konjonktür, insan soyunun tümünü birkaç kez yokedebilecek güçte devasa silah depolarının, silolara yığılan uzun menzilli füzelerin, denizlerde ve gökyüzünde hiç durmadan dolanan nükleer denizaltılar ve uçakların etkisiyle daha da vahim bir boyut kazandı.

Nükleer Damokles kılıcı bizi onlarca yıldır tehdit ediyor. Büyük güçler –başta ABD ve Rusya olmak üzere– sonunda yıkıcı silah depolarının azaltılması konusunda anlaştılar.

Ne var ki, nükleer silah küçültülebilir ve her yana dağılabilir. Paranoyak devletlerin, çılgın diktatörlerin hatta terörist grupların eline geçebilir.

Kendi kendini yoketme potansiyeli artık insanlığa her adımında eşlik ediyor.

Ekolojik bilinçlenme dünya çapında bir başka Damokles kılıcının varlığını ortaya çıkardı. Günümüzde, iklimlerin denetimsiz şekilde ısınma riskiyle karşı karşıya kalmasıyla birlikte ölüm, atmosferi etkisi altına aldı.

Tıp ve hijyen sayesinde yavaş yavaş ortadan kaldırabileceğimizi sandığımız ölüm güçleri de yeniden karşımıza dikildiler. Aids virüsü bizi esir aldı. Aids, daha önce bilinmeyen, ilk kez karşılaştığımız, yepyeni bir virüstür. Ortadan kalktığını sandığımız bakteriler ise, antibiyotiklere karşı yeni bir direnç geliştirerek geri döndüler.

Ölüm, çoktan mikroplardan arınmış olduğunu sandığımız bedenlerimizi hırsla ele geçirdi.

Bununla birlikte, insanlık tarihinde, savaşlarla oluşan tarihi tehlikeyi kavramak ve aşma şartlarını yakalamak, ilk kez elimizde. Zira, savaşların yol açabileceği ölüm tehlikesi, artık insanlığın topluca intihar etmesini mümkün kılacak kadar güçlendi.

Bu hayati sorunlarla başedemeyen bir sistem, çözülme riskini taşır. Ama bir yandan da, bu sorunlarla başedebilecek daha zengin ve karmaşık bir sisteme dönüşerek bir başkalaşım da gerçekleştirebilir. Olası görünmeseler de, başkalaşımlar olanaklıdır.

Uygarlık siyaseti ve insanlık siyasetinin bir unsuru olan kalkınma/gelişme kavramımızı başkalaşıma uğratma umudu var.

Günümüzün toplumlarını, dünya çapında bir birliğe, bir dünya-topluma, daralmış ve karşılıklı bağımlı bir dünyaya doğru başkalaşıma uğratma umudu var.

Bugünün insanlığı, kendini insanlık olarak düşünmeyi öğrenmelidir.

İnsanlık karşılaştığı hayati sorunları ancak, kendini bir kader ortaklığı olarak tanırsa çözmeyi umabilir.

İnsanlık, Bir Kader Ortaklığıdır

İnsan varlıkları, sadece ortak bir kökeni paylaşmıyorlar.

Ortak bir kaderi de paylaşıyorlar.

Yeryüzündeki bu kader ortaklığı bugün karşımıza, tüm derinliği, kapsamı ve güncelliğiyle çıkmakta.

Bütün insan varlıkları yokolma kaderini paylaşıyorlar.

Bütün insan varlıkları hayatın ortak bahçesinde yaşıyor, insanlığın ortak evinde oturuyorlar.

Hepsi, dünyasallaşmış çağın ortak macerasının tarafıdırlar.

Hepsi, bugüne özgü ölüm-kalım durumunu yaşıyor.

İnsanlararası dayanışmayı, hayali bir yeryüzü cennetine değil, yokolma bilincimize, dünyasallaşma çağının oluşturduğu ortak karmaşaya, hayat ve ölümle ilgili ortak sorunlarımıza, yaşamakta olduğumuz ölüm-kalım durumunun bilincine dayandırmalıyız.

Yerküremiz ile dayanışma içindeyiz; bizim hayatımız, onun hayatıdır.

Yerküre yurttaşlığımız, bizi Yerküremize bağlayan bir bilince ve aidiyet duygusuna ihtiyaç duymaktadır. Zira, o bizim ilk ve son yurdumuzdur.

Eğer yurt kavramı ortak bir kimlik, duygusal bir aidiyet ilişkisi, hem anneye hem de babaya gönderme yapan ikili bir öz –bilindiği gibi "yurt" sözcüğü hem dişi hem de erildir– ve gerçek bir kader ortaklığı ise, o zaman bütün insanların bugün bir Yerküre yurduna sahip olduğu söylenmelidir.

Hepimiz Yerkürenin çocuklarıyız, çünkü Yerkürenin hem matrisi, hem de besleyicisi olduğu hayatın gelişme sürecinde doğduk.

Eski enternasyonalizm, etnik gruplar ya da yurtlardan oluşan somut toplulukları tanımadığı için soyuttu. Ancak, bu somut topluluklar kendi içlerine kapandıkları, birbirlerinden koptukları, uzaklaştıkları ve bu anlamda kendi kendilerini insan topluluğundan soyutladıkları ölçüde soyutlaştılar.

Bütün etnik ya da ulusal kökler, daha derinde yatan Yerküredeki insan kimliğine bağlı kaldıkları ölçüde meşrudur. Kimliklerimizin kökeniyle olan bağımız, her birimiz için hayati bir zorunluluktur. Ancak, bu bağlar, kendimizi aynı şekilde ait hissettiğimiz dar anlamda insan kimliğimizle uyuşmazlık içinde değildir.

Ulusal devletler, kuşkusuz, önemli bir rol oynuyorlar. Ama bunun işlevsel olabilmesi, kendi çıkarları yararına hayat ve ölüm ile ilgili, yetkilerini aşan büyük sorunlar üzerindeki mutlak egemenlikten vazgeçmeleriyle mümkündür. Mutlak iktidara sahip ulusal devletler devri kapanmıştır. Bunun anlamı, onları parçalamak değil, ama, daha büyük bütünlere katarak ve parçası oldukları bu bütünlere saygı göstermelerini sağlayarak, saygı göstermektir.

Konfederal dünya ancak, tek merkezlilikten çıkmış, siyasal ve kültürel açıdan çok merkezli bir dünya olabilir. Bundan böyle Batı ile Doğu, Kuzey ile Güney arasında kurulacak bir diyalog, birbirlerini tamamlamalarını sağlayacaktır. Aralarında kurulacak ilişkiler, şimdiki kopukluğu giderecek ve birlikte yaşama bilgeliğini davet edecektir.

Birlik, çeşitlilik ve metisleşme, tektürdeşleşme ve içine kapanmanın yerini almalıdır. Metisleşme sadece karşılaşmalardan yola çıkarak yeni çeşitliliklerin yaratılması değildir. Dünyasallaşma sürecinde o da, yeni karşılıklı bağların ve yeni birliklerin oluşumuna katkıda bulunur.

Her Yerküre yurttaşı, kendi çoklu kimliğini, yani aile, yurttaş, etnik grup, ulus, din ya da felsefe, kıtaya ait olan ve Yerküreye ait olan kimliklerini geliştirebilir ve geliştirmelidir.

Avrupa Kimliği ile Yerküre Kimliği Bütünleşmelidir

Avrupa kimliği olsun, Yerküre kimliği olsun, henüz az gelişmiştirler.

Ancak, aynı zamanda ulus-ötesi ve dünyanın bir taşrası olan Avrupamızda bu iki kimlik birbirleriyle çok sıkı bir işbirliği yapmaktan kaçmamazlar.

Dünyanın basit bir taşrası olsa da, ve hatta tam da bu nedenle, Avrupa, dünyasal sorunların bilincini dile getirmelidir.

Avrupa kuşkusuz, dünyasal bilincin gelişmekte olduğu tek yer değildir.

Avrupa kuşkusuz, dünyamızın karşılaştığı zincirleme krizlerin bilincine varılan tek yer de değildir.

Ancak Avrupa, sahte çözümler ve yalan peygamberlikler konusunda duyulan şüphenin hayli yaygınlaştığı tek yerdir. Altmış yılı aşkın bir süredir devletlerin paranoyası ve ulus tapınmasının gerilediği tek yerdir. Gene orada, imparatorluk iddiaları gerilemiş, yeryüzü cenneti mitosunun bir yalan olduğu, en inanmış taraftarları tarafından bile kabul edilmiştir.

Avrupa kendine, bir laboratuvar, bir pota ve bir vakfolma amacını (vokasyon) atfedebilir. Vakfolma terimiyle, Assimov'un kullandığı anlamda, dünya çapındaki meydan okumalara yanıt verebilmek için günümüzde zorunlu olan, kültürün ve uygarlığın (mutlaka Avrupalı olmayan uygarlıkların) kazanımlarının korunmasıyla, gerçekleşmesi gereken dönüşümlerin hazırlanması arasında sıkı bir iç içelik kastedilmektedir.

Geleceği kurtarabilmek için geçmişi korumalıyız.

Ama aynı zamanda, insanlığı dünyasal demir çağından kurtarabilecek, gelecek tohumlarını da atmalıyız.

Avrupa'nın iki kurucu amacı vardır: Kültürel amaç ve siyasal amaç. Bu iki amacı birbilerine kenetleyerek köklerimizi yeniden canlandırmaya girişmeliyiz.

Kültürel Avrupa, ona dışındaki kültürlerden gelen katkıları özümseyebilmeli ve bugün hâlâ egemen düşüncelerde varlığını sürdüren pek çok ilkeye sızmış, düşüncelerin barbarlığıyla savaşmalıdır.

Siyasal Avrupa ise kendine, hem benmerkezci hem başkalarını kaale alan, demokrasiyi koruma, yeniden canlandırma, güçlendirme, geliştirme ve temsil etme misyonunu vermelidir.

Avrupa'nın Geçmişi, Bir Ulusun Geçmişi Değildir

Siyasal Avrupa günümüzde temel bir zorlukla karşı karşıya.

Bir ulusun fertleri ortak bir geçmişe sahiptirler. Ulus, ortak bir kültürün birbirlerine kenetlediği, çoğu zaman ortak bir dil konuşan bir topluluktur. Ulus, ortak bir hafıza, ortak yasalar ve kurallarla birleşmiştir. Bir ulus topluluğu, uzun ve zengin deneyimler, zorluklar, acılar, mutluluklar, yenilgiler, zaferler, şerefler geçmişinden beslenir ve bütün bunlar her kuşakta, aile ve okul tarafından genç bireylere aktarılır. Ulus, kahramanlarını ve şehitlerini, yıldönümleri ve anma günleriyle canlı tutulan bir kutsamayla yüceltir. Bu ortak kimlik, bazen, dışarıdan gelen bir istila tehdidiyle sağlamlaşır ve ölümcül düşmanlara karşı yürütülen direniş mücadelesi çevresinde billurlaşır.

Buna karşılık, Avrupa yurttaşları olarak sahip olduğumuz tarihsel hafızada ortak olan şey, bölünmelerimiz ve savaştır. Ortak olan mirasımıza birbirimize karşı beslediğimiz husumetler damgasını vurmuştur. Biz Avrupalıların ortak kaderi, onunla çelişen geçmişimizden kaynaklanmaz. Olsa olsa, bugün ortaya çıkar, zira bize onu dayatan gelecektir. Bugü-

ne kadar tarihte hiçbir zaman, ortak kadere dair bir bilincin ya da duygunun, gelecekten, yani henüz olmuş olmayandan yola çıkarak yaratıldığı görülmemiştir.

Bu Gordion düğümünü çözmek, Avrupa'nın kimliğiyle ilgili bu paradoksu göğüslemek zorundayız. Avrupa'nın çeşitliliğinin kökeninde yer alan bölünmeler ve çatışmalar, bugün, onun kimliğinin temel taşlarını oluşturuyor.

Kimliğimiz ve Avrupalıların birliği, bölünme ve çatışmaların meyvesidir. Ama sadece bölünme ve çatışmalardan doğmuş değillerdir. Bunlar aynı zamanda her devletin, her ulusun, her bölgenin başka devletler, uluslar ve bölgelerle kurdukları ilişkilerin ve etkileşimlerin sonucudur. Avrupa tarihi boyunca, kurumsal, siyasal, ekonomik, kültürel, zihinsel ve proje bazında oluşan ilişkiler ve etkileşimler, devletler, uluslar ve bölgeler arasında hiç kesintisiz sürmüştür.

Bu ilişkiler ve etkileşimler üstüste bindiler, koptular, dönüştüler, tekrar buluştular. Bugünkü Avrupa uluslarının hepsi, Avrupa halklarının farklı aktörlerinden ve dışarıdaki başka bölgelerden gelen heterojen katkılar arasındaki inişli çıkışlı sentezlerin *de* ürünüdür. Avrupa'nın her bölgesi bu tarihlerin üst üste binen hafızasını korumaktadır.

Bugün değerlendirmemiz gereken, işte hafızanın bu yönüdür.

Ulusötesi Avrupa, Barbarlığa Direniş ve Demokrasiyi Koruma Çabasının Ürünüdür

1945'in ulusötesi Avrupa'sı, Nazi barbarlığına direnişten ve Stalinci barbarlığa karşı verilen kendini savunma mücadelesinden doğdu.

1989'un ulusötesi Avrupa'sı, milliyetçi barbarlığın yeniden canlandığının, biraz gecikmeyle de olsa, bilincine vardı ve onu da reddetti.

20. yüzyıl Avrupa'sı uygarlığın ilerlemesinin tümüyle ortadan kaldıramadığı barbarlık tarafından, ama aynı zamanda doğrudan uygarlığın ilerlemesinin yarattığı barbarlık tarafından yıkıma uğratıldı.

Uygarlığımızın yarattığı yeni barbarlık biçimleri eski barbarlıkların yerini almış değiller. Tersine, onlarla bütünleştiler ve yeni bir güç kazandırdılar. Ortaya çıkan yeni barbarlık, aklamacı, teknolojik ve bilimseldi. Bu yeni barbarlık, yalnız iki dünya savaşının facialarına yol açmakla kalmadı, insanların temerküz kamplarına kapatılmalarını, gaz odaları bulunsun ya da bulunmasın, fiziki olarak ortadan kaldırılmalarını, işkenceyi haklı kıldı.

Barbarlığa direniş, günümüz Avrupa'sı için kader ortak-

lığının ilk çekirdeğidir. Bölünmelerin ve Avrupalılar arası çatışmaların küllerinden doğan bu çekirdek, yeni çeşitliliklerin ve verimli diyalogların oluşmasına katkıda bulunabilir.

Fakat, "dünyanın taşrası" olan Avrupa, yeni bir başkalaşımı gerçekleştirmeye baş koymuş Avrupa, ileri doğru bir adım daha atmalıdır.

Geçen yüzyılın trajik deneyimleri, biz Avrupalıları, barbarlığı hiçbir basitleştirme ya da yanılgıya fırsat vermeden, olduğu gibi tanımak zorunda bırakıyor.

Önemli olan pişmanlık değildir, gerçekliği tanımaktır. Bu tanıma da bilgi ve bilinçten geçmelidir. Gerçekte neler olup bittiğini bilmemiz gerekiyor. Bu akıl almaz trajedinin karmaşıklığının bilincine varmamız gerekiyor. Bu tanıma, bütün kurbanları kapsamalıdır: Yahudiler, Siyahlar, Çingeneler, eşcinseller, Ermeniler, Cezayir'de ya da Madagaskar'da sömürgeleştirilenler, Antil kölelerinin soyundan gelenler...

Barbarlığa karşı çıktıklarını sandığımız stratejilerin ardına saklanan barbarlık bizi tehdit ediyor.

Hiroşima'yı unutmamalıyız.

Bu yeni barbarlığa yol açan düşünce, terazinin iki kefesine bombayla ölen ikiyüz bin kişi ile savaşın bildik, klasik yöntemlerle sürdürülmesinin yol açacağı varsayılan iki milyon kurbanı koyan bir mantığa dayandırılmıştı. Kaldı ki, bu rakamlar bilerek çarpıtılmıştı. Daha da kötüsü, pek çok Amerikalının bilincinde Japonlar insan-altı, az gelişmiş insanlardı. Nihayet, bu savaş olgusu, katmerli bir barbarlık dozunu gün ışığına çıkardı: Bilimdeki olağanüstü gelişmeler, teknobilimsel bir projenin hizmetine sokularak insanlığın bir bölümünü imha etmişti.

Avrupa ve dünya barbarlığını aşabilmek için onları düşünebilmemiz gerekiyor; zira en kötü şeylerin olması pekâlâ mümkündür. Barbarlığın tehdit edici çölünde, şimdilik, bir

vahaya sığınmış durumdayız. Fakat, en kötüyü hayal edebilmemize imkân veren tarihsel, siyasal ve sosyal koşullardan geçiyoruz.

İnsanlık tarihi, ender olarak belirli bir zamanda olası görünen bir seyir izler. Bugünden, henüz ortaya çıkmamış yeniliği bilemeyiz, hızla gelişen mikroskopik tohumların ileride nasıl gelişeceğini bilemeyiz, karmaşık bir nedensellik yaratan çok sayıda karşılıklı etki ve tepkinin ne gibi sonuçlar doğuracağını bilemeyiz, geleceğin süreçlerindeki hedef kaymalarını ve anlam değişikliklerini bilemeyiz.

İnsanlığın ve doğanın geçmiş tarihi bize, evrimin, yani yeni olanakların ortaya çıkmasının ancak, peş peşe gelişen olguların olası bir eğilimden sapması halinde gerçekleştiğini göstermiştir.

Gelecek hakkında kestirimlerde bulunan gelecek kâhinleri, Yerküreyi mezozoik dönemde izlemiş olsalardı, o sırada dünyaya yayılmış güçlü zırhları olan dev dinozorların kısa bir süre sonra ortadan kalkacaklarını ve yerlerini zararsız, küçük memelilere bırakacaklarını öngöremezlerdi. Koyu yeşil bir bitki örtüsüne sahip olan o evrende, aniden, çok sayıda rengârenk çiçeğin açacağını da bilemezlerdi. Aynı şekilde, bundan yüz bin hatta on beş bin yıl önce yaşamış ola-

sı gelecek kâhinlerinin, *Homo sapiens*'in yeryüzündeki macerasını hayal etmeleri olanaksızdı. Devletsiz, kentlerin bulunmadığı, tarımı bilmeyen, yarı göçebe, avcı-toplayıcı küçük toplulukların diasporasını gözlemlerken, kim, kentlerin, devletlerin, imparatorlukların ortaya çıkabileceğini öngörebilirdi ki!

Avrupa tarihinde de, olası olmayan, olası olanın yerini aldı.

Bundan az çok iki bin beş yüz yıl önce, o dönemin en güçlü imparatorluğu olan Pers imparatorluğu, o sırada hayli kenarda kalmış küçük Yunan sitelerine, başta Atina olmak üzere saldırdı. Pers imparatorluğunun siteleri ezip geçmesi çok olası idi. İki Med savaşı yapıldı. İlkinde aralarında birleşen Atinalılar ve Spartalılar dev saldırganı Maraton'a kadar kovaladılar. İkincisinde Persler Atina'yı ele geçirmeyi başardılar ve savaşı kazandıklarını sandılar. Ancak, Yunan donanması hasım donanmaya Salamina'da bir tuzak kurdu ve onu yok etti. Olası olmayan bu zafer, Avrupa'da klasik uygarlığı başlattı; demokrasinin ve felsefenin gelişmesini tetikledi.

1945'in ulus-ötesi Avrupa'sı da olası olmayandan doğdu.

İkinci Dünya Savaşı'nın gidişatında 1941-1942 kışında dramatik bir değişiklik meydana geldi. Avrupa ülkelerinin yarıdan fazlasını işgal etmiş olan Nazi orduları Leningrad, Moskova ve Kafkasya'nın kapılarına dayanmışlardı. Durumun değişmesinde en az üç faktör rol oynadı. İlk olarak 1941 baharında Hitler, Sovyetler Birliği'ne yönelik saldırıyı, Alman karşıtı ve İngiliz yanlısı bir askerî darbe yaşanan Yugoslavya'daki direnişi kırmaya öncelik vererek bir ay geciktirmek zorunda kaldı. Hitler saldırısını 21 Haziran 1941'de başlattı; bu durumda Alman ordusu Moskova'ya ancak kış başında ulaşabildi. O yıl erken gelen ve çok sert geçen kış orduları hareketsiz bıraktı. İkinci olarak, Japonya'da çalışan Sovyet ajanı Richard Sorge, Stalin'e Japonların Sibirya'ya saldırı niyetlerinin olmadığı bilgisini verdi. Çünkü bütün güç-

lerini Pearl Harbor'da başlamakta olan Amerikan saldırısını göğüslemek üzere o cephede toplamak zorundaydılar. Stalin böylece Uzakdoğu'da bekleyen Sovyet kuvvetlerinin bir bölümünü çekerek batı cephesine yığmaya başladı. Nihayet, Stalin, General Joukov'u Alman ordularını püskürterek zafer kazanan Sovyet karşı saldırısını yürütmek üzere görevlendirdi. Şunu da eklemeliyiz: Sovyet karşı saldırısının başladığı günlerde, ABD de, Japon saldırısının ardından savaşa girmekteydi. Sadece iki ay gibi kısa bir sürede, olası bir Nazi zaferi, olası olmaktan çıkmaya başladı; Müttefiklerin olası görünmeyen zaferi giderek olasılaşmaya başladı.

Bir durumun başka bir duruma dönüşmesi oyunu, son derece karmaşıktır. Tarih yeniler, bir şeylerin peşinden sürüklenir, tereddüt eder. Ufkunu değiştirir, yolundan çıkar: Bir akımın başlattığı karşıt-akım, ana akıma katılır, onu yolundan çıkarır ve kendisi ana akıma dönüşür. Tarih, sürüklenme, sapma ve yaratıcılıktır. Dokusu, kopuşlardan, düzensizliklerden ve krizlerden oluşur.

Avrupa Ya Olası Olmayanın Çocuğu Olacaktır. Ya da Varolmayacaktır

Avrupa'nın yeni bir yola ihtiyacı var.

Biz Avrupalıların ne pahasına olursa olsun kendimizi doğru bilinçten korumamız gerekiyor; zira doğru bilinç daima yanlış bilinçtir. Hafızamız üzerinde yapmamız gereken çalışma, bize daima barbarlık saplantısını hatırlatmalıdır. Halkların köleleştirilmesini, Siyahların satılmasını, sömürgecilikleri, ırkçılıkları, Nazi ve Sovyet totalitarizmlerini hiç unutmamalıyız.

Avrupa'nın yeni başkalaşımı düşüncesini içselleştirirken, bu saplantı bize, barbarlığı Avrupa bilincine yerleştirme olanağını verebilir. Yeni barbarlıklara dönme riskini ortadan kaldırmak istiyorsak, bu kaçınılmaz bir koşuldur.

Ancak kötü bilinç de daima yanlış bir bilinçtir.

Aslında bizim ikili bir bilince ihtiyacımız var.

Barbarlık bilincine, hümanizmanın, evrenselciliğin ve dünyanın tümünü kapsayan bir bilincin, adım adım geliştiği bilincini de eklemeliyiz. Zira, Avrupa dünyaya yaydığı barbarlığın panzehirini de kendisi üretmiştir. Yeni barbarlıkların her zaman ortaya çıkabileceği riskini yokedebilmek için bu da zorunlu bir koşuldur.

Hiçbir şey geri dönülmez değildir. Onun için demokrasi ve hümanizmanın koşullarını sürekli canlı tutmamız gerekir. Bu yapılmazsa demokrasi ve hümanizma çürüme riskini taşırlar.

Kritik, belirsiz durumlar olağandır. Tarihin tereddüt ettiği dönüşüm anları vardır. Dolayısıyla, başlangıçta atılan ufak bir geri adım, küçük bir kayma, rastgele bir olay ya da bir veya birkaç karar, tarihin gidişatını değiştirebilir. Yerküre günümüzde bu tip bir durumda bulunuyor. Bu duruma "can çekişme"(*agonie*) adım verebiliriz. "Can çekişme" tedirgin edici bir mücadele, bir iç çatışma anlamına gelir. Her doğum, her ölüm gibi, bir can çekişme durumudur. Şu anda, bir türlü doğamayan yeni bir dünyanın can çekişmesine tanığız, çünkü bir türlü ölemeyen eski dünyanın can çekişmesini yaşıyoruz.

Avrupa bugün, dünya çapında bir demir çağının kıyısında bulunuyor ve bu çağdan kendi başına çıkamaz. Biz Avrupalıların gözünde, "dünyanın taşrasına dönüşmemizin" ve bunun bilincine varışımızın ürünü olan düşüncemiz ve kültürümüz, her yandan gelen tehditlere maruzdur ve güçsüzdür. Ancak, bu güçsüzlük sayesindedir ki, Avrupa'nın bir başkalaşıma uğramasını umabiliriz ve bu başkalaşım, Avrupa'nın dünyayı bir başkalaşıma uğratmasına fırsat verebilir.

Başkalaşımın ne olduğunu anlayabilmek için, bir tırtılın nasıl bir kelebeğe dönüştüğünü düşünmemiz yeterlidir. Tırtıl, krizalitinin içine kapanmıştır. Birden, onu dışarıdan gelen saldırılara karşı koruması gereken hücreler doğrudan organizmanın kendisine saldırmaya başlarlar. Tırtılın bütün organlarını yok ederler. Bundan kurtulabilen tek organ, varlığın kimliğini koruyan ve başkalaşıma yön veren sinir sistemidir. Organizmanın geri kalanı harap olmuştur.

İşte yepyeni bir varlığın, eskisiyle aynı olsa da, nasıl acımasız bir yıkım süreci içinde oluştuğunu bu örnek ortaya

koyuyor. Bu can çekişme sürecinde hem bir ölüm hem de bir doğum vardır. Yeni varlık, artık onun için bir hapishaneye dönüşmüş olan krizaliti kırmaya çalışır. Müthiş bir kıvranma süreci içinde ondan çıkmaya uğraşır. Sonunda bunu başaracaktır, ama nice acılar pahasına! Uzun süre kanatları vücuduna yapışık kalacaktır. Fakat, en sonunda, bunu gösteren hiçbir belirti yokken, kelebek kanatlanmayı başarır.

Tırtıldan farklı olarak Avrupa'nın dönüşümünü güvence altına alan ve buna yön veren, önceden yapılmış hiçbir programı yoktur. Onu yöneten merkezî bir sinir sistemine sahip değildir. Ama onun durumunda da, başkalaşımına başlayabilmesi için, İkinci Dünya Savaşı gibi mutlak yıkımlar ve yokoluşlar yaşanması gerekmiştir. Bazı ülkeler ilk organik değiştokuşları gerçekleştirebilmek için kendi aralarında bir tür sinir sistemi, kıyıda kalan bir sistem oluşturdular. Ancak, merkezî sinir sistemi –Avrupa'nın beyni– henüz oluşmadı.

Başkalaşım tamamlanmış değildir. Bu yolda daha çok çaba harcanması gerekmektedir.

Tırtıl-kelebekten farklı olarak bizim bir bilincimiz var. Avrupa'nın tarihinde düşünce önemli bir rol oynadı. Bugün, düşüncenin siyasal açıdan birleşmiş, dünyanın geri kalanında etkin bir rol oynayabilen bir Avrupa'nın kurulmasına yardımcı olması, ne ütopiktir, ne de idealisttir. Asıl sorulması gereken soru, bugünkü kültür ve eğitimin bu zorlu hedefi göğüsleyebilecek düzeyde olup olmadığıdır.

Avrupa tarihinde düşünceye ve kültüre düşen sorumluluklar hiç bu kadar ağır olmamıştı.

Avrupa, çoğu zaman sancılı olan dönüşümlerin, başkalaşımların tarihidir. Bir ve bölünmüş olmayı, farklılıkla birlik özlemlerini aynı zamanda içinde taşır. Hukukun ve keyfî kararların, demokrasi ve zulmün, medeniyet ve barbarlığın iç içe olduğu bir tarihtir bu.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Avrupa halkları arasında kalıcı bir barış sağlamak için ortaya atılan Avrupa fikri, insan haklarına, farklılıklara, azınlıkların haklarına saygı gibi temel değerler üzerine inşa edildi.

Berlin Duvarı'nın yıkılmasından sonra, Avrupa ikinci bir başkalaşım sürecine girdi. Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri çözülmemiş çatışmalarını, çekişmelerini Avrupa'ya taşıdılar. AB'nin kurucu ülkelerinde hem birlik fikri hem genişleme sorgulanır oldu. Avrupa kurumlarına karşı şüphe yaygınlaştı. Avrupa paralize olup, çözülmek, dağılmak tehlikesiyle karşı karşıya.

Edgar Morin ve Mauro Ceruti, bu çok boyutlu tehlikeye karşı, Avrupa'nın bir kez daha başkalaşmasına, kendini yenilemesine duyulan ihtiyacı dile getiriyor, Avrupa'yı iktisadi, siyasal, sosyal ve kültürel modelini yeniden yaratmaya davet ediyor.

"Bu kitabın asıl derdi günümüzün birbirine eklemlenen iki büyük krizi, Avrupa'nın çokboyutlu krizi ile bir türlü kendini insanlık olarak oluşturamayan büyük insanlık krizi bağlamında 'Avrupa'yı Yeniden Düşünmek'tir."

EDGAR MORIN

iletişim

ISBN-13: 978-975-05-1662-7
9 789750 516627